فرهنګ

لسم ټولګی

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

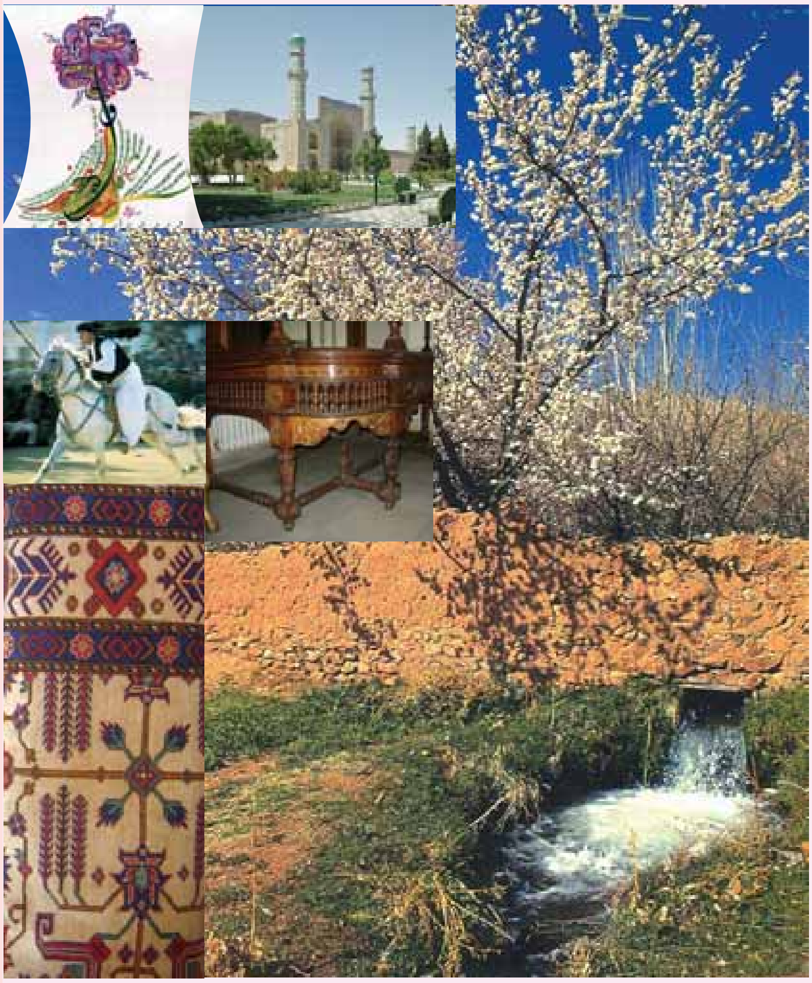

فرهنګ - لسم ټولګی

... پورې اړه لري اخیستنه او
...ر غړونکو سره قانوني چلن

Ketabton.com

د چاپ کال: [illegible] هـ.ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د روزنې
او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

فرهنگ

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

ليکوالان

- عبدالحميد عاطف
- عبدالغفور قرار

علمي او مسلکي ایډیټ

پوهاند غلام جيلانی عارض

محمداسحاق نگارگر

دکتور خوش نظر پاميرزاد

ژباړونکی

غلام سرور گلاب زی صافی

د ژبې ایډیټ

زرين انځور

مؤلفه فروزان خاموش

سيد انور ميچن خيل

ديني، سياسي او فرهنگي کمېټه

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- حبيب الله راحل د تعليمی نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- مولوی عبدالصبور عربي د اسلامي علومو متخصص.

د څارنې کمېټه

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس د مرکز معين.
- دوکتور شيرعلی ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تأليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين:

عنايت الله غفاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مِلي سُرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا، به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو!

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. ښکاره ده چې علمي پرمختګ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو تدوين او ترتيب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

زه باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليتونه په ريښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د ښکاره‌ندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تأليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب تدوين او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملګرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

لیکلړ

د لوست نوم	مخ
سریزه	ح
د کتاب ټولې موخې او هدفونه	ی
لومړی څپرکی **لاسي صنایع**	۱
لومړی لوست: فرهنگ	۲
دویم لوست: د لیمخي جوړولو صنعت	۵
دریم لوست: وریښل او ټغر اوبدنه	۸
څلورم لوست: د غالیو اوبدنه	۱۱
پنځم لوست: د مالوچو له تارونو ټخه اوبدنه	۱٦
شپږم لوست: د کېکي او د غنمو له تني څخه اوبدنه	۱۸
اووم لوست: ګنډل او ګلدوزي	۲۲
اتم لوست: ترکاڼي او د لرګي صنعتونه	۲۴
نهم لوست: ګاڼې	۲۹
لسم لوست : د مسګرۍ صنعت او هنر	۳۳
د لومړي څپرکي لنډیز	۳۷
دویم څپرکی **هنرونه**	۳۸
یولسم لوست: د موسیقۍ هنر	۳۹
دولسم لوست: ملي اتڼ	۴۳
دیارلسم لوست: د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې	۴٦
د دویم څپرکي لنډیز	۵۴
دریم څپرکی **سیمه ییز دودونه**	۵۵
خوارلسم لوست: د میلمه پالنې دودونه او میلمستون	۵٦
پنځه لسم لوست: د ډوډۍ خوړلو آداب	۵۸
شپاړسم لوست: خواره	٦۱
د دریم څپرکي لنډیز	٦۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی **سیمه ییزې جامې**	٦٥
اوه لسم لوست: سنتي او سیمه ییزې جامې	٦٦
اته لسم لوست: د خولۍ او څادر ډولونه	٧٢
نولسم لوست: څپلۍ او پایزارونه	٧٧
د څلورم څپرکي لنډیز	٨١
پنځم څپرکی **تفریحي او سیمه ییزې لوبې**	٨٢
شلم لوست: سانګه وهل	٨٣
یوویشتم لوست: آس	٨٦
دوه ویشتم لوست: وزلوبه	٩٠
درویشتم لوست: سیمه ییزې لوبې او کاغذ پران	٩٦
د پنځم څپرکي لنډیز	١٠١
شپږم څپرکی **مالداري، باغداري، ځنګلونه، درملي بوټي او مېلې**	١٠٢
څلیر ویشتم او پنځه ویشتم لوستونه: مالداري، باغداري او ځنګلونه	١٠٣
شپږ ویشتم لوست: درملي بوټي	١١٦
اوه ویشتم لوست: مېلې، د جهان ګردۍ راښکون او زموږ دهیواد فرهنګي میراثونه	١٢٢
د شپږم څپرکي لنډیز	١٣٠
اووم څپرکی **د ملّي هویت پدیدې، رمزونه ، نښې (سمبولونه)**	١٣١
اته ویشتم لوست: بیرغ، ملی سرود او نښې	١٣٢
د اووم څپرکي لنډیز	١٤٠
اخځلیکونه	١٤١

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

زموږ ګران هیواد افغانستان چې د پخوا زمانو څخه د ځلیدونکي فرهنګ او تمدنونو مرکز او زانګو ده د دې لویو مرکزونو نښې او بېلګې په بلخ، بامیان، غزني، ګردیز، بغلان، جوزجان، هډه، بګرام، کابل، تخارستان، د آی خانم لرغونی ښار، هرات، د لوګرعینکو او زموږ د هیواد په نورو سیموکې تر اوسه موندل شوي او شتون لري.

له دې مرکزونو څخه لاس ته راغلې نښې د دې حقیقت څرګندویه ده چې زموږ په ګران هیواد کې د مادّي او معنوي فرهنګ قیمتی نښې په زرګونو کاله مخکې د خلکو لخوا ایجاد شوې او ترنن ورځې پورې له یوه نسل څخه بل نسل ته پاتې شوې دي.

همدارنګه په معنوي فرهنګ کې زموږ په هیواد کې زردشتي او بودایي دینونه منځ ته راغلي دي چې په بګرام او د لوګر په عینکو کې د بودا لوی معبدونه او په بامیانو کې د بودا لويي مجسمې زموږ د دې ادعا ستر ثبوت دی.

دغه چې موږ ترې یادونه وکړه د اسلام د مقدس دین تر خپریدو مخکې د خلکو فرهنګ و. خو د اسلام د مقدس دین په راتلو سره هغه پخواني قوانین د تاریخ برخه وګرځېده او زموږ په ګران هیواد افغانستان کې د اسلام دین رامنځته شو، قرآني لارښوونو یې ځای ونیو او خلك د اسلام په مقدس دین مشرف شول. همدارنګه په لاسي صنایعو کې زرګري، مسګري، آهنګري، د خراطي ظریفه صنایع، ګنډنې، د اوبدلو ډولونه، ښکلې لیکنې. سمبولونه او داسې نورو پراختیا، پرمختګ او وده وکړه او شهرت یې پیداکړ، چې تاسې ګران زده کوونکي به په متن کې د هغوی د هر ډول سره بلدشئ، موږ تاسوته د دې کتاب په لوستلو سره د هیواد د فرهنګ په هکله د رڼا یوه وړه دریځه په لاندې شرحه پرانستله.

د کتاب په لومړي څپرکي کې به د لیمڅي جوړولو، ټغر اوبدلو، غالی اوبدلو چې د لاسی ظریفو صنایعو او زموږ د ملّي فرهنګ د مهمو عناصرو څخه دي او د ستنې د ګنډلوهنر، د ګلدوزی، خامك دوزی هنر، د لرګي مستظرفه صنایع، ګانې او د مسګری صنعت چې هر یویې زموږ په ټولنه کې ځانګړی ارزښت لري بلد شئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دو يم څپرکي کې د موسيقی هنر، ملّي اتڼ او د اسلامي هنرونو نړيوالې او سيمه ييزې نمونې لکه ښکلې معماری، میناتورکاري، ښکلې ليکنې، په بحث کې نيول شوې دي.

په دريم څپرکي کې د افغانانو د مېلمه پالنې په زړه پوري دودونه چې د افغانانو ځانګړنه ده ليکل شوي دي، همدارنګه د ډوډۍ د خوړلو آداب او د خوړو ډولونه او ارزښتونه بيان شوي دي. په څلورم څپرکي کې دوديزې جامې، د ماشومانو ځانګړې د وديزې جامې، د خوليو ډولونه، د ښځو ځادرۍ، د پښو په ګڼون دروپيژندل شول.

په پنځم څپرکي کې تفريحي او سيمه ييزې لوبې لکه نېزه بازي (سانګه وهل)، وزلوبه او د آس ځانګړتياوې او ډولونه بيان شويدي.

په شپږم او اووم فصلونو کې مالداري، بڼوالي، ځنګلونه، درملي بوټي، مېلې او سيلګري او د جهانګردي اهميت همدا شان دملي هويت پديدې چې زموږ دخلکو او زموږ د هيواد فرهنګ په نړۍ کې معرفی کوي، په لنډه توګه بيان شوي دي، ترڅو تاسو ګران زده‌کوونکي ددې خلکو د فرهنګ د عناصر و په ارزښت مخکې له مخکې آشنا شئ.

د فرهنګ کتاب ځانګړتيا په دې کې ده چې دفرهنګ د ټولو يا زيا ترو پديدو عکاسي ورپکې شوې ده او کتاب ستاسو په اختيار کې قرار لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ټولې موخې او هدفونه

- د دې کتاب د تدریس څخه وروسته تر هرڅه دمخه باید د خلکو ترمنځ په هر اړخیز ډول سره ملي یووالی او یو موټی کېدل ټینګښت ومومي.

- د خلکو د ډول ډول فرهنګونو سره د زده کوونکو د درناوی روحیه ټینګه شي او زده کوونکي باید زموږ د هېواد د ټولو سیمو د فرهنګ سره بلد شي.

- د زده کوونکو معلومات او پوهه په دې برخه کې دومره پراختیا ومومي ترڅو وپوهیږي چې زموږ د خلکو فرهنګ زموږ د هېواد هویت د نړۍ په کچه معرفي کوي.

- زده کوونکي دې داسې مهارتونه ترلاسه کړي چې زموږ د فرهنګ محوری او مرکزي ارزښتونه موږ د یوه افغان په توګه معرفي کړي.

زده کوونکي دې داسې مهارت ترلاسه کړي چې د خپلې سیمې د فرهنګ سربېره زموږ د ګران هېواد د نورو ولایتونو او سیمو فرهنګ وزغمي، هغه زده کړي او په هغې باندې د افغانستان د خلکو د ګډ فرهنګ په توګه وویاړي.

د دې کتاب لوستل له دې اړخه ارزښت لري چې

د "فرهنګ" مضمون ته د هېواد په تعلیمي نصاب کې نوی ځای ورکړل شوی دی او تاسې په یقین سره د خپلې ټولنې د خلکو د فرهنګ د ځانګړتیاوو او څرنګوالي څخه خبریاستئ. لکه څنګه چې فرهنګ د یوه ګډ میراث په توګه زموږ په خلکو پورې اړه لري او زموږ د ټولنې د ملي هویت څرګندوی دی.

تاسې زموږ د هېواد او خلکو د بډای فرهنګ سره له مخکې بلد یاست او د دې کتاب په لوستلو سره به تاسې د ولایتونو او د هېواد د بیلابیلو سیمو د خلکو د فرهنګ سره نور هم بلد او د خلکو د ګډ کلتور سره به ستاسې مینه لا زیاته شي، د هغې رغولو، ساتلو، فرهنګي پراختیا او ودې ته به پاملرنه وکړئ او خپل فولکلوریک اصالت به وساتئ او د غیر اسلامي او غیر افغانی عناصرو د فرهنګونو د منلو څخه په کلکه ډډه وکړئ. زده کوونکی به د دې کتاب په لوستلو، د هغې د محتواوو (منځپانګو) او موضوعګانو سره بلدتیا او د ښوونکي د هدایت او لارښوونو سره سم به د پوښتنو او ځوابونو په طریقه د دې د لوستونو په زده کولو سره زیاتې تجربې ترلاسه کړي.

لومړی څپرکی

لاسي صنایع

د څپرکي موخې

د دې څپرکي د لوستونو په لوستلو سره به زده کوونکي د فرهنګ په مفهوم، ارزښت او په ځانګړي توګه د خپلو خلکو فرهنګ وپیژني؛ او همدارنګه د بېلابېلو مستظرفه لرګینو صنایعو، مسګرۍ، زرګرۍ او د لرغونو ګاڼو د دودونو سره به چه په تېرو وختونو کې زموږ د مادّي فرهنګ د هویت ممثل او زموږ د هیواد د عالي مدنیت څرګندوونکي دي بلد شي. همدارنګه به د وریشلو، او د ګنډلو فرهنګ، د اوبدلو د ډولونو لکه د غنمو له تنې (ډنډر)، د پنبې تار، د خامتا اوبدل، ټغر اوبدل او د غالۍ اوبدلو د فرهنګي او اقتصادي ارزښت او د غالیو اصالت د افغاني هویت په نظر کې نیولو سره وپېژني او د دې ظریفو لاسي صنایعو پراخوالي کې به د زده کوونکو ذهنیت وده وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

فرهنګ

دفرهنګ په باره کې څه پوهېږئ؟

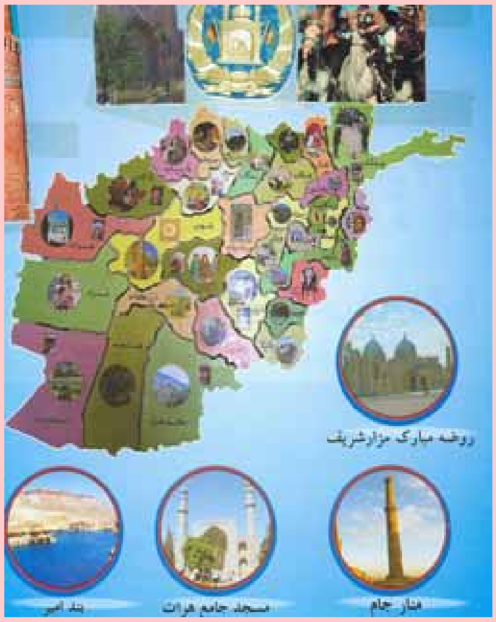

د هرات جامع جومات

طاق ظفر
(پغمان)

هنر

چـــې هنر د بزرګـــۍ درخته نه وي | طالع څـــه کا تا په سرواخلي مګر؟
چې په آس کې څه هنر وي هاله ښه وي | او کـــه نه ورځني ښه وي لاښهٔ خر
که طالـــع او هنر دواړه سره کښېږدی | زه خوشحـــــال به پکې ونیسم هنر
بې هنرمې که بادشاه د درست جهـــان شي | هیڅوک نه پسندي په ده د لویۍ چر

هنرمندمې که ګداشي کنډول واخلي
په لیـــده به يې هر څوک ښوروي سر

د خوشحال خان خټک له د ستارنامې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ د یوه ملت یا د یوې ټولنې ټولو مادّی او معنوي شتمنیو ته ویل کېږي.

د معنا په لحاظ د فرهنګ عمده عناصر دادي: ټولنیز، اخلاقي او حقوقي ارزښتونه.

د مادّی فرهنګ عناصر دادي: د معمارئ ډولونه، انځورګري، صنعتونه او داسې نور.

د عامو خلکو ادبیات (فولکلور) او دودونه د ټولنې د فرهنګ یوه مهمه برخه جوړوي چې دا هم معنوي او هم مادّي اړخونه لري.

په حقیقت کې فرهنګ یو داسې کرکتر او استعداد دی چې یو ملت ته طبیعي او ټولنیز شتون او هستي ورکوي.

فرهنګ دیوې ټولنې د ژوند د بېلو بېلو اړخونو، معنوي ارزښتونو د ژوند د ښېګڼو، څرنګوالي او د اخلاقو څرګندونکی دی. کله چې موږ د یوې ټولنې یا د یوه هیواد د خلکو د فرهنګ په هکله خبرې کوو له هغې نه زموږ موخه او مطلب دادی:

د خواجه پارسای ولی جومات (بلخ)

- **دودونه او رواجونه**
- عنعنې
- لاسي صنعتونه
- د خلکو کارونه
- لرغوني لوبې
- اخترونه
- پخوانی مېلې او جشنونه
- ماتمونه
- کیسې
- اسطورې
- (ژبني) ادبیات
- متلونه

او داسې نور چې د پخوانیو خلکو معنوي او مادي پاتې شوني (میراثونه) دي چې لــه یــوه نسل نه بل نسل ته او له اسلافونه اخلافو ته را رسېدلي دي.

فولکلور د خپل تاریخ په بهیرکې یو مست سیند ته ورته دی چې د خپل تګ اوحرکت پــه اوږدوکې په بېلو بېلو ډولونو سره لیدل کېږي خو دخپل ماهیت ، څرنګوالي اړیکه او ارتباط له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې اصلي سرچينې سره ثابت ساتي. يعنې هغسې چې د سيند د اوبو غوندې دخپلې سرچينې څخه تر پايه پورې اوبه پاتې کېږي.

فولکلور د ژبې او ټولنو په بدلون سره د پخوانيو انسانانو فکرونه ، عقيدې، رواجونه او دودونه وروستنيو انسانانو او نسلونو ته ليږدوي.

فولکلور چې د فرهنګ يوه عمده برخه جوړوي؛د دې راټولَونه او هراړخيزه پلټنه د کارپوهو خلکو او عالمانو کار دی.

په دې کتاب کې موږ د افغاني کلتور بېلا بېل اړخونه او په ځانګړې توګه د هغې فولکلور په لنډ ډول تاسو ګرانو زده کوونکو ته وړاندې کوو.

د افغانستان خلک چې له بېلا بېلو قومونو څخه جوړشوي دي، د يوه روښانه تاريخ او تمدن لرونکي او د داسې ډول ډول او بډاى فرهنګ درلودونکي دي چې د هغې سارى په نړۍ کې لږ ليدل کېږي.

د افغانستان پر خاوره باندې په تېرو زمانو کې تل د نړيوالو سيلانيانو او سودا ګرې کاروانونو لاره تېره شوې وه. همدا لامل دى چې دلته مختلفو عقيدتي، ديني او فولکلوري پديدوځاى موندلى او د افغانانو لپاره يې يو پوره او د کامل کلتور سوغات راوړى دى.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوه يا دريو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د لوست په يوه موضوع په خپلوکې بحث وکړي.

پوښتنې

- د بهرني فرهنګ د اغيزې د مخنيوي او د خپل فرهنګ د ساتنې او ژغورنې لپاره تاسې کوم وړانديزونه کوئ؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې زموږ د هېواد د فرهنګ د نورو ډولونو په باره کې معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم لوست

د ليمڅي جوړولو صنعت

ليمڅي زموږ د هيواد د پخوانيو لاسي صنايعو له مهمو توليداتو څخه دی چې په لاندې ډول د هغې د جوړښت په هکله لنډې خبرې کوو:

د ليمڅي د جوړولو لپاره وړی نه وربشي، بلکې لومړی هغه مينځي اولمر ته يې خوروي. وروسته يې په ځانګړی ډمنځ باندې وهي چې وړی خلاصې، او نرمې شي. بيايې په سور، آبي، زيړ او ګلابي رنګونو سره رنګوي او ليمڅی ترې جوړوي.

د ليمڅي په کارګاه کې د وړيو ځای پر ځای کول

د کور په انګړ کې د کنکو يو پزی هواروي او د هغې پر مخ تغر خوروي. د ليمڅي استاکار (ماهر سړی) لومړی تورې وړی د نازکه لښتې په واسطه پر تغر د چوکات په منځ کې ځای پر ځای کوي. بيا د هغې د پاسه د يوې جارو په واسطه تودې اوبه پر وړيو پاشي او وړی هواروي، وروسته بيا رنګ شوې وړی په څلورو خواوو منځ او غاړو کې په تناسب سره په مناسبو ځايونو کې ږدي او ددې رنګه هوارو شوو وړيو د پاسه په جوړو شوو ګلانو هم اوبه شيندي او په لښته يې اواروي.

د ليمڅي د مړلو طريقه

کله چې د ليمڅي د جوړولو په وخت کې استاکار ډاډه شي چې وړی په خپله اندازه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساوي پنډوالي په ټولو برخو کې ځای نیولی دی او د ګلانو اندازې او تناسب ته هم په هـــر ځای کې پاملرنه شوې ده؛ نو بیا ځلور یا پنځه کسه پر زنګنونو باندې پر ځمکه یو د بـــل پـــه څنګ کې کښېني او له یوې خواڅخه ورې په ټغر کې په شریکه سره په تـــدریج نغـــاړي او د خپلو متو په زورېې منبي (مړي) او دې کارته په جدیت سره دوام ورکوي، ترهغوچې د لیمڅي ورې کلکې شی او یو له بل سره ونښلي. بیا دغه نښتې ورې له ټغر او پزې (چجکي) څخه جلا کوي او په یوه ځای کې یې هواروې چې وچې شي.

لیمڅی یو ښه او صحي فرش دی چې له هغې څخه لند بل (نم) او یخني نه تېرېږي، نو ځکه د دې کارول د انسان د روغتیا لپاره ډېر ګټه لري او د روماتیزم له ناروغۍ څخه انسان ژغوري.

د لیمڅي ډولونه

لیمڅی د وړیو، ګل، د مېنلو طریقه اوپه کوم ځای کې چې جوړېږي، ددې ټولو له نظره بېلا بېل ډولونه لري چې عبارت دي له:

الف- پامیري یا قرغزي لیمڅی

چې د پامیر د پسه له غوره وړیو څخه جوړېږي. د بامیان په لیمڅو کې د (وَرَس) لیمڅی زیات شهرت لري. د میدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، خوست ، نورستان اوپه ټول هیواد کې ډېر ښکلي لیمڅي جوړېږي.

ب- کمان ګري لیمڅی

هغه لیمڅی دی چې د لرګي چوکـــاټ د لیمڅي د لاندې په ښه طریقه برابرېږي او ورې په ټولو برخو کې په یوه تناســـب او مـــساوي ډول خورېږي او ډېر کلک مړل کېـــږي. دا لیمڅي غوره او ډېر دوام لرونکي دی.

ج- ساده لیمڅی

هغه لیمڅي دی چې له عادي وړیوڅخه جوړېږي، کوچیان چې په بانډو او بېدیاوو کې ژوند کوي، د دې لیمڅي څخه د خپلو خیمو، جونګړو او د کېږدیو په پوښلوکې کار اخلي چـــې د باران د اوبو او له یخنۍ څخه یې ژغوري.

شپانه له لیمڅي نه ځان ته کیپه نک (ګنډ)هم جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګنډه

يوه بې نستونې چېنه ده او هغه شپانه يې اغوندي چې د ورځې په غرونو کې مېږې او وزې پيايي او د شپې، په هماغو غرونو کې د رمې پنډغالو او د غرونو په سمڅو کې ويده کېږي، له ګنډې څخه د ورځې د جامې او د شپې د بسترې په توګه کار اخلي.

ګنډه، شپانه له اوبو او يخنۍ څخه ساتي.

د لوست نوي اصطلاحات

- شيندي - پاشي.
- سمڅ - غار
- پنډ غالو – د څارويو د راغونډېدلو ځايونو

په ټولګي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ليمڅي د جوړښت په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- ليمڅی کوم ډول فرش دی؟ او هغه څنګه جوړېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو څخه د لاسي صنايعو او د ليمڅي جوړولو صنعت په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم لوست

ورېشل او تغر اوبدنه

تاسو کله څوک د ورېشلو په حال کې لیدلي دي، څنګه ورېشل کوي؟

ورېشل له پخوا زمانو څخه زموږ د خلکو په منځ کې رواج وو چې وړی، پومبه، ورېښم او سنډ به ښځو او نجونو د څرخې، څرخکي، خنجکي(چېلک) او داسې نورو لاسي کوچنيو وسایلو سره ورېشل او د ورېشل شوو تارونو څخه به يې ډول ډول تغرونه غالۍ، د اغوستلو جامې او داسې نور شیان اوبدل.

د اورچوغ سره ورېشل

د څرخې سره ورېشل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاري ټغر

له غاليو څخه وروسته مزاري ټغر ډېر ښه فـــرش دی. ډېر ښکلي رنګونه لري.

څرنګه چې دا ټغر د ډېرو ښو وړيو له نرمو او کلکـــو تارونو څخه جوړوي، له دې امله يې د (قاقمه يي) ټغر په نوم هم يادوي.

دا ټغر پخوا په مزار شريف کې جوړېده، نو ځکه يې د مزاري ټغر په نوم شهرت موندلی دی.

خو نن ورځ دهيواد په ډېرو شمالي ولايتونو لکـــه: فارياب، سرپل، سمنګان، کندوز، تخـــار، بـــادغيس، هرات او داسې نورو ځايونو کې نارينه او ښځې مزاري ښکلي ټغرونه اوبي. همدارنګه د ميمنې، سرپل او غلموري ټغرې هم د مزاري ټغرنو غوندې ښکلې دي او ځانګړی نوم او شهرت لري.

شال

شال په معمولي توګه په ساده او ګلدار ډول د وربښمو او د سنډو له تارونو څخه جوړوي. ښځې شال پرخپل سر اچوي.

تر ټولو قيمتي شال غجري (قاجاري) شـــال دی چـــې د رنګ، اوبدلو او جنسيت له مخې له نورو شالونو سره ډېـــر توپير لري.

کشيده ټغر

نوموړی ټغر د پسونو له اعلی وړيو څخه د "اورمک" په کارګاه کې اوبي. د دې ټغـــر پـــود (عرضی تارونه) په سور، زيړ، ګلابي، آبي او داسې نورو رنګونو سره رنګوي. کـــشيده ټغـــر زياتره د برستنې په پوښ، د کوړونو، جونګړو، خيمو او بانډوپه ښکلا او زينت کـــې کـــارول کيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنۍ(اورمک)

اورمک

د «کشیده» ټغر په نوم د اوبدلو کارګاه ده. د لرګيو څلور قوي موړي لري چې پــر ځمکــه ټکوهل کېږي. همدارنګه درې پايې (پــښې)، د لرګي قليچ (قينچې)،ګُلَه او کمه لري.او په ټول افغانستان کې دود ده.

په ټولګي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ټغر اوبدنې په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- مزاري ټغر څه ډول ټغر دی؟ د مزار څخه غير نور په کومو ښارونو او ولايتونو کې دغسې ټغر اوبدل کيږي.
- تاسې د ټغر اوبدلو د صنعت په وده، ښه کيفيت او بهر ته د هغې د صادرولو په باره کې څه نظرونه او وړانديزونه لرئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو څخه د لاسي صنايعو، مزاري ټغر او کشيده ټغر په هکله معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم لوست

د غاليو اوبدنه

- په عکسونو کې کوم شيان وينئ؟
- د دې دستګاووغوره والی په څه کې دی؟

غالۍ اوبدل د افغانستان د خلکو يو ډېر پخوانی لاسي صنعت دی. د غاليو اوبدل زمـــوږ د هيواد په شمالي، شمال ختيځ او شمال لويديځ ولايتونو کې زيات رواج لري.

د جوزجان، بلخ، فارياب، سرپل، سمنګان، کندز، تخار، بغلان، هرات، بادغيس، فراه، نيمروز ولايتونو او د کابل ښار د وزيرآباد او دشت برچي په سيمو کې زموږ د هيواد کمالـــداري ښـــځې او نجونې په خپلو نازکو هنرمندو ګوتو دوړيو، مالوچو او وريښمو له تارونو څخه ډېرې ښکلې غالۍ اوبي چې نړيوال شهرت لري او په نړيوالو بازارونو کې يې هويت تثبيت شوی دی.

که څه هم په يادو شوو ولايتونو کې ښځې ډېرې ښکلې او نفيسې غالۍ اوبي؛ خو د آقچې او اندخوی غالۍ له ډېرو پخوانيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غالیوڅخه دي چې په ۱۳۵۶ هــ.ل. کال يې په ټوله نړۍ کې لومړی مقام وګاټه؛ لکه چې مرحوم نینواز یوه ښکلې فولکلوریکه سندره په دې باب ویلې ده:

بیا بـــــریم قالین ببــافیم　　　ســـوی آقـــــــچــه
تخته تخته،پارچه پارچـــه　　　قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید
الا یار جان به اندخویت ندیدم　　　بدخشان آمدم رویت ندیدم
زبغـــلان تـــا مـــزار و شهر هرات　　　مثـــال تـــار گیســـویت ندیدم
بیا بـــــریم قالین ببــافیم　　　ســـوی آقـــــچــه
تخته تخته،پارچـــه پارچه　　　قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید

غوره غالۍ هغه دي چې تار او پود يې دواړه له خالصو وړيو څخه واوبدل شي.
خومره چې د غالۍ تار نری او د تارونو او غوټو شمېر يې په یوه ساحه کې ډېر وي، په هماغــه اندازه غالۍ ارزښتناکه او ښکلې وي. د ښې غالۍ په هر متر مربع کې یوسل وپنځوس زره غوټې اچول کېږي. له کومو وړیوڅخه چې د غالۍ تارونه جوړېږي، هغه باید نرمې (پستې)، نازکې او د پسه وړۍ وي. د غزني او وردګ د پسونو وړۍ دقره قل،مرینوس او د ساریجه پـــسونووړۍ د غالۍ د جوړولو لپاره ډېرې ښې دي. غالۍ د نخي(پنبې) له تار څخه هم جوړېږي خـــو دا د وړیو او وربښمو د غالیو غوندې ښکلې ظریفې او دوامداره نه وي.

د غالۍ اوبدلو وسایل او سامان

د غالۍ او بدلو لپاره وسایل، ځانګړی رمنځ، ځانګړی چاکو،قیچې، تارتقی چوب (لرګـــی) او داسې نورې وسیلې په کارېږي. د غالۍ اوبدلو کارګاه یوه لاسي آله ده چې څلور لرګي لري او د مستطیل په شکل یو له بل سره کلکېږي او د غالۍ تار د هغې په اوږدو کې بندوي (تنـــسته) کوي او بیا څلور، پنځه او یا ډېرې غالۍ اوبدونکې ښځې او نجونې یو د بل په څنـــګ کـــې کښېني او غالۍ اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو صادرول له ډېرو پخوانیو کلونو را پدیخوا زموږ د ګران هېواد د اقتصاد په ښه والي او د بهرنیو اسعارو په لاس ته راوړلوکې ډېر رول لري.

د غالیو د وړیو رنګول

د غالیو د وړیو رنګولو لپاره له هرډول طبیعي رنګونو څخه کار اخیستل کېږي. طبیعـــي رنګونه د انارو، پیازو، دغوزانو د ونو د پوستکواو د ګلونو د عُصّارې او شیرې او همدارنګـــه دوحشي نباتاتو لکه «رویان» له ریښو څخه لاس ته راځي چې زموږ په هیواد کې يې په زرهاوو ډولونه موندل کېږي.

هغه غالۍ چې د هغې وړۍ په طبیعي رنګونو باندې رنـــګ شـــوي وي، د لرګـــي رنـــګ (چوبرنګ) په نوم یادېږي. د دې غالیو جنسیت ډېـــر لوړ او ارزښتناک دی او په ټوله نړۍ کې پیرودونکي لري.

د غالیوګل

زموږ د هیواد غالۍ اوبدونکي ښځې د خپلو غالیو په ګل اچولو او ګلکا رۍ کې په دودیز او سنتي ډول د پخواني هرات د میناتور یو له ښکلو نمونو، نقشونو او انځوررونو څخه کار اخلي چې د هرات د تیموریانو د طلايي عصر د نقاشۍ د کلتور او میناتورۍ پـــاتې شووني دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو ډولونه

غالۍ ډېر ډولونه لري لکه: فیلپا، آقچه ګل، چکش، لبجر، ادرسکن، سلیماني، مَوري، ساروقي، وزیري، بشیري، المه‌ګل، بخارایي، بوستان، بارګاهي، چنارګل، خال محمدي، بلوچي، انارګل، خواجه روشنایي، بلژیکي، ذبیح اللهی، مالداري، اولامي، چوبرنګ، قزاق، چیچن، اندخویي، قندوزي، قرقیني، مزاري، دولت آبادي، آقچه یي، یو تاره هراتی، جمشیدي او داسې نور.

اوس په نړیوال بازارکې د فیلپا، بخارایي، بارګاهي، بلژیکي، خال محمدي، د هغوی د رنګ د پوخوالي او د غوره جنسیت له کبله ښه نوم لري چې د نیم متر، یو متر، یو نیم متر، دوه، درې، څلور، شپږ، نهه، دولس، څلرویشت متره او همدارنګه جاى نمازونه او قالینچې په مختلفواندازو او په زړه پورې رنګونو جوړېږي. هغه تارونه چې په دې ډول غالیو او سراندازونو کې استعمالېږي، په عمومي توګه له غوره جنسیت څخه دي، لکه: بلژیکي تار، پوخ رنګه تـــار او د وړېـــښمو تارونه.

قالینچه

وړه غالۍ چې دوه یا درې متـــــــره وي، د قالینچې په نوم یادېږي. په پخوانیو افسانو کـــې وایـــــې چـــــې: حضرت سلیمان(ع) یوه قالینچه درلوده چې په هغې باندې به کښېناسته او دیوانو به په هوا کې له یوه ځاى څخه بل ځاى ته بېوه.

وایي چې ټول انسانان، پیریان او دیوان د سلیمان (ع) د حکم او فرمان لاندې وو او دی د حیواناتو او مرغانو په ژبو پوهېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وایي چې غیر دوریو له تارونو، نور د تارونوله کومو ډولونو څخه غالۍ جوړېږي.

پوښتنې

- قالینچه کوم ډول فرش دی او دهغې اوبدل زموږ د هیواد په کومو سیمو کې زیات دود لري؟
- د غالیو په باره کې یوه فولکلوریکه سندره ووایاست؟
- د غالیو د ډولونو نومونه ووایاست.
- آیا کېدای شي چې د غالۍ اوبدلو صنعت په ټول هېواد کې دود کړو؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې د غالیو د ډولونو په باره کې معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

د مالوچو له تارونو څخه اوبدنه

- مالوچ، وړۍ او وربښم په څه ډول لاس ته راځي؟
- تاسې د اوبدلو کوم ډولونه پېژنئ؟

زموږ د ګران هېواد خلک پومبه یا مالوچ د څرخ په واسطه وریښي او بیا ورڅخه توکران جوړوي، لکه: خامتا، اَلَه چه ، سطرنجی، جای نماز او جاکټونه.

خامتا اوبدنه

زموږ د هېواد د اوبدنې د ډېرو پخوانیو صنعتونو له جملې څخه ده چې په زرګونو کلونه لرغونتیا لري.

په پخوانیو وختونو کې زموږ خلکو د ژوند د لومړنیو اړتیاوو یعنی د خوړو او جامو د برابرولو لپاره چې په خپلوهلو ځلو او د متو په زور یې لاس ته راوړل، د مني په موسم کې به یې پومبه له پټیو (کروندو) څخه راټوله، که چا به خپله پومبه نه درلوده، له نورو څخه به یې په پیسو اخیستله او د مني په وروستیو او د ژمي په اوږدوکې به ماشومانو، ځوانانو او ښځو پنبه دانه له پومبې څخه د (حلاّجی) یا د ګوتو په واسطه جلا کوله او بیا به ښځو دغه پنبه د څرخ یا څرخې په واسطه وریښله او دغه تارونه به یې دغتو کلولو یا غونډارو په شکل جوړول. بیابه یې د تار دغه غونډاري په نیچو کې پیچل، بیا به یې په تارونو سره پیچلې نیچې د خامتا اوبدلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارګاوو ته ورځي او د خامتا اوبدلو استاذ به په ځانګړي دستګاه (دکان) کې د نيچو تـــار پـــه منظم او موازي ډول يو ځای تنسته کاوه چې له هغې څخه به يې خامتا جوړوله؛لکه څنګه چې تاسې په عکس کې دوه کارګاوې وینئ.

په ټولګي کې فعاليت

- يو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي اود خامتا اوبدلو په باره کې دې معلومـــات ورکړي.

پوښتنې

- تاسی څو ډوله اوبدني پيژنئ؟
- خامتا کوم ډول ټوکر دی؟
- آلَه چه او سطرنجۍ کوم ډول ټوکران دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه پوښتنې وکړي چې زموږ په هيواد کې اوس هـــم دخامتا جوړولو وسايل شته؟ لاس ته راوړي معلومات دې په خپلو کتابچو کې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنکي او د غنمو له تنې څخه اوبدنه

- له وړیو، پومبې او وربښمو څخه غیر، له نورو شیانو هم اوبدنه کېږي؟

په پخوا زمانو کې چې زموږ خلکو د خپل ژوندانه ضروري سامان آلات پخپله جوړول او پــه ځینو ځایونو کې يې اوس هم جوړوي له هغوی څخه یو د کنکي او د غنمو له ډنډرو (دروزو) څخه د سامان آلاتو جوړول دي .

د کرکي څخه چغ اوېزی اوبي چې د نمجنو (زیمدارو) کوټو د فرش او د بامونو په پټولو، په بانډو او بیدیاوو کې د کوډلې (جونگړې) یا د کېږي په جوړولو کې کار اخلي. د غنمو ډنــډر لومړی په اوبو کې د څو ورځو لپاره ږدي چې نرم او پاسته شي، بیا ترې په ځانگړی مهــارت ټوکرۍ، شکُور، خولۍ او څپلۍ جوړوي. د غنمو ډنډر چې کله په ښه ډول او ظرافت واوبدل شي، له هغې څخه ډېر ښکلي او دوامداره سامانونه جوړېږي؛ لکه څرنگه چې زموږ په هیــواد کې ډېر داسې خلک شته چې درانده کارونه، لکه: بزگري، مالداري او یا نور کارونه نه شــی کولې، خو په دې برخه کې ښه او اغېزمن کارونه ترسره کولی شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کټ

کټ د چپرکټ په شان يوه هوسا او صحي وسيله ده چې هغه د مزرو له پړو، نيلون او پخوا به يې په کونړ او نورو ولايتونو کې د غره د ځينو وښو له پړو او د څاروو له پوستکو څخه هم اوبدل.

کټ څلور پښې او څلور بازوګان لري چې دوه لانډه او دوه اوږده وي؛ چې ترکاڼ يې په لاسونو او يا يې د خراطۍ په ماشينونو تراشي.

د کټ پښې د (لاک) د رنګ په واسطه رنګوي. د کټونو جوړول په ننګرهار، لغمان ،کونړ پکتيا، خوست، ميدان وردګ او نورو سيمو کې ډېر زيات رواج لري او د دغو سيمو ټول خلک د ناستې او خوب لپاره د کټونو څخه کار اخلي او په لويو لويو دېرو او حجرو کې يې هم د کټونو کتارونه جوړ شوي وي.

د پسه له کولمو څخه اوبدنه

زموږ په ګران هيواد کې پرته له دې نه چې له څرمن څخه بالاپوش، پوستين، دستکول (لاسي بکس)، بوټان، خپلۍ، د آسونو لپاره قيزې جوړوي. همدا رنګه کولمې هم د تسمو په شکل پرې کوي او له هغې څخه ډول ډول سامانونه لکه: چغل (د غنمو او دانو د چاڼولو غټ غلبيل) د اوړو غلبيل، قمچينه (متروکه) او داسې نور وسايل جوړوي.

د ارغوان له لښتو څخه د شيانو اوبدنه

ارغوان يوه بې ميوې ونه ده چې زموږ د هيواد په غرنيو سيمو کې يې ګڼ ځنګلونه شته دی او ټول خلک يې پېژني. د ارغوان ځنګلونه د فرخار، سمنګان، هرات، بادغيس، پروان، د کابل خواجه صفا او د بدخشان په غرونو کې له پخوا څخه موجود دي. د ارغوان ګل ډېر ښکلی لاجوردي رنګ او ښه بوی

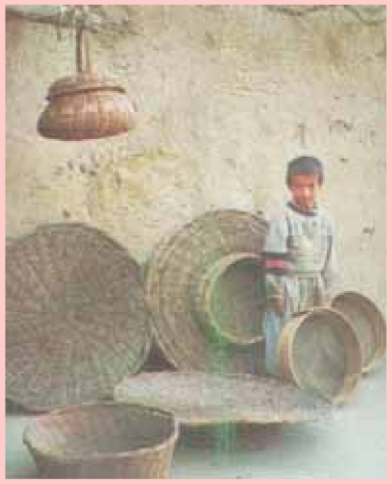

لري.   د پسرلي په موسم کې خلک د کابل خواجه صفا او د پروان گل غونډۍ او نورو ځايونو ته د ارغوان مېلو او سيل ته ځي.
د ارغوان څانگې ډېرې کلکې او ارتجاعي (نه ماتېدونکې) خاصيت لري، کله چې تازه وي ښې تاوېږي او په تاوولو سره نه ماتېږي .
نو ځکه د ارغوان له څانگو څخه کجاوې، د قلبې آتنگ (سربانډې) او نور سامانونه جوړوي.

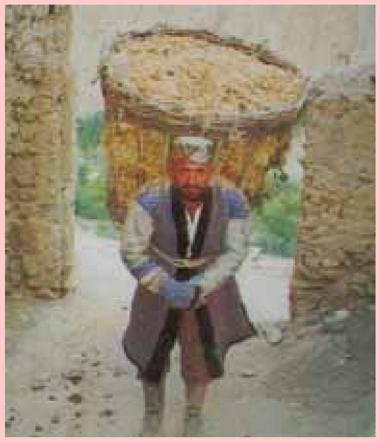

کجاوه

کجاوه يا سبد يو داسې لوښی دی چې د ارغوان، سرې ولې او د ورغشته له څانگو څخه جوړېږي؛ کليوال خلک خپلې تازه مېوې لکه: شفتالو، زردآلو، آلو بالو، گيلاس، توت، آلو او داسې نورې له يوه ځای څخه بل ځای ته پکې لېږدوي. بزگران د جوارو وړې، د څارويو لپاره واښه او حيواني سرې هم د دې په واسطه پرخپلو اوږو له يوه ځای څخه بل ځای ته وړي.

د قلبې سر بانډې (منجيله)

بزگران د ارغوان او يا د ورغشته د ونو څانگې يو له بلې سره نغاړي (منجيله کوي)، بيا د هغې په واسطه د قلبې جُغ (سپار) له يوې سره تړي او ځمکه پرې قلبه کوي.

د منجيلو لارې (راه آتنگا)

دحيرانتيا خبره ده چې د ارغوان له څانگو او لښتوڅخه د لارو په جوړولو کې هم کار اخيستل شوی دی چې په لاندې ډول تشريح کېږي.
د بدخشان د درواز ولسوالی د آمو سيند (دريای پنج) پرغاړوکې د ارغوان له څانگوڅخه د منجيلو لارې جوړې شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارغوان ډبل لرګي به يې د ميخونو په شکل تيره جوړول او د غره په کمره (ګټ) کې به يې ټکوهل. بيا به يې د ځلوېښتوځخه تر پنځوسو پورې د آتنګونو کړۍ چې د زنځير په ډول به يو له بل سره اوبدل شوې وې په دې ميخونو پورې کلکې تړلې.

کوم يو لاروی به چې له ډېرو اوږدو او پلي منزلونو ځخه وروسته دې ځای ته رسېده او غوښتل يې چې له دې ځايه تېرشي نو د آتنګونو لومړنی کړۍ به يې په خپلو لاسونو رانيوله او د آتنګونو په همدې زنځير باندې به پورته کېده. په دې ډول چې يوه يوه کړۍ به يې رانيوله، په هغې کې به يې خپله پښه ټينګوله او بلې کړۍ ته به ورپورته کېده چې په دې ترتيب به له دېرشو ځخه تر ځلوېښتو کړيو پورې پورته ختاته او ځان يې اصلي لارې ته رساوه.

کله کله به د ميخونو د ماتېدلو يا د اوچتو آتنګونو د خوځېدلو او ټکانونو له امله ځينې لاروي ډارېدل او د ځوسوو مترو اندازې اوچتوالي ځخه به ښکته را ليکا کېدل او د آمو په سيند کې به لوېدل .

دا ډول پېښې به هر کال زياتې را مينځ ته کېدلې.

- که اوس هم د ارغوان، ورغشته او زرد بيد له لښتو ځخه وسيلې واوبدل شي، دا به ګټوروي اوکنه! که ګټور نه وي نو زيانونه يې ووايئ!

پوښتنې

– د غنمو له ډنډرو (دروزو) او کېکې ځخه د سامانونو جوړول څه ډول دي؟ تاسې داسې اسباب پيژنئ چې د غنمو له ډنډرو ځخه جوړ شوی وي؟

– د مېږو له کولمو ځخه کوم سامانونه جوړېږي؟

– د آتنګونو لارې څه ډول لارې دي ؟

کورنی دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو ځخه معلومات واخلي، هغه سامانونه چې له کېکو او د غنمو له ډنډرو ځخه جوړ شوي دي اوس هم شته ؟ خپل راټول شوي معلومات دې به خپلو کتابچو کې وليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم لوست

گنډل او گلدوزي

– ستاسي په کورنيو کې څوک خياطي (گنډل) او گلدوزي کوي ؟

خلکو د جامو اغوستل په تېرو و ختونوکې يوائې د اړتياوو د پوره کولو او له يخنۍ او گرمۍ څخه د ځان ساتني له پاره کارول، خو کله چې بشرى ټولنې په تدريج سره وده وکــړه، د دې سره سم د جامو اغوستل هم د اړتيا او ضرورت د پوره کولو له مرحلې څخه تېر شــول او د تجمل او سينگار بڼه يې ځانته غوره کړه او ورو ورو گلدوزۍ رواج وموند . نن ورځ زيــاتې ښځې، نجونې او د گلدوزۍ استاذانې د کابل کندهار، ميدان وردگ، غزني، لوگر په ښــارونو او د هيواد په ټولو ولايتونــو کې پــه خپلــو نــازکو او هنرمندو گوتو په پوره کمال او هنر سره غوره او ښــکلې گلدوزۍ کوي.

گلدوزي ډېر ډولونه لري چې دلته يې پنځه وېشت ډولونــه تاسو ته درپېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګلدوزۍ ډولونه(خامک دوزی)

کندهاري دوزی، ګېنده، بخي، جَوَک دوزي، دندانک موش، چوبک‌دوزی، زنجيـــره دوزي، پنيرک دوزي، چپه دوزي، سوزن دوزي، تکه دوزي، تارشمار، آئينه دوزي، پسته چـــين، شـــبکه دوزي، ګنډ دوزي (افغاني ګنډ)، صدف دوزي، ګره دوزي، شال دوزي، ګراف دوزي، جالي دوزي، پوکانه دوزي او داسې نور چې د دې زياتې نمونې زموږ د هيواد د لويو ښارونو په دکانونو پـــه ځانګړې ډول د قندهار په ښار کې شته دي.

په ټولګي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د ګلدوزۍ په هکله دې معلومات ورکړي.

پوښتنې

– تاسې څو ډوله خامک دوزي پيژنئ ؟

– که ګنډل او ګلدوزي وده او پرمختګ وکړي، آيا کېدای شـــي چـــې دا زمـــوږ د هيـــواد دلاسي صنايعو د صادراتو يو ښه قلم وي ؟

– زموږ د هيواد د سوزن دوزۍ (ګنډلو) او ګلدوزۍ د هنر د پراختيا او ودې لپـــاره کـــوم وړانديزونه لرئ ؟

کورنۍ دنده

- ټول زده کوونکي دې د ګنډلو اوګلدوزۍ ډول ډول نمونې چې په کوررونـــو کـــې يـــې موجودې وي، که ډېرې قيمتي (ګرانې) نه وي، ټولګي ته دې راوړي، خپلـــو ټولګيوالـــو او ملګرو ته دې وښيي.

اتم لوست

ترکاڼي او د لرګي صنعت

- په عکسونو کې څه وينئ ؟

له لرګي څخه په جوړو شوو سامانونو کې، که مو له زانګو څخه غير نور کوم وسايل ليدلي وي نومونه يې واخلئ؟

زموږ په ګران هيواد کې لرګين سامانونه او له هغو څخه ګټه اخيستل له پخوا زماني څخه را په دې خوا دود وو. زرګونه کاله مخکې زموږ خلکو د لرګي سامانونه او د لرګي کارګاوې په خپلو لاسونو جوړول او له هغو څخه به يې ګټه اخيستله چې په لاندې ډول دهغوی يوڅونمونې درپيژنو:

د قلبې سامان لکه يوې، جُغ اوماله، همدارنګه جواز (د پومبه داني او نورو غوړينو زړو څخه د تېلو ويستلو ګانۍ يا کارګاه، د ټوکرانو يعنی د خامتا اوبدلو کارخانې يا وسيلې، زانګو، د تار د وريښلو وسيلې(څرخه او څرخکی)، حلاّجې، خمڅې، د آش اوښوربا غټې خمڅۍ ، طشت،(د لرګي څخه جوړې شوی لوی لوښی يا خانک)، کڼاوې، د لرګي هاونګ(چټو)، د اوبدلو ړمنځ، د اوبدلو ګُله، صندوق، دروازې، الماری، ورسی (کړکی او اشدارې)، د لرګي لګن(خانکی)، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرگی کاسه، کټونه، د موسیقۍ سامان لکه: دنبوره، رباب، سیتار، تنبور، ډول، طبله، څـــوکۍ، میزونه، د ندافۍ دستګاه (ډانډس)، نیزه، لیندۍ، د غلو دانو شانډۍ، کشتۍ، آبګوټونه او داسې نور چې د ځینو نومونه او عکسونه په کتاب کې وینئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زانګو

د کوچني ماشوم د ويده کېدلو او هوساينې لپاره يوه ښه وسيله ده چي د زېږېدو څخه تر يونيم يا دوه کلنۍ پورې ماشومان پکې زنګول کېږي. زانګو له لرګي څخه جوړېږي او د هغــې پــه تختو کې د ترکاڼ له خوا ښکلي ګلونه کيندل کېږي، نرم توشک پکې هــواروي او ماشــوم

ورباندې ويده کوي. زانګو د ماشوم د روزنې لپاره يوه ښه وسيله ده. د ماشوم د هوساينې او امـن لپاره له زانګو څخه غير بل ښه ځای نشته، چې د غورځېدلو، د پښولاندې کېدلو، د ســوځېدلو، د مضرو شيانو د خوړلو او له يخنۍ څخه د ماشوم د ساتلو ډېره ښه وسيله ده . کله چې يوه مور خپـل ماشوم په زانګو کې وېده کوي، نو دغه شان خوږې سندرې ورته زمزمه کوي: آللو! للو! ، دلته مــه راځه پيشو! صديقه داسې ويده ده لکه ګوډۍ د رانجو

د مورد«للو» سندره ډېره لطيفه او خوږه سندره ده چې ماشوم يې د خپــل ژونــد پــه اوږدو کــې اوري. کله چې ماشوم په خوب کې لاړشي بياې مور په ډاډه زړه خپل کارونه سر ته رسوي.

زانګو په ټول افغانستان کې دود ده.

اوغور

يوه داسې وسيله ده چې په هغې کې غنم، وربشې، نخود، باقلې،توت، زغر، دنيا، مرچک او داســې نور شيان ټکوي او ميده کوي.

ډېر پخوانې اوغور د تيږې هاونګ دی چــې پــه دوديز ډول د خلکو په منځ کې مروج و او له دوو تيږو څخه جوړېږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د دایرې په ډول تیږه چې د نیم متر مربع په اندازه پلنه او د ۲۰ یا ۲۵ سانتی متر مربع په اندازه پنډوالی لري او سطحه یې هواره وي. د کور په انګړ کې یې له ځمکې څخه څو سانتی متره اوچته ږدي او د هغې خوله (منځ) د فولادی قلم او څټک په واسطه د ۱۰ - ۱۵ سانتي متره عرض او د ٦ - ۸ سانتي متره په ژور والي تشوي .

د ځینو سیمو خلک د تیږی لوی اوغور ته (بغری) او د لرګي کوچنی اوغور ته هاونګ او چټو وایي. په ځینو ځایونو کې بغری د کلي په مرکزي برخه کې هم ځای لري چې ټول کلیوال ترې هر وخت کار اخیستلی شي.

۲ - یوه تیږه چې تقریباً دوه کیلوګرامه دروند والی لري او د بادرنګ په ډول وي چې د کوبه (ځولي یا ټکوونکې وسیلې) په حیث ترې کار اخلی. هاونګ د اوسپنې، مس، برونز (زیـــړ) او دلرګي له سختو کُندو څخه هم جوړېږي چې هغه سپک او ګرځنده وي.

په دې وروستیو کې برقی هاونګونه هم جوړ شوي دي .

د لوست نوی اصطلاحات

برونز	برنج (یو ډول فلز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- د ماشوم په روزنه کې د زانګو ښېګنې په خپلو کتابچوکې ولیکئ !

پوښتنې

- له لرګي څخه سامانونه جوړول زموږ په هیواد کې له کوم وخت څخه دود درلود ؟
- هغه سامانونه چې په کتاب کې یې یادونه شوې تاسې له هغوی څخه کوم یو پېژنئ ؟
- تاسې لوی اوغور چې پایکوب ورته ویل کېږي او شولې پرې ټکوي، پېژنئ ؟ د هغې د کـــار څرنګوالی ولیکئ.

کورنۍ دنده

- ښوونکی دې د هر زده کوونکي لپاره په کوچنیو لرګینو تختو باندې یوه یـــادوه څلـــوریزه (رباعی) په ښکلي لیک ولیکي او زده کوونکي دې هغه په خپلو کورونو کې حکاکي کړي او ټولګي ته دې راوړي .
- ښوونکي ته ښایي چې په دې هنر کې ور زده کوونکي وهڅوي او مرسته ورسره وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم لوست

گاڼې

- گاڼې له څه شي څخه جوړېږي ؟
- په عکسونو کې کومې گاڼې وینئ؟

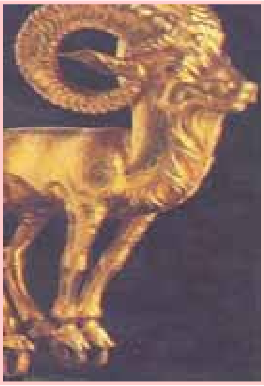

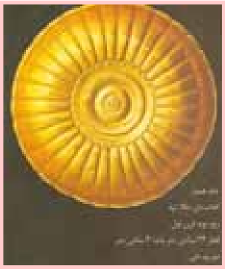

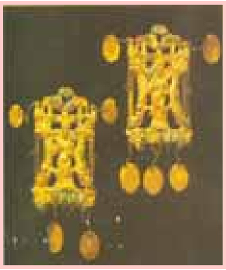

د گاڼو د استعمالولو فرهنگ زموږ په هیواد کې لــه ډېـرو پخــوا زمانوڅخه دود و. لکه څنگه چې د لرغــون پوهــانو د کِینــدنو (حفریاتو) په نتیجه کې د بغلان پــه (ســرخ کوتل)، د جوزجان په (طلا تپه) او د کابــل په (خیرخانه) کــې د زرگرۍ نښې؛ لکه: غرڅه، هوار جام، او دوه د انسان مجــسمې چــې د لومړۍ پېړۍ د دویمې ربعې لاسي صنعت او هنر دی لاسته راغلي دي. طلایي کمربند، د سور یا د لمرد رَبُّ النوعې مجسمه چې د هغې په سر او مخ باندې طلایي زنځیرونه، غوږوالۍ او په لاسونو کې یې د سرو زرو بنگړي کارول شوي دي، د بغلان د سرخ کوتــل لــه

آتشکدې څخه لاس ته راغلي دي، په زردشتي دورې پورې تړلي دي.

همدارنګه د کوشاني او اشکاني دورو د دوه زرو ټوټو طلايي ګاڼو نښې چې د جوزجان د طلاتپې ، د منګلو د ميرزکې او د جلال آباد له هډې څخه لاس ته راغلي دي، د دې مطلب ښکاره کوي چې د داسې ګاڼو بې سارې نمونې چې په هغې وخت کې استعمالېدلې او زموږ تر زمانې پورې يې دوام کړی دی، اوس هم په کابل او د هيواد په ټولو ښارونو او کليوکې ښځې او نجونې د ګاڼو سره مينه لري او هغه کاروي .

په لاندې ډول د ګاڼو يو څو ډولونه تاسو ته درپېژنو:

د ګاڼو ډولونه

د سروزرو تاج، ټيک، غوږوالی، لښتی، دغوږونو حلقې، د غوږونو چسپکونه، سيخکې، چارګل، د غاړې زنځير، لاکټ، اوربی، پېزوان، چمکلی، حمايل، ښلا ښلې غاړه کی، سلسلې (د غاړې دوه ډوله اميلونه)، بازو بند، غمي لرونکي بنګړي، ساده بنګړي، باهوګان، وښي، دغاړې امېل، د سينې ګل، کمر بند، پای زيب (خلخا ل)، د تندي زنځير، طلايي غمي دارې ګوتې، د سرو زرو تعويذونه، چلّې او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې مونږ وینو په سلګونو ډوله طلايي اود سپینوزرو ګانې ښځې او پېغلې کاروي په دې کې ځينې ډولونه هغه ګانې دي چې د هغې له نومونو څخه معلومېږي چې په سر، غوږ، پزه، لاسونو او پښو کې کارول کېږي او نور شپږ ډولونه يې که څه هم ښځې او نجونې پېژني، خو د زياتو معلوماتو لپاره يې دلته يادونه کوو:

شپږ ډوله طلايي ګانې

۱ – د تندي ټيک

د مثلث، مربع، ګرد، ساده او غمي لرونکو په شکل جوړېږي؛ د نازکو ګونګرو لرونکو زنځيرونو په ډول د دواړو وروځو ترمنځ ځړول کېږي . ښځې او نجونې يې په ودونو او د خوشحاليو په محفلونو کې اچوي .

۲ – د سروزروچارګل

د پزې دښکلا لپاره يوه ګاڼه ده چې په شا پورې يې يوه نرۍ او کوچنۍ ميله نښلول شوې ده. داميله د پزې په سوري کې اچول کېږي، په پاسني سر (مخ) کې يې ورته د قيمتي زمرّد، ياقوت يا د الماس د غمي لپاره يو مناسب ځای جوړ کړي وي چې دغه غمی پکې لګول کېږي.

۳ - د سرو زرو لاکټ

دا د ښځو د غاړې او سينې د ښکلا يوه طلايي ګاڼه ده . په مختلفو ډولونو د سپارښتني او غوښتني سره سمه جوړېږي. د يوه زنځير په واسطه د غاړې شا ته ترل کېږي او د ټټر په سر باندې يې راځوړندوي.

۴ - چمکلي

له ډېرو لرغونو ګاڼو څخه دي چې مخکې به يې له نقرې څخه جوړول. ځينو شتمنو خلکو به له سروزرو څخه هم جوړول چې ډېر قيمتي اوښکلي به وو. اوس هم چمکلي په ځينو سيمو کې دود لري.

۵ - غاړه کۍ او سلسله

دا دوه ګانې هم په غاړه کې اچول کېږي او ښځې يې ډېرې خوښوي .

۶ – چشم مهره

دا د کوچنۍ تختې يا لوحې په شکل يوه ګاڼه ده چې د هغې په مخ باندې غمي لګول کېږي او تقريباً له سترګې سره ورته والی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په ځينو سيمو کې تخته کې ورته وايي.

چشم مهره هم ګاڼه ده او هم په عامه توګه خلک داسې ذهنيت لري، کله چې ځينې کسان د رخــې له مخې ددغې ګاڼې اغوستونکي ته ګوري نوسترګې يې په دې ګاڼه پريوځي دغــه مــرۍ د حاسـد (نظر باز) د سترګو د نظر غشی دفع او هغه انسان له بده نظره ژغوري.

د لوست نوي اصطلاحات

ګاڼه	پسولونه
الماس	قيمتي تيږه، جواهر
دفع	مخنيوی

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د ګاڼو د کارولو په باب خبرې وکړي.

پوښتنې

– ګاڼې له کومو فلزاتواو جواهرو څخه جوړېږي ؟

– د څو ډولو ګاڼو نومونه واخلئ ؟

– ښځې او نجونې کومې ګاڼې ډېرې خوښوي؟ طلايي اوکه د سپينو زروګاڼې؟ او ولې؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د امکان په صورت کې په خپلو کورونو يا د خپلوانو کره وګــوري او د دې ګاڼو عکسونه يا د هغې بازاري نمونې چې قيمتي نه وي، ټولګي ته راوړي او يو کلکسيون دې ترينه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم لوست

د مسګرۍ صنعت او هنر

- ګرانو زده کوونکو تاسی مس پېژنئ ؟
- په عکسونو کې کوم شیان وینئ ؟

د مسو د کشف او د کارولو تاریخ د انسانانو د ژوند له هغې دورې سره تړلی دی چې هغې ته (په مغارو کې د انسانانو د اوسېدلو دوره) وایي . بشر لومړی ځل له مسو څخه د مسکوکاتو او پیسو په توګه کار واخیست .

پخوا د خلکو د ژوند په هره برخه کې مسو خورازیات ارزښت درلود؛ خو د ماشیني صنعت په رامنځ ته کېدو او د نورو وسایلو په جوړېدو سره چې د مسو پرځای یې کارول؛ نوځکه زموږ په هېواد کې د مسو صنعت ته پاملرنه لږغوندې کمه شوه .

مس د خپلې لرغونتیا او ارزانۍ په سبب اوس هم د ټولنې دېراخو پرګنو له خوا استعمالېږي .

د کابل په ښار کې د "میوند جادې" له جوړېدلوڅخه مخکې د مسګرۍ بازار په (چار سوق) کې و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مسو څخه ښځینه ګاڼې لکه: غاړه کۍ، غوږوالۍ، میخکۍ، پای زیب، بازو بند ، تعویذونـــه، ماتیک، د سینې ګل،بنګړي،ګوتې، په ښکلیو او ښایسته ډولونو سره جوړوي.

له مسو څخه دمُجَللو ماڼیو، د جوماتونو په ګنبدو او ګلدستو او د متبرکو مزارونـــو د قُبَّه وو جوړولـــو، د لیکلـــو د لوازمـــو، د مجسمو د ښکلا او د زینتـــي وســـیلو، د هندارو د غاړو(څنډو) او په لرغونو ښارونو کې د شمعدان، مشعل، مسی چراغونـــو، لالټین(ارکین) او داسې نورو وســـایلو پـــه جوړولو کې کار اخیستل شوی دی .

څرنګه چې د مسو آواز ډېر آهنګ لرونکی دی نو ځکه له دې څخه جرس(ګینګړی، زنګوله)، د ښوونځي زنګ، سرنی، شپېلۍ، بوق(د شپیلۍ نوعه) او داسې نور جوړوي .

هغه لامل چې د مسګرۍ رواج یې تر نن ورځې ژوندی ساتلی دی، هغه له مسو څخه د کـــور دسامان آلاتو په توګه ګټه اخیستل دي، لکه د آشپزۍ او د خوړو لوښي چې پـــه لانـــدې ډول دي:

– د کور د کاروبار لوښي

عبارت دي له: لګن یا خانکی، پتنوس، کوزه، لوټه (آفتابه)، چلمچي، آبدان، صابون دانـــۍ، شمع دانۍ او داسی نور لوښي چې تر اوسه د هغوی نمونې په پخوانیو کورونو کې شته .

– د آشپزۍ لوښي

ډول ډول دېګونه، چلوصاف، قفګیر، آب ګردان (غټه خمڅۍ)، سماوار، لګـــن، ډولچـــه، چای‌جوش، چرې، او داسې نور اړوند لوښي.

- د خوراک لوښي

د بشقاب ډولونه، غوري، کاسې، قاشوغې، خمڅې، ګیلاسونه، جامونه (کټوری یا مـــشربه)، د ښوروا خورۍ کاسې او د اسې نور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسگري چې له پخوا څخه ورسره د خلکو ډېره مينه وه، نو ځکه د فن او هنر ډېرو ډولونو په دې صنعت کې وده کړې ده.

د مسو ښکلا، ځلا، رنګ آميزي، ډيزاين کول، شبکه کاري، زنځيرجوړونه، د هغو هنرونو لــه جملې څخه دي چې زموږ د هيواد په ګوټ ګوټ کې په ځانګړې توګــه پــه کابــل، بلــخ، تاشقرغان، هرات، کندهار ، ننګرهار، غزني او نورو ښارونو کې ډېر دود وو.

د يادونې وړ ده چې له بهر څخه د ځينو سپکو بادوامو او ارزانو سامانونو د راوړلو په ســبب زموږ په هيواد کې د مسو صنعت يوه اندازه کم شوی دی؛ خو که چېرې په ګټورو تبليغاتو سره خلک وهڅول شي، کېدای شي چې دې لرغونی صنعت ته دخلکو له ذوق او سليقې سره سم په عصری ډول ښه رونق ورکړشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

خورا	زيات، ډېر
هڅونه	تشويق کول

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په ډريو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د مسينو لوښو په بـــاب خبـــرې وکړي او د مسي لوښو نمونه دې وليکي! .

پوښتنې

– زمونږ په هيواد کې له مسو څخه کومې وسيلې جوړېږي ؟

– مسګري زمونږ د هيواد په کومو ولايتونو او ښارونو کې ډېر رواج لري ؟

–که چېرته زمونږ په هيواد کې د مسګرۍ صنعت ته خلک وهڅول شي څومره اقتصادي ګټــې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د مسو هغه لوښي او سامانونه چې په خپلو کورونو او يا د خپلوانو کره يېويني، د هغو عکسونه او يا لستونه دې ټولګي ته راوړي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي ټپرکي لنډيز

فرهنګ د هغه هویت څخه عبارت دی چې یوملت ته ټولنیزه او طبیعي هستي ورکوي.
یا فرهنګ د یوې ټولنې د معنوي ارزښتونو، د مادّي هنري لاس ته راوړنو تمثیلوونکی، د ژوند او د اخلاقو د مزایاوو څرګندونکی دی چې.
ګاڼې، د لرګي مستظرفه صنایع او د دې صنایعو او هنرونو ډېر ډولونه پکې شامل دي. د لیمڅي جوړول زموږ د هیواد د لرغونو لاسي صنایعو څخه دي چې په دی جوړولو کې وړی نه وریشي بلکې هغه مینځې، رنګوي یې بیا ورڅخه لیمڅی جوړوي.
ټغر زموږ په ګران هیواد کې د(اورمک) په کار ګاه کې په بېلو بېلو ډولونو اوبي؛ لکه مزاري ټغر، کشیده ټغر، پلاس ټغر او داسې نور.
زموږ د هیواد د اوبدنې د لرغونو او ظریفو هنرونو څخه د غالیو اوبدنه ده چې پخوا د هیواد په شمالي ولایتونو، هرات او بادغیس کې دود وه، خو نن ورځ په ډېرو ولایتونو کې د کابل په شمول د غالۍ او بدل دود شوي دي.چې د وړیو، پنبې او وریښمو څخه په بېلا بېلو ډولونو اوبدل کیږي.
زموږ خلک د مالوچو له تار څخه خامتا، د کرکي څخه پوزي یا چغ، د غنمو له تنې څخه ټوکري، شکُور، چج، او څپلی، د میرو د کولمو څخه چغیل (د غنمود پاکولو غټ غلبېل)، د اوړو غلبېل، متروکه، د ارغوان د لښتو **څخه** کجاوه او منجیله اوبي، ان تردې چې د ارغوان دلښتو څخه آتنګونه (منجیلې) د پوړیو(زینو) په ډول جوړوي، چې په سختو لارو او د غرونو په تیرو کې یې میخ کوي چې د زینې په ډول ترې د تیریدلو لپاره کار اخلي.
زموږ په ګران هیواد کې ګنډل او ګلدوزي د ظریفو هنرونو د جملې څخه دي همداشان زموږ په ګران هیواد کې د لرګي مستظرفه صنایع او هنر له پخوا څخه دود دی چې د لرګي **څخه** ښکلې دروازې او کړکۍ، ښایسته میزونه او الماری، زانګو، دوربشلو خرخ، د لرګي کڼاوې هاونګ، خمڅې، د موسیقۍ سامان او داسې نور ډېر سامونونه جوړوي.
له پخوا څخه د نقرې او د طلایي ګاڼو څخه د کار اخیستلو فرهنګ زموږ په هیواد کې دود و. لکه چې زموږ د هیواد په ډېرو سیمو کې د لرغون پیژندونکو د کیندنو په نتیجه کې د زرګرۍ نښې تر لاسه شوي دي چې غرغڅه(آهو)، کټوری(د ښنبلو جام) او ښکلې ګاڼې دي، او نن ورځ هم با ذوقه ښځې او جونې دګاڼو د اغوستلو سره مینه لري چې نقره یي او طلایي ګاڼې لکه ګوشوارې، چمکلې، د غاړې زنځیر، حمایل، سلسله، کړه، چوري، ګوتې، چارګل او داسې نور اغوندي.
له مسو څخه د کور سامان، آشپزۍ او د ژوند په نورو اړتیاوو کې هم ګټه اخیستل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

هنرونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د موسيقی د خوشحالی را وړونکي او ښکلې هنر سره چې د انسان د زړه د عواطفو ښکاره کوونکي او بيانوونکی دی بلديږی. زموږ د هيواد کلاسيک او معاصر هنرمندان، ملّي اتڼ او د موسيقی سامان آلات پيژني او همدارنګه زده کوونکي به په دې لوست کې د اسلامي هنرونو نړيوالې او سيمه ييزې نمونې لکه: ښکلې معماری، د ليکاطی او ښکلو ليکونو هنرونه چې زموږ د خلکو د مادّي او معنوي فرهنګ يومهم عنصر دی او د هغوی د ټولنې له تل څخه ځليږي، وپېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسيقي

- موسيقي څه شی دی؟

موسيقي د ښکلو او زړه راښکونکو هنرونو له جملې څخه ده چې له پخوا زمانوڅخه تر اوسه پورې انسانانو خپل باطني عواطف او نازک احساسات، خوشحالي، غمونه اوخپلې روحي جذبې د موسيقۍ په واسطه ښکاره کړي دي .

په اسلامي نړۍ کې د موسيقۍ پوهان

ابو نصر فارابي (معلم ثانی) د اسلامی نړۍ ستر فيلسوف، د موسيقۍ عالم و چې د موسيقی په علم کې تاليفات لري. سرينده (غيچک) هغه اختراع کړي ده.

وايي چې: يوه ورځ فارابی يوه مجلس ته راننوت او يو څو ټوټې لرګي يې له يوې کڅوړې څخه راوبستل، هغه يې يو له بل سره په ځانګړې توګه ترکيب او يو ځای کړل او بيا يې وغږول. په يوه حالت کې يې ټول حاضرين په ژړا کړل او په بل حالت کې يې ټول وخندول بيا يې د ساز غږ بدل کړ، ټول يې ويده کړل او خپله تری ولاړ.

د اسلامی نړۍ پوهانو دغه ښکلي هنر ته د پيريو په اوږدوکې وده ورکړې ده، لکه:ابوحفص سُغدی دڅلورمې هجري پيړۍ اديب او موسيقي پوه يوه جعبه يې په قانون سره برابره کړه او هغې ته يې د قانون نوم ورکړ .

رودکي سمرقندي به چنګ ډېر ښه غږاوه .

فرخي سيستاني هم د چنګ او عود په غږولو کې ورتيا درلوده .

ابن سينا بلخي د موسيقۍ په فن کې لوی لاس درلود چې د هغه د (شِفا) کتاب يوه برخه دموسيقۍ د علم په باره کې ليکل شوې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواجه عبد القادر عودي، خواجه محمود شهابی هِروي، قاسم قــانوني، حــافظ بابــا جــان، مولانابنايي، ټول د موسيقۍ په هنر کې استاذان او پوهان وو.

خوشحال خان ختک په خپل مشهور اثر«دستارنامه» کې د سلو هنرونو او سلو خصلتونو په لړکې د يوه شخصيت لپاره د موسيقي پر هنر پوهېدل هم لازمي ګڼلي دي او د خپل دغه کتاب يوه برخه يې ورته ځانګړې کړې ده.

هغوی چې مور يې نومونه يادکړل زموږ د هيواد د کلاسيکی موســيقۍ او د پخوانيــو ټولنــو د لرغوني تاريخ له تل څخه را وتلي دي او د هغوی د ميراثونو سلسلې زموږ تر ژوندانه پورې رارسېدلی دي.

زموږ د هيواد معاصر موسيقي پوهان هريو: استاد قاســم افغــان، استاد پياراخان، استاد محمد حسين سرآهنګ، استاد رحيم بخش، ميرمن پروين، استاد شيدا، استاد هاشم، استاد اولمير، اميرمحمد، محمد آصف، استاد محمد عمر، استاد مهوش، ملنګ، اســتاد در محمد لوګری، شيرغزنوی، ناشناس، ســاربان، بيلتــون، اســتاد ايوب، خلاند، ارمان، احمد ظاهر، فيض منګل، بازګل بدخــشی، استاد محمد دين زاخيل، استاد ګلزمــان،ميرمن قمرګل،قــديم، صفدر توکلي او په زرګونو نور هنر مندان دي چې زموږ خلک د هغوی د نومونو او هنرونو سره آشنايي لري.

د کابل ښار د (پايان چوک) د خرابات په کوڅه کې د دوی د غونډېدو مرکز و.

د موسيقۍ (ټنګ ټکور) سامان

د موسيقۍ سامان بېلا بېل ډولونه لري چې په عمومي توګه په درې برخو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د موسیقۍ بادي (لوله يي) آلات

عبارت دي له: شپیلی، سورنی، شهنايي، نفير، شيپور، كرنا، ترومپت، تونت، موسیقار، سيفون، او داسې نور .

۲ – د موسیقۍ تاري او آرشه يي آلات عبارت دي له:

د نبوره، دوتار، سه تار، تنبور، رباب،بينجو، بربط، ماندولين، گيتار، سرنده، چنگ، شـــهرود، چغانه، پيانو، رود، عود، كيبورد، هارپ، سنتور، سارنگ، وايلون، دلربا، غيچک، هارمونيـــه، آرگن، اکوردیون، شوتک او داسې نور .

۳ – د موسیقۍ ضربي آلات: طبل (ډول)، طبله (دوپړۍ)، زيربغلي، دف، چمبـــه، منگـــی، نغاره، ارغنون، بانگودرم، تبیره، او داسی نور دي.

باید ووايو چې: د اسلام له نظره هر هغه كار چې د انسان د شهواني غرایزو د راپارېدو لامـــل وگرځي نا جايزدی؛ نو ځکه د اسلامي امت د فقهاوو او پوهانو په منځ کې د هغې موسیقي په حرمت چې د شهواني غرایزو د راپارولو لامل وگرځي او انسان د بې بندوباري او فحشا خوا ته بیايي د نظر اتفاق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

غیچک	د موسیقۍ یوه آرشه یي آله ده .
تَل	ژوره، ببخ
کلاسیک	قدیمي - لرغوني

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د لرغوني موسیقي سامانونو په هکله او بله دې د عصرى موسیقۍ د سامانونو په هکله خبرې اترى وکړي او دخپلو خبرو نتیجه دې ولیکي.

پوښتني

– تاسې د محلي موسیقۍ څو ډوله سامانونه پېژنئ ؟
– څو کسه وطني او محلي سندرغاړي پېژنئ ؟او په هغوى کې د کوم یو آواز ډېرخوښوئ؟
– ستاسې په ټولګي کې څوک د موسیقۍ د آلاتو له غږولو سره بلددي ؟
- سرُ او تال په موسیقۍ کې څه معنا لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د نامتو وطني او محلي موســیقۍ د آلاتو غږوونکي او بله ډله دې د نامتو سندرغاړو نومونه ولیکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مِلّي اتڼ

- د مِلّي اتڼ په باره کې څه پوهېږئ؟

مِلّي اتڼ زموږ د هېواد له لرغونو عنعناتو او فرهنګ څخه دی چې د هېواد په ختیځو او جنوبي سیمو کې رواج لري. په نوي کال، ودونو، اخترونو، د ماشومانو د سنت کولو په خوښۍ او د خپلواکۍ په جشنونو کې ملي اتڼ ترسره کېږي.

د ملی اتڼ د کولو طریقه

ملی اتڼ تل د ډول په وهلو سره پیل کېږي چې ډول وهونکی، شپیلۍ غږونکی د ځانه ســره ملګری کوي. ځوانان او اتڼ کوونکی کله کله په دوو ډلو وېشل کېږي او د اتڼ د ځــانګړو سندرو په ویلو چې په پښتو ادبیاتو کې ورته د (اتڼ نارې) وایي، پیل کیږي. چې د اتڼ کوونکو له خوا کله د سؤال او ځواب په بڼه او کله یوځایي د ځانګړې نڅا او حرکت سره ویل کېږي.

د نمونې په ډول یو څو سندرې دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخ ودی ویشتمـــــــــــــه   مین دې په دا تـــــورو سترګو یمه
پاس پـــــــــه بام ولاړه یې   زاری درته کوم که خولګۍ راوړې
که شین دی آسمان شین دی   شیرین لالې مې غاړې لونګین دی

د سندرو د ویلو په پای کې دواړه ډلې قطار برې او د اتڼ په ډګر کې یوه دایــره جــوړوي. د ډول وهل تېزېږي. ځوانان او اتڼچیان په داسې حال کې چې سپین کالي، پــه ګلــدوزۍ او چرمه کارۍ ښکلي شوي واسکټونه اغوستي، په ډېر جوش او شوق د ډول او سرنې د آواز سره د سر، ویښتانو، غاړې، اوږې، ملا، د لاسونو او پښو حرکتونه منظم او هم غږی کوي او اتڼ ته دوام ورکوي.

د اتڼ دوام

ټول خپل مخونه او لاسونه په یوه حرکت د دایرې دننه لوری ته ګرځوي. یو وار چکې وهي او بیا خپل لاسونه او ښۍ پښه اوچتوي او بیا چکې وهي. په همدې ترتیب خپل مخونه د دایــرې بیرون خواته ګرځوي اوبیا چکې وهي. د دې حرکتونو د اجرا کولو په وخت کــې تــول راتاویږي. همدا منظم چکونه (دلاسونو پړکا) د دایرې دننه او د باندې د ډول او سرنې سره په هم آهنګه توګــه دوام کــوي او ورو ورو شور او جذبې ډېرېږي. داسې چې ټول ځوانان د اتڼ په وخت کې د ټوپونو په وهلــو ســره پخپلو کې تاوېږي؛ لاسونه پړکوي؛ سرونو او غاړو ته منظم او یوځایی ټکانونه ورکوي؛ د سر ویښتان ښې او کیڼ خوا ته غورځوي. چې ډېره په زړه پورې منظره مینځته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرڅومره چې اتڼ دوام کوي په هماغه اندازه د ځوانانو جذبې زیاتېږی او په ډېـــر جـــوش او خروش سره یو ډول ښکلي آوازونه کاږي. د اتڼ نغمه او د ډول آواز ځانګړی ســـاز او آواز لري چې د ځوانانو ډېر شور او غوغا راپاروي.

دلوست نوي اصطلاحات

لالیـ	لالي - دوست - محبوب - زړه ته نږدې
چکې	لاسونه پړکول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي د ملي اتڼ په باره کې خبرې اترې وکړي!

پوښتنې

- ملي اتڼ د جسم او روح له نظره په اتڼ کوونکو او ننداړچیانو باندې څنګه اغیزه کوي؟
- ملي اتڼ زموږ د هیواد په کومو سیمو کې ډېر دود لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د ملی اتڼ په باره کې یوه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیارلسم لوست

د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې

الف: نړیوالې نمونې

- د اسلام د سپیڅلي دین په راتلو سره زموږ په هیواد کې کومو هنرونو زیاته وده وکړه؟

د اسلام سپیڅلی دین چې رڼا یې ټوله نړۍ روښانه کړه، له معنوي او اخلاقي ارزښتناکو لارښوونو څخه سربیره یې د نړۍ په مادّي فرهنګ او هنر باندې هم ډېرې اغېزې وکړې چې دا اغېزې په معمارۍ، لیکاطۍ او خوشنویسۍ، مُذَهّب کارۍ، صحافۍ، انځورګرۍ، مجلّد کارۍ او په داسې نورو کې روښانه دي چې د هغې نمونې تر نن ورځې پورې د نړیوال فرهنګ په مجموعه کې د لمر غوندې ځلېږي.د معمارۍ د هنر په برخه کې یې اغېزې تر اروپا رسېدلې دي چې د هسپانیې په هیواد کې د مسلمانانو په واسطه ډېر ښکلي او بې ساري جوماتونه ودان شوي دي.

مدینه منوره، نبوی جومات

کعبه مکرمه

د سلطان احمد جومات
استانبول

د الوغ بیګ مدرسه
(سمرقند)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افريقې، مصر، ترکيې او په نورو اسلامي هيوادونو همدارنگه په سعودي عربستان او نــورو عربي هيوادونو او په هند کې د شېرشاه سورى،ظهيرالدين محمد بابر او د هغــه د زامنـــو د بادشاهۍ په دوره کې لوى لوى جوماتونه او نورې تاريخي ودانۍ جوړې شوې دي چې تر نــن ورځې پورى په هماغه شان په خپل جلال او پرتم پاتې دي.

کتاب التفهيم الاوايل صناعة التنجيم
ابوريحان بيروني

قوتاد غوبيليک
يوسف خاص حاجب

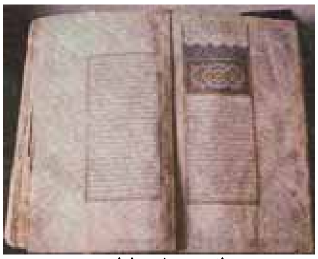
القانون فی الطب
بوعلی سینا

د احمد شاه درانی (دېوان)

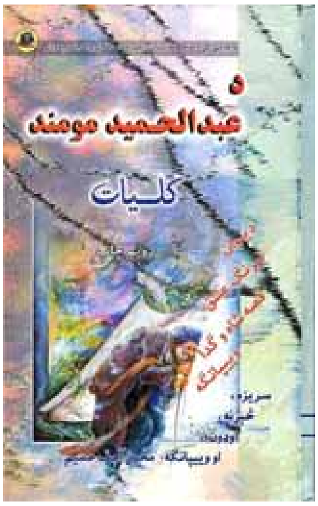

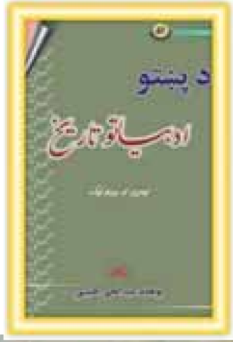

د علی شير نوايي
ديوان

ب: سیمه ییزې نمونې

زموږ په ګران هیواد کې د هرات د تیموري پاچاهانو، بابرشاه او د هغه د زامنو له خوا ډېر باعظمته او ښکلي جوماتونه ودان شوي دي چې په هغو کې د اسلامی معمارۍ له ځانګړي سبک او طریقې څخه ګټه اخیستل شوې ده. د غه جوماتونه ډېرې ښکلې منقشې ګنبدې لري چې رواقونه یې په ښکلو میناتوریو او د قران کریم مبارک آیتونه یې په نستعلیق، ثلث، ریحان، او په شکسته لیکونو باندې ښکلي لیکل شوي دي.

د لیکونو په څنډوکې د ګلونو او پاڼو تصویرونه په تناسب او تناظر سره په طلایي او لاجوردي پخو رنګونو انځور او نقاشي شوي دي.

دغه یادې شوې ښکلې نقاشۍ او د معرّقي کاشي کارۍ نمونې د هرات په تاریخي جومات، دشاهرخ میرزا په لویه مدرسه، د مصلاّی هرات په مجموعه، د ګوهر شاد بیګم په مدرسه، د شاه ولایت مآب په روضه، د شاه دوشمشیره ولی په جومات، د خواجه پارسای ولی په جومات او داسې نورو کې په ځلانده توګه تراوسه پاتې دي.

د شاه دو شمشیرهٔ ولي جومات
کابل

د بابر شاه د بڼ جومات
کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هرات مُصَلّی

د هرات مُصَلَّی چې دغه ځايونه پکې شامل دي: د گوهر شاد بيگم مدرسه، د سلطان حسين ميرزابايقرا مدرسه او خانقا، د اميرعلی شير نوايی جومات، دارالحّفاظ، دارالّشِفا، د اخلاصيه خانقا او مدرسه چې داټول د ((هرات د مصلی مجموعه يا ټولگه)) او د اسلام د عالي هنرونو ثخه دي . د غلوار مسجد (مسجد حوض کرباس هرات) چې د هغې محراب د اسلامي او تېموري هنرونو ثرگند او وتلی صنعت دی او په خپله طرح، طرز او نوعيت کې د ليکاطی، خوشنويسی، کاشي کاری او خاتَم کاری (غمی لگولو) په هنر کې لوړه نمونه ده.د هغې د (اوو رنگونو) کاشي کاری کې د معدني رنگونو ښکلي نقشونه کارول شوي دي.

د نړی په تاريخ کې تر ټولو عالي ودانی

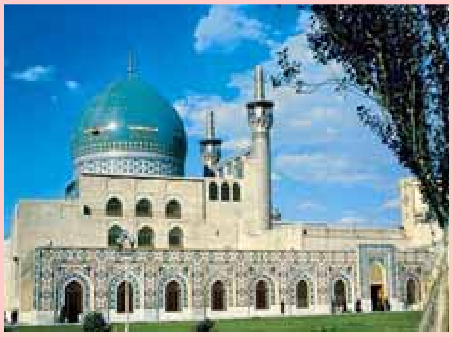

د گوهر شاد جومات چې د خراسان د مشهد په ښار کې دی او تر اوسه په هماغه اصلي بڼه ودان پاتې دی د اسلامي هنر او زموږ د هيواد د هرات د تيموريانو د دورې د غوره معماری نمايندگي کوي. د ځينو لرغون پوهانو په نظر دا ودانی دنړی د دوولسو تاريخي او عالي ودانيو په کتار کې شمېرل کېږي.

د ليکاطی او ښکلې ليکنې هنر

زموږ د فرهنگ ډېر سارو هنرونو ثخه يو، ښکلې ليکنې دي چې د ظرافت او ښکلا له پلوه د تجسُّمي هنرونو په محراق کې ځای لري.

زموږ ليکاطي اوښکلې ليکنې په (عربی- فارسی) ليکونو سره په نړی کې يوازنی او ځانگړی هنر دی. زموږ د هيواد ليکاطانو او ښکلې ليکونکو په پوهه او کمال سره دغه روښانه هنر د يوه اصيل شرقي او اسلامي فرهنگ په توگه نړيوال فرهنگ ته وروپېژاند او هغې ته يې بډاينه وربخښلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (عربی- فارسی) لیکونو کې ددې ځخه نور اوچت مقام کوم دی؟ چې ربّاني کلام (قرآن شریف) په دې لیک سره لیکل شوی دی.
قرآن شریف چې نور په هر لیک سره ولیکل شي هغه نسخه د قرآن کریم ترجمه ده نه خپله

قرآن کریم. په دې لیک سره د الله (ج) کلام د لایتناهي عالم ځخه زموږ د نړۍ ‌غېږې ته راغلی دی.
د (عربی- فارسی) لیک زموږ د فرهنګ د معنویت ښکارندوی دی چې د فرهنګ ټولې خواوې، معنوی اړخونه اوښکلې بڼه یې په غیږه کې لا تر اوسه ساتل شوې او تل پاتې ژوند یې موندلی دی.
بل هیڅ لیک نه شي کېدلی چې داسې ښکلی ولیکل شي.
په (عربی- فارسی) لیک کې د حروفو تناسب او تناظر په داسې ظرافت سره په پام کې نیول

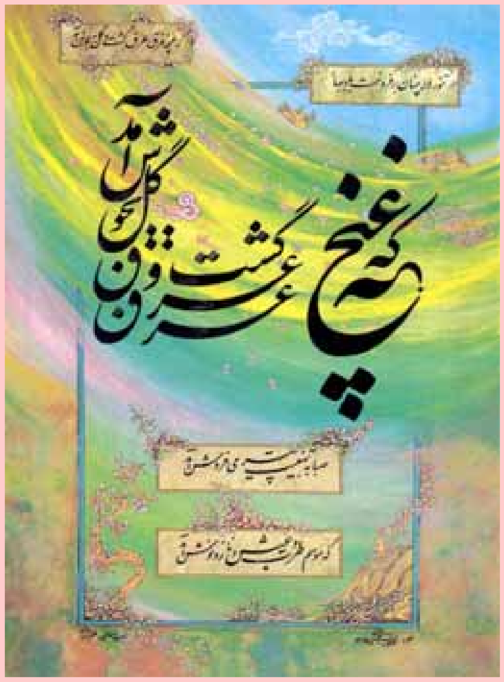

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی چې که چيرته د وېښته په اندازه د هغې له تناسب څخه لږ زيات ولیکل شي؛ نو نيمګړتيا يې په آسانۍ سره ليدل کيږي.

په دې هکله د ياقوت مستعصمي مشهور حکايت چې قرآن کريم يې په ښکلي ليک سره ليکلی او د بغداد خليفه ته يې وړاندې کړی و، شته دی چې ښوونکی به هغه تاسو ته ووايي.

د تاريخ په اوږدو کې چې کوم ملاحظات د انځور ګرۍ او موسيقۍ په ډګر کې موجود وو د (عربي - فارسي) ليک ددې دوو نازکو او لطيفو هنرونو پيټی پخپلو اوږو باندې تراوسه پورې راوليږدوه، له دې کبله په ځينو مواردوکې دې ليک او ښکلو ليکنو په انځور ګرۍ او تصوير جوړونه کې بدلون مونډلی دی.

تاريخ ګواه دی چې د شاهرخ ميرزا او د هغه د ملکې ګوهر شادبيګم د سلطنت په وخت کې هرات او د بايسُنغُری کتابتون اواکاډيمي د ښکلې ليکنې د روزنې او هڅونې د راټوليدو لوی مرکز و.

د ليک ډولونه په ځانګړې توګه د نستعليق ليک د ښکلي ليکونکو د ذوق او سليقې تجلّيګاه ګرځېدلې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې دوره کې شمس الدين محمد هّشام هروی بايسُنغُری او شمس سلطانی په نهمه هجـــری پيړۍ کې د شاهرخ ميرزا په دربار کې د بې سارېو ښکليو ليکونکو څخه وو چې په سته، ياقوت او نسخ ليکونو کې استاذان وو او کلام الله مجيد به يې په دې ښکلو ليکونو سره ليکه.

زموږ د ګران هيواد د تيموري علم دوستو او هنرپالو بادشاهانو د پالنې له کبلـه ليکاطـانو او ښکلی ليکونکو دا ښکلی او ظريف هنر د کمال لوړو پوړيو ته رسولی و چې هغه يـې پـه اوه ډوله په اوو قلمونو (په داسې حال کې چې د ټولو ليکونو په ليکلو کې يې د تورو(حروفو) تناظر او تناسب په پام کې نيوه)، ليکل کول؛ چې په دې توګه يې په اوه قلمـي ليکاطـانو شـــهرت موندلی وو.

حضرت مولانا نورالدين عبدالرحمن جامي چې ددې دورې دنوميالیو عالمانو او شاعرانو څخه و د اوو قلمونو ښکلی ليکنه يې پخپل شعر کې داسې ښکلی بيان کړې ده.

کاتبان را هفت خط باشد بطرز مختلف

ثلث و ریحان و محقق، نسخ و توقیع و رقاع

بعد از آن تعلیق آن خطی است کش اهل قلم

از خط توقیع استنباط کردند اختراع

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يادونې وړده چې تيموري شهزاد ګان او پاچاهان پرته له دې چې د هنرمندانو او ښکلو ليکونکو هڅوونکي وو، بلکې دوی هريو په خپله بې ساري هنرمندان او ښکلي ليکونکي وو. لکه څنګه چې بايسنُغر ميرزا په ۸۲۳ هجری کال کې د فردوسي شهنامه خطاطي او په ښکلا ليکلې وه چې د ليک د ښکلا، د کتاب جوړونې، انځورګرۍ اود اسلامي هنر نور اړخونه اوښېګنې پکې راغونډې شوې وې چې د نړۍ په ټول تاريخ کې د بې سارو هنري آثارو اوشاهکاريو څخه دي. چې دغه نړيوال اوچت مقام د اسلام د مقدس دين اود اسلامي فرهنګ د برکت څخه ترلاسه شوي دي.

د لوست نوي اصطلاحات

رواقونه	د ودانيو د ګنبدونو لاندينۍ برخه
مُعَرّقي	ځلېدونکي.
بنا	ودانۍ
تجليد	کتابونو ته پوښ جوړول

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په ډلوکې زموږ د هيواد دتاريخي جوماتونو او ودانيو د عکسونو په اړه خبرې وکړي.

پوښتنې

- د شاهرخ ميرزا لوی جومات، د هرات د مصلی مجموعه، د ګوهر شاد مدرسه، د شاه ولايت مآب روضه، د خواجه پارسای ولي جومات، هريو زموږ د هېواد د اسلامي هنرونو په پېژندنه کې څه رول لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې داسلامي تاريخي ودانيو په هکله د خپلو کورنيو په مرسته څو کرښې وليکي او ټولګی ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم څپرکي لنډیز

موسیقي د لطیفو او ښکلو هنرونو څخه ده چې انسانانو د پخوا زمانو څخه تر اوسه پورې خپلې خوشحالۍ، غمونه او هیجانات، باطني عواطف او احساسات ددې په واسطه څرګند کړي دي.

په اسلامي نړۍ کې د موسیقۍ پوهان ډېر وو، لکه څرنګه چې ابو نصر فارابي د اسلامي نړۍ لوی فیلسوف د موسیقۍ عالم و. د هغوی د میراث دوام تر نن ورځې پورې رارسیدلی دی. زموږ د هیواد په سلګونو معاصر د موسیقۍ پوهان او استاذان زموږ خلك پېژني. د موسیقۍ سامان په عمومی توګه په درې ډوله دي: بادي، ضربي، تاري او آرشه یي. ملّي اتڼ زموږ د هیواد د لرغونو هنرونو څخه دی چې د هیواد په جنوبي، جنوب ختیځو او جنوب لویدیزوسیموکې دود دی. اتڼچیان په دایروي شکل درېږي د ډول او سرني په و هلو ملّي اتڼ ترسره کوي.

د اسلام سپیڅلي دین د نړۍ په مادّی او معنوي فرهنګ باندې اغیزه کړې ده چې د معمارۍ او شاندارو جوماتونو د جوړولو په برخه کې یې اغیزې له سعودی عربستان څخه نیولی ان تر هند، افغانستان، په اروپاکې د هسپانیې تر هیواده پورې رسیدلې دي دهرات مصلا او جامع جومات، په مشهد کې د ګوهر شاد بېګم جومات او د ډهلي جامع جومات، په سمرقند کې د ریګستان مدرسه، په مزارکې د حضرت علي کرم الله وجهه آرامګاه او دخواجه پارسای ولي جومات، په مدینه منوره کې نبوي(ص) جومات او داسې نور.

د لیکاطۍ او ښکلو لیکنو په هنر کې د هرات د تیموریانو دوره، د بایسنغري اکاډمي او کتابتون د خپل وخت دښکلو لیکنو او د غونډو لوی مرکز و چې ډېرېې اوه قلمي وو او په ځانګړې توګه دا مرکز د نستعلیق لیك تجلّیګاه ګرځېدلی وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

سيمه ييز دودونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې به زده کوونکي د ميلمه پالنې د غوره دودونو سره چې زموږ د خلکو د لرغونو سنتونو څخه دي بلدشي او همدارنګه به کليو، ښارونو او دنړۍ په نورو هيوادونو کې به د ډوډۍ د خوړلوآداب اوهم به د سنتي او پخوانيو خوړو بېلا بېل ډولونه چې د پيړيو په اوږدوکې يې دخلکو ترمنځ دود درلوده, آشنايي پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون

که چېرې ستاسې کور ته يو ورېی، ترېی او سترې مېلمه له اوږده سفر څخه راشي او ډوډۍ ستاسې د کورنۍ په اندازه وي نو تاسې به څه کوئ؟

مېلمه پالنه زموږ د خلکو ډېر پخوانی دود دی. پخوا زموږ د هېواد په ډېرو سيمو کې خلکو د جوماتونو په څنګ کې قومي حجرې درلودلې. چې د هېواد په شمالی سيمو کې ورته خلک قوش‌خانه، په کابل او ځينو نورو سيمو کې ورته مهمانخانه، په کونړونو، لغمان، جنوبي او جنوب غربي ولايتونو او په ننګرهار کې ورته حجره او دېره وايي.

پخوا به يې د ژمي په موسم کې حجرې، مېلمستونونه او جوماتونه په (تاوه خانو) يا د نغري په اور باندې ګرمول او شتمنو خلکو شخصي حجرې هم درلودې. کليوالو خلکو به زيات وخت د سهارچای (سبا ناری) او د ماښام خواړه، په ځانګړې توګه د ژمي په موسم کې په دې حجروکې له ميلمنو سره ګډ خوړل.

مېلمه به يې په برځای کې کېنباوه. يو ځلمي به کوزه او چلمچي راوړل، د مېلمه او نورو لاسونو ته به يې اوبه اچولې. بل ځوان به دستپاک مېلمه ته ورکاوه او بل به د سترخوان هواروه، بيا به د کورنۍ غړو يا کليوالو په ګډه سره د خوړو لوښي راوړل. لومړی به يې د مېلمه مخې او بيا به يې نورو ته کېښودل. مېلمه چې به هر څوک و او هر څو ورځې به دلته و، کليوالو يا دکور خلکو به په ورين تندي ډوډۍ ورکوله.

مسافر مېلمه

مسافر مېلمه چې په قرآنکريم کې ورته ((ابن السبيل)) (د لارې زوی يا د لارې مسافر) ويل شوی دی چې ورېی، ترېی او پلی به په لارو تېريده او په کوم کلي به چې راغی، خلکو به يې ډېر درناوی کاوه او ويل به يې: ((دا د خدای مېلمه دی او مېلمه د خدای دوست وي.)) همدا راز ديني طالب العلمانو ته هم ابن السبيل ويل کېږي.

د کليو خلک د ښار د خلکو په پرتله ډېر مېلمانه لري، ځکه چې په کليو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره هوټلونه او رستورانتونه نه وي، نو يو مسافر مېلمه ناچاره وي چې د کليوالو حجرو، جوماتونو يا مېلمستونونو ته ورشي او خپله شپه تېره کړي؛ مګر په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستيو کې چې په ښارونو کې هوټلونه او رستورانتونه ډېر شوي دي، مسافر ميلمانه د کورونو پرځای هوټلونو ته ځي.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د ميلمه پالنې د څرنګوالي په باب خپل نظرونه او وړانديزونه د نن ورځې د ښاري ژوند او د ټولنيزو بدلونونو او غوښتنو سره سم ترتيب او يو يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د ټولګي مخې ته راشي او هغه دې ولولي.

پوښتنې

- په پخوانيو وختونو کې زموږ خلکو د ميلمنو پالنه او درناوی څنګه کاوه؟
- ستاسې په آند ميلمه پالنه په پخوانۍ (دوديزه) بڼه ښه ده او که په هغې کې د نن ورځې د ژوندانه له غوښتنو سره سم بدلون راوړل شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پخوانۍ کليوالي يا دودېزې ميلمه پالنې په هکله د خپلو کورنيو په مرسته معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځلسم لوست

د ډوډۍ خوړلو آداب

- انسان باید په یوه ډله کې ډوډۍ څرنګه وخوري؟

د ډوډۍ خوړل، په ټوله نړۍ کې خپل ځانګړي آداب لري چې د هر هېواد وګړي د خپلو دودونو سره سم هغوته پاملرنه کوي.

د نړۍ په ډېرو پرمخ تللو هیوادونو کې خلک ډوډۍ د مېز پر د قاشوقې او پنجې په واسطه خوري. د چین د لوی او ګڼ نفوسه هېواد خلک په ځانګړو کوچنیو، پاکو او ظریفو لرګیو باندې ډوډۍ خوري چې هغه لرګی یو وار کارول کېږي. اوس په ځینو هېوادونو کې قاشقه، پنجه او نور لوښي هم (یووار کارول) رواج شوي دي. زموږ په ګران هېواد کې په رسمي او دولتي میلمستیاوو او ودونو کې د کابل او نورو لویو ښارونو ډېر خلک په هوټلونو کې په قاشقه، پنجه او د مېز پر سر ډوډۍ خوري. خو په ډېرو سیمو، کلیو، ولایتونو او ان په ښارونو کې خلک پر فرش باندې کښېني او په لاسونو ډوډۍ خوري چې هغه دودونه او رواجونه په لاندې ډول دي:

په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

زموږ زیاتره خلک په سهار کې لږه او ماښام زیاته ډوډۍ خوري چې دا ښه او ګټور نه دي، بلکې په سهار کې ډېر او ماښام لږ خوراک غوره دی. په دې باره کې مقوله ده چې وايي:

((د سهار ډوډۍ په خپله خوره! غرمه یې له دوستانو سره خوره! او د ماښام خوراک دښمن ته ورکوه!))

د ډوډۍ په وخت د کور ټول غړي پر فرش باندې ناست وي، یو هلک کوزه او چلمچې راوړي او د ټولو لاسونو ته په ترتیب سره اوبه اچوي، بیا د کور ښځه په دسترخوان کې وچه ډوډۍ، بیا غوري او کاسې راوړي او په دودیز ډول یوې کاسې یا غوري ته دوه یا درې کسه کښېني او خوري یې.

ځینې خلک ماشومان یوازې لوښي ته کښېنوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ د خوړلو پیل

د ډوډۍ خوړل په (بسم الله الرحمن الرحیم) باندې پیلوي.که خوراک شوربا یا نـــور اوبلـــن خواړه وي، وچه ډوډۍ په هغې کې ماتوي چې پسته شي. ډوډۍ په کـــراره او آرامـــۍ ســـره خوري.

کله چې ماړه شي کاسې په گوتو پاکوي او وايي چې د کاسې په پاکولو کې ثـــواب دی او د کورنۍ مشر د خدای (ج) د نعمتونو د شکرانې د ادا کولو په خاطر لاسونه پورته کوي او دعا وايي. د کورنۍ نور غړي هم ورسره لاسونه پورته کوي او په گډه سره آمین وايي.

دستر خوان ټولوي. د کورنۍ یو وړوکی هلک یا نجلۍ بیاهم کوزه اوچلمچـــي راوړي او پـــه ترتیب سره لاسونو ته اوبه اچوي. مور یا ځوانه لور لوښي وړي او هغه مينځي؛ مگـــر پـــه دې وروستيو وختونو کې په ښارونو کې بدلونونه راغلي دي. که خواړه ښوروا وي، د دوه کسانو لپاره یوه کاسه یا د هر کس لپاره یوه کاسه راوړي. میوه، سلاد او سابه په بېلا بېلو قابونو کې ږدي او هر څوک يې په خپله خوښه له ښوروا سره خوري. غوښه یو کس په ټولو وېشي. زیاتره ماشومان او ځوانان د هډوکو غوښه خوښوي. پخوا د سبو او میوو خوراک په کلیو کـــې لـــږ رواج و؛ خو په دې وروستيو کې خلک د دې په گټو پوه شوي دي او ډېر يې خوري.

په ودونو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

په یوه کور یا یوه لويه حجره کې اوږد او لوی د سترخوان هواروي. میلمانه خپـــل لاســـونه مينځي او له دسترخوان څخه چاپېره پرفرش باندې کښېني. ټاکلي کسان د پلو غوري او نـــور اړوند خواړه راوړي.دوه یا درې کسان یوه یوه غوري ته کښېني. د خوړلو په پای کـــې دعـــا کوي اوله دسترخوان څخه خوربېږي.

په هوټلونو کې د ډوډۍ د خوړلو آداب

په وروستيو کلونو کې خلک داسې فکر کوي چې د واده مراسم په هوټلونو کې بې ستونزو دي او یا دمنفي سيالۍ له مخې ورو ورو هوټلونو ته مخه کوي چې د خپل واده مراسم په هوټل کې سرته ورسوي که څه هم د هوټل لگښت ډېر دروند دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۵ - ۲۰) کلونه مخکې کله چې به میلمانه هوټل ته وغوښتل شول او هلته به ورغلل، په هوټل کې به څوکۍ او میزونه اینښودل شوي وو او مېلمانه به لس یا دوولس کسان د هر میز څخه چاپیره په څوکیو باندې کښېناستل .کله چې به د هوټل خدمتګارانو خــواړه پــه غوریــو او قابونوکې په میزونو کېښودل؛ نور به نو څنلډ او معطلي جایز نه وه. هر څوک به چې په کراره خوځېده څه به یې لاس ته نه ورتلل،نو مجبور به و چې په کور کې ډوډۍ وخوري.
خو په دې وروستیو وختونوکې له یوې خوا په هوټلونوکې د خوړو کمیت ښه شوی دی، او له بلې خوا د پوهې په رامنځ ته کیدو سره د ډوډۍ خوړلو فرهنګ او آدابو هم بدلون موندلی دی.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې هریو د هغو آدابو په هکله چې ددوی کورنۍ یې د دسترخوان پرمخ د ډوډۍ د خوړلو په وخت په پام کې نیسي خبرې وکړي!

پوښتنې

- ستاسو په فکرډوډۍ خوړل په جلا کاسو کې ښه دي او که په ګډه سره په یوه کاســه یــا غوري کې؟
- ډوډۍ خوړل په قاشقه او پنجه څه ګټه لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو کورنیو له مشرانو څخه د ډوډۍ خوړلو په هکله چې له پخوا څخه یې څومره بدلون موندلی پوښتنه وکړي او هغه دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسم لوست

خواړه

- په عکس کې کومې میوې وینئ؟

خواړه د انسانانو د ژوند د پایښت یوه اصلي او بنسټیزه وسیله ده چې هغه له مېوو، سبو، حبوباتو، لبنیاتو، کبانو، مرغانو، چرګانو، د چرګانو د هګیو او له څارویو څخه د خوړلو لپاره لاس ته راوړي.

زموږ خلک خواړه په ساده ډول خوري او ډول ډول مواد سره نه یوځای کوي.ځکه په دې پوهېږي چې که ځومره مختلف مواد سره یوځای شي او یا هغو ته زیات جوش ورکړ شي، هومره یې د خوړو کیفیت کمېږي. مېوې او زیاتره سابه تازه یا اومه خوړل کېږي. خلک ځینې حبوبات او سابه پخوي او بیا یې خوري. شېدې له ایشولو څخه وروسته تومنه کوي چې مستې، پیروی، کُچ،خیدک(پنیر)، تروې(شـرومبې) او کُرت ورڅخه جوړوي. که چېرته د اخواړه تازه وخوړل شي، ډېر ګټور دي.

په غوښو کې ډېره ښه غوښه د کبانو غوښه ده. کبـان ډېر ډولونه لري؛ لکـه: خاویـار، خـال لرونکـي کبـان، شـیرماهي، لقـه، اوزون بورون، قزل آلا او داسې نور ...

دویمه درجه د مارغانو غوښه ده؛ لکه: مرز (بودنه)، سی‌سی، زرکه، د چنچنو ډولونه، کورني او ځنګلي چرګان، قره قوش، زري کبک ، وحشي او اهلي فیل مرغ، هیلی(مرغابی) او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښه خلک په مختلفو ډولونو پخوي لکه: ډول ډول کباب، کوفته، منتو، ښوروا، چاینکي، یخني، تندوری، دوپیازه، کوزه بته، وریته، او داسې نور.

د کبابونو په څېر د غوښو پخول د خوړلو لپاره ښه اوبې زیانه دي.

په هر صورت د غوښې ډېر خوړل د انسان روغتیا او سلامتیا ته زیان رسوي. د اسلام له مشرانو څخه یوه، داسې ویلي دي:

(له خپلو خېټو څخه د څارویو هدیره مه جوړوئ!)

د خوړو ډولونه

الف: هغه خواړه چې د اوړو (خمیر) او سبو څخه برابرېږي:

آش، منتو، سمبوسه، کُتَخي، قیماقي، آشک، اوماچ، بوگنآش، بولاني، دلده (د غنمو دل شوی خواړه) او داسې نور.

ب: هغه خواړه چې له وریجو څخه برابرېږي

پلو، چلو، قابلي پلو او ښلاښل ډولونه یې، شیربرنج، شوله، شوروابرنج، د وریجو او شرومبو اوگره، ډنډه کې، قولوتُرش او داسې نور.

کچړي قروت اوچاینکي زموږ د هیواد د خلکو ډېر پخواني خواړه دي.

ج: د وچې ډوډۍ ډولونه

د تناره ډوډۍ، د تبې ډوډۍ، خاصه ډوډۍ، د تبې پراټه،قماچ (کلوله ډوډۍ)، چپاتي، فتیره، اېشله، کلچې، ورقي کلچې، په تېره باندې پخه شوې ډوډۍ، گوش‌فیل، د سیلوډوډۍ، گنځاخي، چپه تاوه او داسې نور.

کُتَخي

د بدخشان ولایت د اوزبېکانو په منځ کې رواج لري.

دا خواړه د سوزمې، اوړو، پیازو او حیواني زېړو غوړیو کې جوړېږي.

د پخولو طریقه

میده شوي پیاز له سوزمې سره گډوي او بیایې پر لرگینو تختو باندې د آغږل شوو اوړو زوالې (پیړی) د یوه استوانه یې شکل لرگي په واسطه هواروي. بیا دغه گډ شوی پیاز او سوزمه په هوارو شوو پیړو کې را تاووي او په یوه پلن دیگ کې یې د داغ شوو غوړیو په منځ کې د پخېدو لپاره اچوي.

کُتَخي ډېر خوندور خواړه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتو

لازمي مواد: د پسه غوښه او لم، پیاز، ترمیده اوړه، پُلی (وچه خمیره)، زنکیـ (زیره)، هـــوړه، مُرچ، یوه اندازه غوړي، او لږه مالګه.

د پخولو طریقه

اوړه اغږي، بیا غوښه، پیاز، د پسه لم او هوړه دغوښې له ماشین څخــه باسي او یـــوه انـــدازه میده شوی مرچ او مالګه ورسره ګډوي، بیا اغږل شوي اوړه کلوله کوي او له آش غوڅوونکي ماشین څخه یې باسي چې د نازکو تختو په شکل جوړېږي. بیا دغه اوار شوي اوړه د یوه ګـــرد لوښي لکه د چاینک د سرپوښ په واسطه د دایروي ټوټو په شکل غوڅوي او بیا هغه غوښه، لم او له هغې سره نور یوځای شوي مواد چې مخکې تیار شوي دي، د کوچنیو کلولو په شـــکل را اخلي او د دایروی نازکو هوارو شوو اوړو پر منځ کې یې ږدي او په یوه ځانګړې بڼه یـــې راتاو او جوړ وي.

کله چې ټول منتو په دې شکل تیار شو نو د منتو د پخولو ځانګړي دیګ کې اوبه اچوي او د اور د پاسه یې ږدي او منتو د هغې په مخصوصو قالبونو کې چې مشبک او سوري سوري دي، ځای پر ځای کوي. پنځه یا شپږ قالبونه چې هر یو یې د منتو د ځلویښتو څخه تر پنځوسو دانو پورې د ځایېدلو ظرفیت لري، ډکوي او په دیګ کې یې ږدي او سرپې ترې.

هغه اور چې د دیګ د لاندې بلېږي، د دیګ اوبه په تدریج سره په بخــار بـــدلوي. د اوبـــو بخارات د هغو قالبونو په تشوځایونوکې چې سر پر سر کېښودل شوی دي راتاوېږی، نو منتو په همدې بخاراتو کې لږ ترلږه په یوه ساعت کې پخېږي.

په ټولګي کې فعالیت

- د امکان په صورت او د لېسې د مدیر په اجازه دې زده کوونکي د آشپزیـ لوازم ا و د یـــو ډول خواړو د پخولو لپاره ضروري مواد ښوونځي ته راوړي او په یوه مناسب ځای کې دې هغه پاخه کړي.

پوښتنې

- خواړه د انسان په ژوند کې څه رول لري؟
- د انسانانو لپاره ډېر ښه خواړه کوم خواړه دي؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپلې تیرې شپې د خوړو په هکله چې څرنګه برابر شوي وو؟ معلومات په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دريم څپرکي لنډيز

میلمه پالنه زموږ د خلکو د لرغونو دودونو څخه ده. پخوا زموږ د هیواد په ډېرو سیموکې خلکو د جوماتونو په څنګ کې قومي میلمستونونه درلودل چې د هیواد په شمالي سیموکې ورته قوش خانه او په جنوبي او لویدیځو سیمو کې یې ورته حجره ویله. خلک په کلیو کې د ښارونو په پرتله ډېر میلمانه لري. څرنګه چې په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره رستورانتونه او هوټلونه نه وي نو مسافر میلمه مجبور وي چې د دوستانو کورونو ته ولاړشي.

زموږ د ګران هیواد د کابل په ښار او ځینو نورو لویو ښارونو کې په رسمي اواجتماعي میلمستیاوو او ودونو کې خلک په هوټلونو کې په قاشقه او پنجه د میز په سر ډوډۍ خوري خو د ولایتونو په ډېرو سیمو، کلیو او ښارونو کې ډېر خلک پر فرش شوي ځای پرځمکه کښېني او ډوډۍ په لاسونو خوري.

زموږ خلک په کلیوکې سهار ډوډۍ لږه او د شپې ډېره خوري، د ډوډۍ د خوړلو په وخت کې د کور ټول غړي د کور پر فرش باندې د دسترخوان څخه چا پېره کښېني او او په معمولي توګه یو یا درې تنه په یوه کاسه سره کښېني.

د ډوډۍ خوړل په ((بسم الله الرحمن الرحیم)) سره پیل کېږي او خواړه په کرار او پرته له خبرو خوري، د خوړلو په پای کې کاسې پاکوي، د کور مشر دالله تعالی د نعمتونو د شکرانې په خاطر چې دوی ته یې ورکړي دي دعا کوي او نورغړي آمین وایي.

خواړه د انسانانو د ژوند د دوام بنیادي وسیله ده زموږ خلک خواړه په ساده ډول خوري. ډول ډول او ډېر مواد سره نه ګډوي. غوښه په مختلفو ډولونو پخوي او خوري یې لکه: د کباب ډولونه، کوفته، منتو، ښوروا، چاینکي او داسې نور.

ډېره ښه غوښه د کبانواو مرغیو غوښه ده.

خلک د شیدو، د سابو د ډولونو، وریجو، دانو، اوړو او د غوښو څخه ډول ډول خوندور خواړه پخوي,لکه: سمبوسه، منتو، آش، کتخې، ګنزاخې، دېلو ډولونه، کچري قروت او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

سیمه ییزې جامې

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د خلکو د سنتي او سیمه ییزو جامو، پښویا پـایزارونو او د خولیو د بېلابېلو ډولونو سره بلدېږي او زده کوونکي به د دې لوست پـه ویلـو سـره د هغو ګڼو لباسونو سره چې د خلکو په منځ کې دود دي لکه څـادر، چپن، پټو، کمـیس او پرتوګ، د ښځو او نارینه وو واسکټونه، د ښځو څادریو او څړوکو سره آشنایي پیدا کـړي. په دې لړکې به زده کوونکي د ماشومانو، تنکیو ځوانـانو، او د سـړیو د څـانګړو مراسـمو جامې او هغه جامې او خولۍ چې نړیوال نوم لري وپیژني.

اوه لسم لوست

سنتي او سيمه ييزې جامې

- تاسې ګران زده کوونکي په ملي- مذهبی ورځو، جشنونو او مېلو کې کوم ډول جامې اغوندئ؟
زموږ خلکو له پخوا څخه د وړیو، پومبې (خامتا) او له وریښمو څخه دجوړوشوو جامو او د څارویو د څرمنې له څپلیو سره بلد او روږدي شوي وو چې ټولو به دا لباسونه او کالي خپله جوړول. وړۍ، پومبه او وریښم به ښځو او نجونو وریشل بیا به یې کسبګرو او د تنستو دستګاوو ته وریشلي تارونه وړل.
کسبګرو به په تنستوکې تارونه پیيل او له هغې څخه به یې ډول ډول ټوکران لکه: خامتا، اَلَچه، چکمن (پشمي چپن) او داسې نور اوبدل چې ځینې به یې اغوستل او ځینې به یې د پردو، فرشونو او دکور په نورو سامان آلاتو کې کارول.
هغه سنتي جامې چې زموږ په هېواد کې تراوسه پورې دود لري، په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چپن، جبلک، چکمن، قاقمه، گوپیچه، کمیس اوپرتوگ، واسکټ، پوستین، پوستینچه، ښادري، ښادر، لونګۍ، پټو، پکول، ورینه ځونډۍ داره خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوي خولۍ، د مشکنیو خولۍ، او داسې نور چې په لاندې ډول جلا جلا تشریح کېږي.

الف - چپن

چپن په اصل کې زموږ د هېواد د شمال او شمال ختیځو ولایتونو دخلکو جامه ده. چپن لستوني، ښکلی یخن، مخ، استر او فراویز لري. د مخ او استر منځ یې له پومبې ځخه ډکوي چې بدن تود وساتي. د اوږې له سرنه تر لمنې پورې لستوني په موازي ډول بخیه کوي چې پومبه یې بې-ځایه نه شي. د چپن د یخن په برخه کې ښکلي فراویز چې له وربښمو ځخه د نوار په ډول اوبدل کېږي،ګنډوي چې چپن ته ښکلا ورکوي. د چپن د مخ او استر ټول رختونه د پومبې له تارونو ځخه دي او ځینې له وربښمینو تارونو هم جوړ وي.

ب - جبلک: (Jelak)

جبلکې بې پختې سپکه چپنه ده او د ګرمۍ د موسم ښکلی او سپک لباس دی. خلک جبلکه پر اوږو باندې اچوي او لستوني یې کم تر اغوندي. جبلکه د تار، سنډو او ځینې وختونه یې له وربښمو ځخه هم جوړوي.

وربښمینه چپن او جبلکه د نقش او رنګ په لحاظ د اَلَچې، قناویز، غراوي او د شاهي چپنو په نومونو سره یادېږي.

ج - چکَمن

چکمن هم د چپنې په ډول ده، خو د چکمن تان (رخت) د یو ډول پسه له پستو وړیو ځخه چې د "ګډیک" (Gadik)په نوم یادېږي، همدارنګه د غژګاو له ډېرو نرمو وېښتانو ځخه هم اوبدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چکمن ډېر ښه تان(بَرَک) د بدخشان په غاران، په میدان وردگ، هزاره جاتو اود غزني پــه مالستان کې ډېر جوړېږي.

د – قاقمه

قاقمه هم د چکمن په ډول له وړيو څخه جوړېږي؛ مګر د دې تار نری وربشل کېږي. رخت یې نازک دی او پت نه لري او د جبلکي په څېر سپکه ده.

د بدخشان په شغنان، هزاره جاتو او د هېواد په ډېرو سیموکي له نرمو وړيو څخه جاکټونــه د غاړی دسمالونه، دستکشي، جرابي او ښکلي خولۍ اوبدل کېږي چې ډېر شهرت لري.

هـــ - ګوپيچه

دا چپن لنډه لمن لري چې د مخ او استرمنځ یې له پُنبې څخه ډکوي. له پنبې څخه ډکه شــوې ګوپيچــه زيــاتره چــاپ انــدازان پــه وزلوبه(بزکشی) کې اغوندي. بې مالوچو او نازکه ګوپيچې هم شته.

و- پټو

پټو یا قدیفه (څادر) یوه داسې جامه ده چې لستوني، غـــاړه او پاینڅې نه لري. څه باندې دوو مترو په اندازه اوږدوالی او سور یې یو یا یونیم متر وي. له وړینو، تارونو او ســـنډې ټوکرانــو څخه جوړېږي.

پټو په پخوانیو وختونو کې زموږ د هېواد په جنوبي او شــرقي تودو سیمو کې خلکو اغوسته؛ مګر نــن ورځ دا پــه ټــول افغانستان کې مروج شــوی دی. پټــو د ســنډې، نخـــي او وربښمینو تارونو په واسطه ګلدوزي او ښکلي کوي. په ځانګړې توګه کنــدهاری هنرمنــدې ښځې او نجونه پټو په عالي سبک او طرز سره ګنډي.

پټو زیا تره له وړيو څخه جوړېږي.او مشهور ډولونه یې: کابلي، هراتي، کشمېري او اســـتالفي پټوګان دي. تاري او کرباسي ډول ته یې کېش وایي چې په کوهدامن، په ځانګړې توګــه پــه استالف کې جوړېږي چې زیاتره د ټولنې غریب خلک او سپین ږېری تړینه کاراخلي. قدیفه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کندهار کې ورته دوپټه، په ننګرهار کې څادر او په پکتیکا کې ورته تاځر وايي، پــه ځینــو وختونو کې د هغې حاشیې د وریښمو د تار په واسطه ګلدوزي او ښکلې کوي.

ز- واسکټ

واسکټ بې لستوڼي جامه ده چې زموږ د هېواد په ټولو ښارونو او کلیو کې د خلکو تر مــنځ د دې اغوستل دود لري.

واسکټونه وړیــن، تــاري، ســـنډي او د وریـــښمو مختلف ډولونه لري. نسبت ګوپیچې او کرتۍ ته سپک دي. د دې ډولې او تَجَمُلې ډولونو ته د چرمه کارۍ او ګنډدوزۍ واسکټونه وايي. د ښکلا لپاره پکې ډېر ګلان او ډیزاینونه، مرۍ، کــوچنۍ آیینې او وړې ځلېدونکې ستارې ګنډي.

د چرمه کارۍ واسکټونه ماشومان، ځوانان،اوتنکي ځوانان د خوشحالیو په ورځو، نوي کال، مذهبی اخترونو، جشنونو او په ملي ورځو کې اغوندي.

ح- پوستین

پوستین د پسه،ګیدړ، سنجاب، خفک او دسمور له پوستکو څخه چې پاسته او نرم دي جوړوي دا د ژمي تود لباس دی. پوستین د چپن او چکمنې په څېر لستوڼې، یخن او اوږده لمن لري. د تَجَمُّل او ښایست پــه مقــصد پوستین په سرو، زېــړو او نارنجي تارونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلدوزي کوي چې دا ډول پوستین ډېر ښکلي او شاهانه وي. د غزني پوستین له پخوا څخه شهرت لري. د پوستین د خرڅلاو دکانونه اوس په کابل او د هېواد په نورو ښارونو کې ډېر دي.

نړیوال سیلانیان پوستین په ډېر اوچت قیمت اخلي.

ط: پوستینچه

پوستینچه هم د پوستین په شان ګنډل کېږي، مګر د دې لمن د پوستین له لمنې څخه لږه لنډه ده.

ی- افغاني ګنډ

افغاني ګنډ هم سنتي جامه ده. ښکلې ګلدوزي لري چې ښځې او نجونې یې د نوي کال په ، جشنونو او نورو ملّي او دخوشحالیو په ورځوکې اغوندي.

په دولتي ادارو، ښوونځیو، مدرسو او پوهنتونونو کې کارمندان، زده کوونکې، او مُحَصّلان په عمومي توګه د زینتي جامو پرځای ساده جامې او دریشي اغوندي، که څه هم دریشي زموږ دودیزې او ملّي جامې نه دي، خوبین المللي یونیفورم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د سنتي او وطني جاموځرنګوالی او دګنډلو ډولونه په خپلو کتابچوکې ولیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه د ټولګي په مخ کې ووايي.

پوښتنې

- کوم ډول جامو ته سنتي جامې وايي؟
- د واسکټونو بېلا بېل ډولونه ولیکئ.؟
- توریستان کوم ډول پوستین او پوستینچه خوښوي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د سنتي جامو په هکله د خپلې کورنۍ له غړو او نـورو مـشرانو څخـه معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته لسم لوست

د خولۍ او څادر ډولونه

- تاسې څو ډوله خولۍ پيژنئ؟

الف- پکول

پکول په دوه ډوله دی. يو هغه پکول دی چې د څارويو له پوستکي څخه جوړېږي چې د يخنۍ، واورو او باران په موسم کې سر تود او همدارنګه يې له بهرنـــي احتمالي ليکرونو او د لمر لـــه تاوڅخه خونـــدي ســـاتي. دې پکولونو ته تيلپک هم وايي. بل ډول هغه پکول دی چـــې لـــه ورين تيوکرڅخه جوړېږي. ګرد

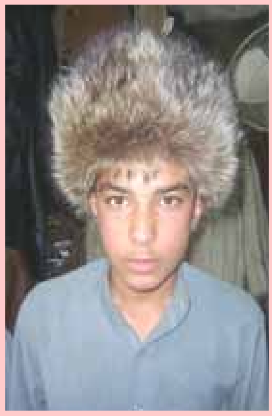
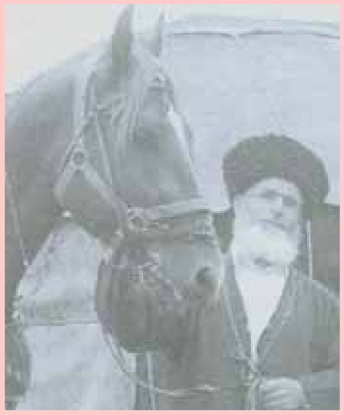

او موړې لرونکی دی. په اغوستلوکې د آسانی پــه سبب مجاهدينو د جهاد په دوران کې له پکول څخه ډېره استفاده کوله. د پکول جوړولـــو مـــشهور او اصلی مرکزونه د نورستان او چترال سيمې دی.
د بدخشان په شغنان کې ښځې د ګديک له وړيـــو څخه نفيس پکولونه اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د قره قلي خولۍ

دغه خولۍ د قره قل د وري له پوستکي څخه جوړېږي. د قره قلـــي خـــولۍ زيـــاتره د ډول او سينګار په مقصد استعمالېږي. دغه پوستکي ګلدار او ډول ډول رنګونه لري لکه: کبودچـــه، شتري، تور، سور،سپين، برګ او داسي نور.

د پوستکي ګلان د هغه د وړيو منظمه چـــين خـــوردګي (کوړۍ شوې وړۍ) کتارونه دي چې د هغـــې د ښـــکلا سبب ګرځي.

تجربه لرونکي د پسونو خاوندان او شپانه پوهېږي چـــې کوم رنګ قُچ (نر پسه) له کوم رنګ مېږي ســـره جـــوړه کړي چې دهغوی ديوځای کېدلو په پای کې داسې ورى چې پوستکی يې ښکلی او د پـــه زړه پورې رنګ لرونکي وي وزېږي.

همدارنګه په ځينو وختونوکې پوهېږي چې د وري د پوستکي ګلان د هغې لـــه زېږېدوڅخـــه وروسته خلاصيږي او هغه ښکلا چې د مور په خيټه کې يې لري، له منځه ځي؛ په دې سبب د مېږې سر، د بچي له پيدايښت څخه مخکې پرې کوي او بچي يې له خيټې څخه را باســـي. دا ډول پوستکی د (تِقر) په نوم يادوي، چې ډېر قيمتي وي.

ځيني خلک وايي چې د پوستکي په خاطر د وري د سر پرې کول بې رحمي ده.

ج- کندهارۍ، اوزبيکۍ او هزاره ګۍ خولۍ

دا ډول خولۍ د (تاقين) په نوم هم يادوي چې له نخي ټوکر څخه جوړېږي. بيايې د وربښمو او سنډي رنګينو تارونو په واسطه ګلدوزي کوي.

په اندراب، چاه آب او تخارکې د خولۍ ګلونه يو له بل سره نږدې نږدې اوکـــوچني کـــوچني ګنډي چې دې ته (چکن دوزي تاقين) هم وايي. کندهارۍ خولۍ هم ډېرې ښکلې او نفيـــسې خولۍ دي. په دې کې مُهرۍ (مشکنې) ستارې او وړې وړې ځلانده ښيـــښې کـــاروي چـــې ځانګړې ښکلا او ځلا ورکوي. دا ډول خولۍ د فراه او نيمروز په ولايتونو کې هـــم ګنـــډل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خولۍ چې په باميان، غزني، ارزګان، سمنګان او درهٔ صوف کې ګنډل کېږي، د ګل‌دوزۍ له مخې د فارياب، جوزجان، شبرغان او مزار خلکو له خوليو سره ورته والي لري.

هغه زربافت دوزي خولۍ چې د زري تار څخه ګنډل کېږي دوردګو په ولايت کې دود لري چې د زرتاري خوليو په نوم يادېږي.

د – لونګۍ

لونګۍ ته دستار، پټکی، پګړۍ، سله، لنګوټه او عمّامه هم وايي.

لونګۍ د نارينه وو د سر لپاره ده چې له ځانګړې خولۍ سره يې پر سر تړي. زمونږ د هېواد په ټولو ولايتونو کې د دې په سرکول رواج لري. د پکتيا، پکتيکا، خوست، قندهار، مزار شريف، ميدان وردګ، د غزني مقر، کټواز او نورو ډېرو ولايتونوکې خلک لوی او ډول ډول دستارونه په سر تړي او د هرې سيمې د خلکو دستارونه يوله بل څخه يو څه توپير لري.

پخوا به د ستار د سان يا ململ د سپين ټوکر څخه جوړېده، خو اوس د لونګۍ په نوم يو ډول ټوکر اوبدل کېږي چې د (۴- ۵) متره اوږدوالی او د (۵۰ – ۶۰) سانتي متره پلنوالی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لونګۍ ټوکر، ورین، تارین، سنډین،وریښمین او یا د دې ټولو څخه ګډ وي. زموږ د هېواد دیني عالمان او روحانیون سپین یا تور دستار تړي او نور خلک د خپل ذوق او خوښې سره سم رنګونه غوره کوي.

لونګۍ زموږ د خلکو لرغونی لباس دی خو ځوانان، د مکتبونو زده کوونکي، محصّلان او د دولت کارمندان یې، په ښوونځیو، پوهنتونونو او په رسمي مؤسساتو او ادارو کې لږ په سر کوي.

هـ - څادري

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا بـه د اشـرافو کورنیو ښځو په ښارونو کې اغوستله. په کلیو کې یې رواج کم و. اوس یې په کلیو، ښارونو او هرځای کې ښځې او پېغلې اغونـدي. ښځې او نجونې یې په رسمي دولتـي ادارو، مدارسـو او د عـالي تحصیلاتو په مؤسساتو کې ډېرې نه استعمالوي؛ بلکې پرځای یـې څادر ټیکری (پوړنی) په سر کوي او داسلامي حجاب رعایت هـم پکې په ښه توګه کیدای شي.

څادري د بهرنیو نفیسو او قیمتي ټوکرانو څخه په آبي، لاجوردي، ماشي، فـولادي، سـپینو او داسې نورو رنګونو کې جوړیږي چې ښځه له سر څخه تر پښو پورې پوښي (پټوي). څادري د سر په برخه کې ځانګړې ، بخیې او ګلدوزي شوې خولۍ لري. د څادري هغه برخـه چـې د سترګو د پاسه رالوېږي، جالۍداره وي چې له هغې څخه لاره یا نور شیان ولیدلی شي.

و- څادر، ټیکری (ځړوکی)

ټیکری د ښځو او نجونو د سر او بدن پټوونکی دی چې په زیاتو آسیایي او اسلامي هېوادونـو کې یې ښځې او نجونه په کور، بهر، مدارسو، د لوړو زده‌کـړو پـه تحـصیلي مؤسـساتو، پوهنتونونو او د کار په ساحو کې اغوندي.

ځړوکي د رنګ، د ټوکر د څرنګوالی او اندازې له مخې، بېلا بېل ډولونه لري. د ځړوکي یـا ټیکري تَجَمّلي ډول چې د هغه ټوکر هم زیات او لوی وي، ګلدوزي کېږي چـې ښـځې او نجونې یې په ودونو، جشنونو، مېلو او داسې نورو د خوشحالیو په ورځو کې په سر کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

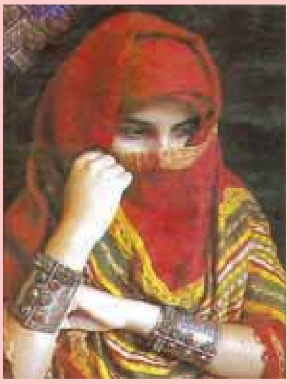

ټیکري د ساده ململ، ښکلي وربښمین؛ همدارنګه د سپین، تور او رنګه ګاچونو په ډول هم جوړیږي.

د لوست نوي اصطلاحات

ستر	پرده، حجاب
روحانیون	مذهبی لارښوونکي
معروف	مشهور - معلوم
نوار	فیته

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه په ډله ییزه توګه د خپلې سیمې او ولایت د جامو د ښکلا او ډولونو په هکله معلومات ولیکي او نورو ته دې ولولي.

پوښتنې

- قره قلی خولۍ، پکول، تویّي، کندهارۍ خولۍ، زري خولۍ، اوزبیکي خولۍ، هزاره ګي خولۍ، څاځي او ننګرهارۍ خولۍ کوم ډول خولۍ دي.
- ستاسی په نظر که چېرته د څادرۍ په شکل او د ګنډلو په طریقه کې بدلون راوړل شي ښه به وی او که نه؟ په دې کې خپل نظرونه څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپل کور اوخپلوانو، څخه د سنتي کالیو لست برابر کړي او ټولګي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښپلۍ او پایزارونه

لکه څنګه چې وايي: «ستاسې پښې ستاسې دويم زړه دی» څه مفهوم لري؟

چمبوس (وتارې)

زموږ د ګران هېواد خلک له پخوا څخه د څرمنې پای افزارونو په پښو کولو سره روږدي وو چې د هغې له جملې څخه يو ډول، چمبوس دی. چمبوس اوږد پوست ساق او ډبل تلی لري چې د جرابو اوپايتاوو سره په پښو کېږي.
په دې توګه پښې له يخنۍ، ګرمۍ او همدارنګه د تېرو، لرګيو، اغزيو او د ضررې شيانو له ټکرونو او ليکرونو څخه خوندي ساتي. هغه بزګران چې له سهار څخه تر ماښامه پورې کار کوي، شپانه چې په غرونو او دښتو کې تل د خپلو وزو او مېږو د رمو پسې روان وي؛ وتارې د هغوی ډېر ښه پای افزار دي.

مُوکِۍ

موکی هم د غوايي، وزو او د ګډو (مېږو) له څرمنې څخه ګنډل کېږي.
د دې ساقونه د چمبوس څخه لږ لنډ وي او بندونه نه لري او کله کله يې د ښکلا او سينګار لپاره په ساقونو کې ګلان او ځوندې ګنډي.

ښپلۍ

ښپلۍ زموږ د هېواد د تودو سيمو د خلکو پاپوښونه دي. د دې تلي له ډبلې څرمنې او ربړ څخه جوړېږي، پاسنۍ برخه يې له نازکې(نرمې) څرمنې څخه او د تلي په دوارو خواوو پورې داسې ګنډل کېږي چې هم د ګوتو او هم د پښې د پوندې خواوې خلاصې وي چې پښې د ګرمۍ او خولو احساس ونه کړي.

په دوو تسمو او يوه سګک (غربې) باندې د پښې بل اړخ ته تړل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پکتیا او خوست په ولایتونو کې چې د مزرو څخه د ټوکرۍ او نور سامان اوبدلو صنعت مروج دی، له همدې موادو څخه د مزرو څپلۍ هم جوړوي چې بی وزله خلک یې ډیر کاروي،خو ډېر دوام نه کوي.

موزه

د موزو پېښو کول زموږ په هېواد کې له پخوا زمانو څخه رواج و.
موزې زیاتره د غرڅه او نورو ښکاري څارویو له څرمنو څخه جوړوي. دا ډول موزې ډېرې نرمې او دوام داره وي او چاپ اندازان یې په پښو کوي.
هغه موزې چې د مصنوعي څرمنې څخه جوړېږي، د هغو ځینې ډولونه دننه منځ کې پَت لري چې پت لرونکی ډول یې ښځې ډېر خوښوي.

مسحی

مسحی تقریباً د موزو په شکل دي، اوږده ساقونه لري؛ مگر د موزې په شان کرې نه لري.
مسحی د جرابو، پایتاوو او له کَلَوشو سره په پښو کېږي. د هېواد په شمالي برخو، کابل او په زیاترو لویو ښارونو کې یې له پخوا څخه عالمان، روحانیون او شتمن خلک د ژمي په موسم کې په پښو کوي.

جرموق

جرموق د مسحی یو ډول دی چې لنډ ساقونه لري او د نارینه وو د ژمي پای افزاردي.
دجورابو، نفیسو پایتاوو او د کلوشو سره په پښو کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنې (پیزار)

پنې له عادي څرمنو څخه جوړېږي. د مخې پاسنۍ برخه کې د تسمې نرۍ څوکه د چـــرګ د قرقرې په ډول پورته راکږه شوي وي او د پوندې په برخه کې يې هم يوه اوچته تسمه د نيولو

او پښو کولو لپاره ګنډلې وي. د پنو تجملي او ښکلي ډولونه هم شته چې د هغې څرمن ښکلې ګلدوزي کوي. د نارينه وو پنې په معمولي توګه ساده او کلکې وي او ښځينه پنـــې ښـــکلې، نازکې او ګلداره وي. هغه پنې چې په ځلېدونکی سنډې او زري تار سره ګلدوزي شوي وي، هغې ته زري پنې وايي.

کړاوې

دا لرغونی پای‌افزار ترکاڼ له لرګي څخه تراشي چې په هغې کې د پښو کولو د آسانۍ لپاره يوه تسمه کلکوي. کړاوې د اوداسه لپاره ښه پای افزار دی او اوس يې په حمامونو کـــې ډېـــرې کاروي.

لرګين بوټان

د بدخشان په درواز ولسوالۍ کې د غوزانو او دتوت د ونو له کُنډې څخه د بوټـــانو غونـــډې پای‌افزارونه جوړوي چې له جورابو او جمبوسو سره يې په پښو کوي. دا بوټان ډېر کلـــک او پښبې خوږوي، خو اوس نه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټان

څرنګه چې زموږ په هېواد کې له پخوا وختونو څخه څرمن ډېره پیدا کېدله، نو په همدې لحاظ پـــه ډېـــرو سیمو کې د بوټانو ګنډل له پخوا څخه دود درلود. په ښارونو کې بېلا بېلې رستې وې چې د نارینـــه وو، ښځو او ماشومانو له پاره یې بوټان ګنډل.

د کابل په ښار کې د بوټ ګنډلو مشهوره راسته په "خیابان" کې واقع وه.

همدارنګه د (بوټ آهو) کارخانه هم د کابل په ښارکې ډېره مشهوره وه.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې له بهر څخه د راوړل شوو پـــای افزارونو صحي او اقتصادي زیانونه او دویمه ډله دې د وطني پای افزارونو صحي او اقتصادي ګټې ولیکي او په ټولګي کې دې وواییي.

پوښتنې

- ستاسې په نظر که له وطني څرمنې څخه بوټونه جوړشي، ښه به وي او که له بهرنیو؟
- که د وطني پای افزارونوجوړولو ته پاملرنه وشي او د هغې کیفیت ته د خلکو د خوښـــې او ذوق سره سم بدلون ورکړ شي؛څومره ګټه به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هغه پای افزارونه چې په کلیو، ښارونو او ولایتونو کې یـــې خلـــک پـــه پښو کوي، د هغوی لستونه برابر کړي او له ځانه سره دې ټولګي ته را وړي او ودې وایي چې له هغوی څخه کوم یو وطنی پای افزارونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي لنډيز

زموږ خلکو د پخوا څخه د وړينو، نخي، ورېښمو، د پوستکو د جامو او د څرمنې پای افزارونو سره عادت درلوده او دغه ټولې جامې يې پخپله جوړولې.

وړی، پنبه او ورېښم به ښځو او نجونو وريشل او بيا به خلکو په لاسي کار ګاوو کې او بدل هغه جامې چې تر اوسه زموږ په ګران هيواد کې کارول کېږي لکه چپن، جېلک، چکمن، قاقمه، ګوپيچه، کميس او پرتوګ، واسکټ، پوستين، څادري، څادر، پټکی او لونګۍ، پټو، پکول، خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوې خولۍ، د زري تار لرونکې خولۍ او داسې نور.

چپن: د هيواد د شمال او شمال ختيځو سيمو د خلکو جامه ده، داسې جامه ده چې لستوڼي، ښکلی يخن، مخ او استر لري او د مخ او استرمنځ يې ورته د مالوچو څخه ډکوي؛ تر څو چې بدن تود وساتي.

جېلک: بې پختې سپکه چپنه او د اوړي د ګرم موسم د تجمل جامه ده.

چکمن هم د چپن په ډول ده. مګر د چکمن ټوکر د يو ډول مېږو د پستو وړيو **څخه** چې د ((ګديک)) په نوم يادېږي او د غژګاو له وېښتانو څخه چې ډېر پاسته دي اوبدل کېږي.

پټويا څادر داسې جامه ده چې لستوڼي، يخن، او پايڅې نه لري، دوه متره اوږدوالی، يو يا يونيم متر سور لري، له وړين تاري يا سنډې ټوکر څخه په ډېره ښکلې بڼه جوړېږي.

واسکټ بې لستوڼي نيم تنه يي جامه ده چې زموږ د هيواد په ټولو ښارونو او کليو کې دود دی.

پوستين د پسونو، د ګيدړ، سنجاب، خفک او د سمور پوستکي څخه جوړوي چې د ژمي توده جامه ده د چپن په ډول اوږده لستوڼي ښکلې غاړه او لمن لري.

افغاني ګند هم يوه دوديزه او د ښکلي ګل ګنډ شوې جامه ده چې نجونې او ښځې يې په خوشحالی او ملّي ورځوکې اغوندي.

لنګی: د نارينه وو د سر سرپوښ دی چې د څانګړې خولۍ سره يې په سر تړي، په ټولو ولايتونو کې د دې په سرول دود لري.

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا به په ښارونو کې د اشرافو کورنيو ښځو اغوستلې، اوس هم په ښارونو او کليو کې دود لري.

څپلی، چمبوس، موکي، چپلې او د پای افزارونو نور ډولونه په هيواد کې دود دي چې خلک يې له څرمني، پوستکي، او نباتاتو څخه جوړوي او د اقليمي شرايطو سره سم يې په پښو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

تفریحي او سیمه ییزې لوبې

د دې څپرکي موخې

زده کوونکي د سیمه ییزو لوبو په دودیزو ارزښتونولکه سانګه وهل، وزلوبه، د څوانانو او ماشومانو د لوبو په بېلابېلو ډولونو چې زموږ دهیواد په هرګوټ کې دود دي پوهیږي.

زده کوونکي باید د ماشومانو او ځوانانو د بېلابېلو سیمه ییزو لوبو ډولونه وپیژني.

آس چې ښکلی او د غښتلي بدن څاروی دی، زده کوونکي دې لـه هغې څخه د ګټې اخیستلو طریقه زده کړي, او په دې باندې دې وپوهیږي چې آس ته د سورلی او د پیټې دلیږدولو سربیره، د بهرنیو سیلانیانو پاملرنه را واړوي.

زده کوونکي دې دا زده کړي چې په کوم ډول کولی شي چې سانګه وهلو او وزلوبی ته دیوې افغاني ملي لوبې په توګه نړیواله بڼه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم لوست

سانګه وهل

سانګه وهل (نيزه بازی) کوم ډول لوبه ده؟

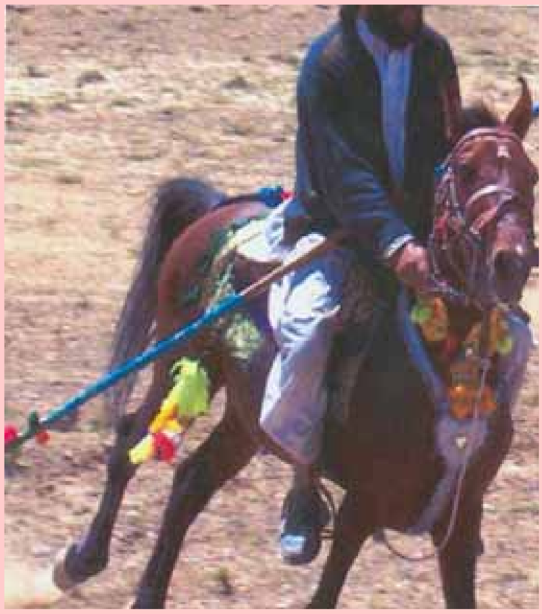

سانګه وهل ډېره پخوانۍ او په زړه پورې لوبه ده چې زموږ د ګران هېواد په سويلي سيمو؛ لکه: غزني، پکتيا، لوګر او پکتيکا کې ډېره کېږي.
سانګه وهل د دې خلکو دوديزه لوبه ده.
کوم آسونه چې د سانګې وهلو لوبې ته روزل کيږي، دوزيرستان له سيمې څخه يې راولي، چې هغو ته وزيري آسونه وايي.
دا آسونه اوچته غاړه، تيز او نازکه غوږونه، متناسب اندام، مشکي، کرنګ، کميد، سُرخون، اَبرَش، سمند، قره کهراو داسې نور رنګونه لري. نيزه بازان هغه سمند آسونه چې تور ځنګنونه او دهغه له پاسه سپين رنګ او په تندی کې سپين خال ولري، د دې لوبې لپاره خوښوي. هغوی خپل آسونه په ښکلو زينونو او ځلونو، په ورېښمينو ځوندې لرونکو دستمالونو او يالپوښونو سره چې په هغې کې کوچنۍ هنداري لګېدلې وي، سينګاروي.

نيزه تېره نوک (څوکه) لري او د اوسپنې يا له کلکو پولادو څخه جوړېږي چې د دوو يا درې مترو د بانس لرګي په سر کې يې کلکوي. د نيزې د لرګي اوږدوالی زياتره د نيزه باز په خوښه وي.

نيزه بازي د اخترونو په ورځو، د نوروز په مېلو، ودونو، زوکړو او د خوشحاليو په نورو مراسمو کې ترسره کېږي چې ټول خلک د ننداره او سيل لپاره د نيزه بازۍ ډګر ته په ډېره مينه ورځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سانګې وهلو د لوبې طريقه

له مشرانو څخه يوتن په خپل څادرکې د لرګي نيم متره موړې راوړې او د سيالۍ د ډګر په منځ کې يې د څو قدمونو په واټن په ځمکه کې ټکوهي او بيا هر نيزه باز په خپل آس باندې سپور په ښي لاس کې يې نيزه او په کيڼ لاس کې يــې د خپل آس قيزه (واګی) نيولې وي ، په خپــل وار سره د لوبې ډګر ته ورځي او د موړې د راپورتــه کولو په مقصد خپل آس هغه لورې ته پــه منــډه کوي. په دې وخت کې ډولچې چــې د مــوړو په خوا کې تيار ولاړ وي، د ســواره او د آس د تَهَيُّج او مستۍ په خــاطر د ډول آواز تېــزوي او

نندارچيان چې د سواره د منډې په لور دواړو خواو ته په کتارونوکې ولاړ وي، د هغه د بــري لپاره لاسونه پړکوي. نيزه وهونکی خپل ځان له نيزې سره د موړې په خوا را ټيټوي او د نيزې څوکه په زور سره په موړې کې ور ننباسي او هغه په ډېر مهارت او تيزۍ سره له ځمکې څخه راباسي.

د نيزه بازانو له ګډون کوونکو څخه هر يو په خپل وار سره دا فعاليت سرته رسوي. هرچا چې ډېر بري لاس ته راوړل دلوبې دويم پړاو ته لاره پيدا کوي.

د نيزه بازۍ دويم پړاو

يوځل بيا يو څو دانې موړې په ځمکه کې ټکوهي او بايد چې اتل نيزه باز دا ټول موړې د آس په يوه منډه يو په بل پسې د نيزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي او اوچت يې کړي. کلــه چې په دې کار هم بريالی شو، بيا يو دسمال د تنکۍ لښتې په سرکې بندوې يا د نصوارو قطۍ چې کوچنۍ آيينه لري، اتل نيزه باز ته يې نيسي چې دا شيان هم د آس د ځغاستې په حالت کې د خپلې نيزې په څوکې را اوچت کړي او دا ټول حرکتونه بايد پــه زيــات سرعت سره سرته ورسېږي.

دا عمل څو واره تکرارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیالۍ سرته رسېدل غالباً دوه یا درې ساعته نیسي او بیا پای ته رسېږي. د سیالۍ د پایلې خوشحالي د ټوپکو په ډزو او ملي اتڼونو سره بدرګه کېږي. د مسابقې د اتل او ټولو نیزه بازانو لپاره بېل بېل انعامونه لکه: نغدې روپۍ، پسه، نوې جامې، لونګۍ، چپنه او داسې نور شیان ورکول کېږي. البته د لوبې د اتل انعام له نورو نیزه بازانو څخه زیات وي. همدا شان پسه حلالوي او نیزه بازانو ته مېلمستیا ورکوي. ډولچي خپل انعام نغدې پیسې اخلي.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د نیزه بازۍ د آس ځانګړتیاوې ولیکي او په ټولګي کې دې ولولي.

پوښتنې

- د نیزه بازۍ په لوبه کې څو سپاره برخه اخلي؟
- نیزه بازي زموږ د هېواد په کوم زون کې ترسره کېږي؟
- د نیزه بازۍ د اجرا کولو طریقه تشریح کړئ؟
- کېدای شي چې د نیزه بازۍ لوبه ملي او بین المللي شي؟ خپل نظرونه څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې په خپل کلي، ښار او سیمه کې د نیزه بازۍ په هکله معلومات راټول او په راتلونکي درسي ساعت کې دې څوتنه خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو ويشتم لوست

آس

- آس څه ډول ښاروی دی؟

آس زورور، مقاوم او قوي هيکله ښاروی دی چې په يقينې توګه په پخوانيو وختونو کې وحشي و، بيا انسانانو وروسته اهلي کړ. له آسونو څخه په بار وړلو، سورلۍ او ان په جګړو کې کار اخيستل کېږي.

په پخوا زمانو کې هم لکه د نن په شان د جګړو ډګرونو ته د وسلو او جنګي سامانونو دلېږدولو اود دې خدمتونو د سرته رسولو لپاره له آس څخه کار اخيستل کېده.

آس د هغه د بدنی جوړښت او کاراخيستلو له نظره په درې ډوله دی:

الف- د وزلوبې آس. ب- پيګه آس، ج- يابو.

الف- د وزلوبې آس

د آسونو د روزونکو د تجربې له مخې سربيره د آسونو له جنسيت څخه د ځينوځانګړيو رنګونو لرونکي آسونه په طبيعي توګه د نورو رنګونو پر آسونو باندې ښېګنې لري، لکه:جېرن (Jeran) آس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سره د وزلوبې ښه آس هغه آس دی چې اوچته ونه او اوږدې پښې ولري او د څلوروارو پښو په منځ کې ساحه يې پراخه، سر، غاړه، دواړه اوږې او د بدن مخکينۍ برخه يې د وروستنۍ برخې په نسبت اوچته، با حجمه او په اصطلاح (شېرپيش) ډوله وي. د آس غاړه راوتلې (اوږده) ملا نسبتاً لنډه، خنگري (سمان) يې د يابو آسونو د خنگرو په نسبت ظريف، د ښت (يال) او د لکۍ ويښتان(لومې) يې لږ کمې او تنک تری په اصطلاح کې (تُنک يال، تُنک سم او تُنک دم) وي.

که چېرته (سپين تندی او څلور سپين سمان) ولري، ډېر ښه آس گڼل کيږي. په ځانگړې توگه که دغه نښې په جيرن آس کې وي، د وزلوبې لپاره ډېر غوره او مناسب آس دی.

څرنگه چې آس يو ښکلی څاروی دی، نو له دې امله پاچاهانو او امپراطورانو د خپل شان او شوکت د ښودلو لپاره ښکلي او نامتوآسونه د طلايي يراقونو (گاڼو) سره ساتل، په جشنونو، ملي او مذهبي اخترونو او په نظامي نمايشونو کې به يې استعمالول.

زموږ د گران هېواد په شمالي ولايتونو کې خلکو له پخوا څخه آسونه اهلي کړي او له هغې څخه يې په بار وړلو، سورلۍ او د وزلوبې لپاره گټه اخيستې ده.

د وزلوبې لرغونی لوبه د دې ولايتونو په خلکو کې تل دود وه. د لويو، قوی هيکلو او ماهرو چاپ اندازانو نومونه لکه: تاش پهلوان، برکَش پهلوان، حفيظ پهلوان، پهلوان خدايي او داسې نور په سلگونو مشهور نومونه اوس هم د شمال د خلکو په ذهنونو کې شتون لري.

ب- پَيگه آس

پيگه آس نسبتاً کوچنی او گرِندی وي. سپور د سيالۍ په وخت کې د خپل آس په لوڅه او بربنډه شا(پرته له زين او څل) سپرېږي. زموږ د هېواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي سیموکې خلک د نوي کال په دودیزه مېله، ودونو او د جشنونو په خوشحالیو کې پیګه آس ځغلوي.

ج- یابو

دا آس د قوی جسم لرونکی دی. د دې سر، وروستی برخه، پښې، ورنونه او سـمان ډبل او مضبوط دي.
څټ (یال) او لکۍ یې د ویښتانو (لومو) څخه ډک وي. ډېر ځغلیدونکی او ګړندی نه دی. یابو د باروړلو، کراچۍ او د ګاډي په کشولو کې کارول کېږي.

د رنګ له مخې د آس ډولونه

د رنګ له مخې د آس ډولونه په لاندې ډول دي:

جیرن، قِزل، سمند، بوز، سُرخون، تـوروغ، مُشکي کُمَید، اَبرَش (ګل بادام)، برګ(ابلق)، ګل ګز، قره کهر، کوکلان، او داسي نور.

۱- جیرن: د جیرن آس رنګ سور زېړ ته نژدې دی. دغه رنګ د سمند او توروغ ترمنځ دی. هغه جیرن چې په تندي باندې سپین خال ولري، هغې ته "جیرند بورناق" وايي.

د خلکو په ګومان جیرن اصیل آس دی.

۲- قیزیل: قیزیل آس سور رنګ نه لري؛ بلکې یو ډول خاص سپینوالی لري.

۳- سمند: دغه آس زیړ رنګ لري.

۴- بوز: سپین آس ته بوز وايي او چې په سپین رنګ کې د ویښتانو په منځ کې هیڅ تور ویښته نه وي، دشِیر بوز په نوم یې یادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- سُرخون: سرخون سپین دی مگر تور ويښتان هم لري. په ځانګړې توګه په غاړه او پښو کې يې د سپينو په نسبت توروېښتان ډېر وي.
٦- توروغ: د توروغ رنګ سور دی.
۷- مُشکي: د مشکي آس رنګ ټول تک تور وي.
۸- کُمَيد: هغه آس چې د هغې رنګ، نه تور مشکي او، نه سور توروغ بلکې رنګ يې د سور او تور په منځ کې وي.
۹- اَبرَش: هغه آس دی چې په هغې کې ټول رنګونه موجود وي.
۱۰- ابلق: دا آس تور او سپين يا سور او سپين رنګونه لري.
۱۱- ګل ګز: هغه سرخون چې سپين رنګ او خرمايي ويښتان ولري.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د دريو ډولو آسونو ځانګړتياوې په خپلو کتابچو کې وليکي او د هرې ډلې مشر دې، هغه د ټولګي په مخ کې ولولي.

پوښتنې

- تاسې څو ډوله آسونه پېژنئ؟
- د وزلوبې آسونه کومې ښېګنې او ځانګړتياوې لري؟
- له آس څخه په کومو چارو کې کار اخيستل کېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلوانو، د کلي او د سيمې له خلکو څخه د آس په هکله معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولېکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزلوبه

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟

په وزلو به کې اړوند توکي

وزلوبه زموږ د خلکو لرغوني او ملي لوبه ده اود خلکو د اتلوالۍ او شهامت ننبه ده. چې په دې لوبه کې دخيل توکی دا دی: پهلوانان (چاپ اندازان)، د وزلوبې آسونه، د آس سامان آلات. دا عناصر هر يو پر لوبه باندې اغيزه لري چې له جزئياتو سره لوستل کېږي.

د بزکشۍ د آس يراق (ابزار)

قيزه، رکاب، زين، قمچين، تَکَل، قوش قون، پشت تنګ، زيرتنګ، تَرقُو، چُرګي، سرزينی،پيش بند، د فتراک تسمه، جَلدُوق، نعل، دواله او داسې نور.

د چاپ اندازانو جامې

د څارويو له پوستکو څخه جوړشوی پکول، له پومبې څخه ډکه شوې ګوپيچه،پطلون، موزې، پايتاوې او کمربند.

د وزلوبې د آس روزنه

د وزلوبې آس په ځانګړي ډول روزل کېږي. د آس روزونکي ته (مير آخور) يا (سَيِس -sayis) وايي. سيس د بزکشۍ آس په پسرلي او دوبی کې له وښو څخه په ډکو چمنونو او څرځايونو کې بيايي. د منې په موسم کې يې په کمند (جای بند)کوي، وربشې،وچ وابښه او رشقه ورکوي.

هره ورځ آس خرخره کوي او خاورې او ګردونه يې له بدن څخه لرې کوي. هره اوونۍ د آس بدن په اوبو او صابون مينځي او دوه درې مياشتې ورته وربشې، وابښه او اوبه يوځايي ورکوي ، آس په دې طريقه روزي او وزلوبې ته يې چمتو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وزلوبې آس ځانګړتیاوې

د وزلوبې آس غبنتلی، قوي هیکله، مقاوم او تېزوي. که د آسونو د لوبې ډلې (قوره) په منځ کې آس احساس وکړي چې یو انسان یې تر پښو لاندې شوی دی؛ خپلې پښې ور ځخه اړوي او پرهغه یې نه ږدي.

کله چې آس وګوري چې سپاره یې خوسی راپورته کړ، نو په تېزۍ سره د آسونو د قورې له مینځه ځان باسي.

د هېواد د شمالي سیمو ځوانان او تنکي ځوانان د ځوانۍ له لومړيو ورځو څخه په آس سپرېدل، ځغلول او د وزلوبې مشق او تمرین کوي.

د وزلوبې موسم

وزلوبه له ډېرو پخوا زمانو راهیسې تر نن ورځې پورې زموږ د هېواد په شمالي سیمو کې دود ده. دا لوبه د نوي کال په لومړۍ ورځ، ودونو، جشنونو، د ماشومانو په سنتولو، اخترونو او په نورو ملي ورځو کې سرته رسېږي.

د وزلوبې ډګر باید هوار، بې تیږو او بې خنډونو وي. یو کلن یا دوه کلن خوسی حلالوي او هغه په لوبه کې کشوي. پخوا به ورغومی یا وزه استعمالېدله؛ ځکه ورته وزلوبه ویل کېږي.

وزلوبه په دوو ډولو سرته رسېږي:

یو ډول یې پخوانۍ (دودیزه) لوبه ده. بل ډول یې هغه ده چې په پخوانۍ لوبه کې یو څه بدلونونه راوړل شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د عنعنوي وزلوبې طريقه

کله چې د آسونو خاوندان، چاپ اندازان او نور خلک خبر شي چې په پلانکۍ سیمه کې وزلوبه کېږي نو ټول په مینې سره د لوبې ډګرته چې مخکې ټاکل شوې ځای وي، ورغونډېږي. په معمولي توګه له پنځوسو او سلو سپرو څخه زيات په يوه لوبه کې ګډون کوي او په زرګونو خلک يې ننداري ته راځي. يو يا دوه کلن خوسی حلالوي. ګېډه يې تشوي او د ډګر د برداشت (جګولو) په دايره کې يې پر ځمکه غورځوي. په دې لوبه کې چاپ اندازان په يوه ډله کې لوبه کوي. دې ډول وزلوبې ته (توده برآ) وايي. يعنې هر پهلوان چې خوسی د آسونوله (تودې) څخه بيرون کړي، هغه د لوبې ګټونکی شمېرل کېږي.

د لوبې پيل

کله چې خوسی لومړی ځل په دايره کې وغورځول شي؛ نوچاپ اندازان بې له ځنډه پر خوسي حمله کوي او هر چاپ انداز هڅه کوي چې ځان خوسي ته ورسوي، ټيټ شي او هغه له ځمکې څخه راپورته کړي.

يو بل په ځنګ (بَرغَه) وهل، بې باکه يرغلونه او د قوی آسونو ګوزارونه اوټکرونه، د رزمي پهلوانانو زور او مهارت داسې پيل کېږي؛ لکه د شاعر په وينا:

دو ده ساله اسپ و سه ده ساله مرد- بر آرند از سنگ پولاد، گرد

البته هغه آس او چاپ انداز په دې لوبه ګټه ګوښه کې زور کوي او دايرې ته ور دننه کېږي چې ډېر روغ، دپياوړي بدن لرونکی، زورور او تجربه کار وي او دپهلوان په سر، پکول، په پومبې سره ډک شوی شلوار،ګوپيچه او په کلکو مضبوطو موزو باندی ملبس وي.

دغه له قوت څخه ډک کوښښونه او هلې ځلې په ساعتونو دوام کوي او په لږ وخت او آسانۍ سره څوک خوسی له ځمکې څخه پورته کولی نه شي.

په آخر کې له ساعتونو قوی کوښښونو او هلوځلو څخه وروسته له پياوړي چاپ اندازانو څخه يوکس له خپل غښتلي آس سره خوسی له ځمکی څخه پورته کوي او د آسونو له تُودې څخه يې د باندې وړي. کله چې د ميدان حَکَم هغه ومني نو د لوبې د يو دور ګټونکی ګڼل کېږي. په دې وخت کې يوتن غږکوونکی (جارچی) په اوچت آواز سره د هغه نوم او د هغه د آس د خاوند نوم د لوبې په ډګرکې اعلانوي چې ټول خلک ترې خبر شي او ټول خلک چاپ انداز ته شاباسی وايي. د آس خاوند او ځينی نور خلک هغه ته ساليم (پيسې، چپنه، لونګۍ او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیان د انعام په ډول) ورکوي. دا لوبه تر مازیگره پورې دوام کوي. مازیگر د میدان حکم (آخر اوغلاغ) اعلانوي. یعنی هرچاپ انداز چې په وروستي ځل کې خوسی د تودې له منځــه بیــرون تــه انتقال کړ نو هغه د نن ورځې د سیالۍ ګټونکی ګڼل کېږي او لوبه پای ته رسېږي.

ب- د وزلوبې اصلاح شوی ډول

په دې ډول وزلوبه کې چاپ اندازان د سیمې پربُنیاد سره دوه لوبډلې جوړوي او لوبه کوي.

. په پراخه او هوار میدان کې دوه دایرې چې یوه د برداشت دایره او بله دد بیلګې په توګه پــنځلس سپاره له یوې لوبډلې څخه او پنځلس سپاره له بلې لوبډلې څخه ټاکل کېږي حــلال(غورځولو) دایره ده په تخمیني توګه د پنځوسو مترو په واټن ټاکل کېږي او تقریباً د پنځو سوو مترو پــه واټن یو بیرغ په ځمکه کې دروي.

خوسی د برداشت په دایره کــې غورځــوي. د دواړو لوبډلو سپاره د برداشت له دایرې څخه څو متره لــرې یو بل ته مخامخ درېږي. د میدان د حکم په اشــاره د دواړو لوبډلو سپاره له دواړو خواو څخه په خوسي یرغــل کوي او هره لوبډله هڅه کوي چې خوسی له ځمکې څخه پورته کړي. څرنګه چې په دې لوبه کې د چاپ اندازانو شمېر ډېر زیات نه دی او ټیمونــه هــم دوه دي، نو له چاپ اندازانو څخه یو تن ژر خوسی له ځمکې څخه پورته کوي او د بیرغ پــه لوري منډه وهي؛ چې له بیرغ څخه دوره وکړي او بیا یې د حلال دایرې ته ورسوي او د خپل ټیم لپاره د امتیاز نومره واخلي.

طبعاً په دې لړ کې د سیالي لوبډلې له سپرو څخه یوکس (یانباش) کوي. یعنی (د آس پــه شــا باندې په یوه اړخ سره ځملي) او خوسی له یوې بلې پښې څخه را نیسي او په ټول قوت ســره خوسی له مقابل چاپ انداز څخه د راشوکولو او رانېولو په مقصد کش کوي. داسې قوت چې د منډې په لړ کې آسونه کله یو له بل څخه لرې شي او کله بیا ببرته په زور یو له بــل ســره لګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امتیاز نمره اخیستل

له دوو حالتونو څخه بهر نه وي. یا به یو چاپ انداز په یواځې یا به دوه چاپ اندازان په ګډه سره خوسي ته له بیرغ څخه دوره ورکوي او د حلال دایرې ته یې رسوي او امتیاز اخلي. طبعاً په دې لړ کې ټول چاپ اندازان د خپل ټیم له غړو سره مرسته کوي. آس یې په قمچین وهي. هغه له قیزو څخه رانیسي او له خپل ټیم سره په لسګونو ډوله مرسته کوي او همدارنګه خپل آس د مخالف ټیم د آسونو مخې ته دروي او کوښښ کوي چې د مخالف ټیم د بري مخنیوی وکړي.

د دې وزلوبې ښېګنه او ځانګړنه په دې کې ده چې د سپرو شمېر پکې کم دی، هم آسونو او هم چاپ اندازانو ته تکلیف او زحمت کم رسېږي. د لیاقت او ورتیا د ښودلو فُرصت هر چاپ انداز او هر آس ته زیات په لاس ورځي او د هر پهلوان مهارت په ښه ډول څرګندېږي.

د هر ټیم د غړو په منځ کې هر چاته په لوبه کې د برخې اخیستلو او مرستو زمینې برابرېږي.

په عامه توګه وزلوبه یو ډېر دروند ورزش دی چې د هغې د سرته رسولو په لړکې د پهلوانانو سر، پښو، لاسونو، ملا او د بدن نورو غړو ته سخت زیانونه او تکلیفونه رسېږي. کله کله یو چاپ انداز له خپل آس سره پر ځمکه را پرېوځي. آس او پهلوان دواړه سخت ژوبل کېږي. یا د منډې په حالت کې آسونه په خپلو کې ټکر کوي چې زیات تکلیفونه رامنځته کوي او ان د مرګ او مړینې لیکرهغوي تهدیدوي.

له دې سره سره بیاهم وزلوبه ډېره له ولولو ډکه لوبه ده او لاندې زیانونه او نیمګړتیاوې هم لري.

- دوزلوبې د آس روزل ډېر لګښت لري.
- په وزلوبه کې د خوسکي کشول چې حلال او د خوړلو شی دې سم کارنه دي.

که د خوسکي پرځای له څرمن او ربړ یا بل کوم شی څخه د خوسکی په څېر یوجسم جوړشي او په وزلوبه کې ترې کار واخیستل شي، ښه به وي.

د وزلوبې په لوبه کې داسې ګڼور اصلاحات راوړل شي چې چاپ اندازانو او آسونو ته د زیانونو درسېدو مخنیوی وشي او هسې قواعد او قوانین منځ ته راوړل شي چې د هغې زیانونه راکم شي نو بیا به دیو ملي ورزش په توګه په نړیواله کچه وپېژندل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د وزلوبې د ښه کېدو او د هغې د نړیوال کېدو لپاره خپل افکار او نظریات ولیکي.

پوښتنې

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟
- د وزلوبې آس، پیګه آس او یابو یو له بل سره څه توپیرونه لري؟
- د وزلوبې اصلاح شوې لوبه په کوم ډول سرته رسېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د وزلوبې په هکله د خپلو سترګو لیدلي یا د خپلوانو له تجربې څخه یو څه معلومات ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې ټولګي ته راوړي او ودې لولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویشتم لوست

سیمه ییزې لوبې او کاغذپران

- سیمه ییزې لوبې څه ډول لوبې دي؟

سیمه ییزې لوبې د ماشومانو او ځوانانو په جسمي او رواني وده کې ډیره اغیــزه او ارزښــت لري. سیمه ییزی لوبې ډېر ډولونه لري چې موږ دلته دوه په زړه پورې لوبې تاسوته در پیژنو چې د بوبو ګل چې؟ او کاغذ پران په نومونو یادېږي.

بو! بو! ګل چې؟

د ګډون کوونکو شمېر-٦- ٨ کسه

د لوبې وخت	- پسرلی
د هلکانو عمر	- د ٨ – ١٢ کلنۍ
د لوبې وسیله	- یوه لونګۍ

د پسرلی په موسم کې چې هوا معتدله وي، هلکان د لوبو په میدان کې راغونډېږي او خبرې سره کوي چې: (بو! بو! ګل چې؟) لوبه وکړي. دا لوبه یو میر لري او په یــوه ډله کې ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوبې کولو طریقه

لونګۍ د رسۍ په ډول تاووي او په يوه سرکې ورته د بادرنګ غوندی غوټــه اچــوي. میــر تاوشوی لونګۍ (ډبلۍ) په لاس کې نېولي او پر يوه غونډۍ باندې کښېني او غوټه شوې برخــه خپلې پوزې ته نژدې کوي، ګنې چې ددې په بويولو يې له ګلانو څخه د يوه ګل عطــر حــس کړې دی. هلکان يې مخې ته درېږي او له هغه څخه پوښتنه کوي:

بو! بو! ګل چه؟ (د کوم ګل بوی؟) میر په دواړو لاسونو باندې په خپل نظرکې د نیول شــوي ګل اندازه په تخمیني بڼه تمثیلوي او وايي: (دومره ګل).

هلکان بیا پوښتنه کوي: ((باغي مې؟ تاغي؟)) یعنی دغه ګل په باغونو کې شین کېږي یــا پــه غرونو کې؟، دمثال په توګه میر ځواب ورکوي: ((تاغي)) یعنی غرنی.

هلکان بیاهم د میر په نظر کې نیولی ګل د پېژندلو او پیدا کولو لپاره يې له واره خپلو پوښتنو ته داسې ادامه ورکوي:

بوګن؟ ګل قره قاش؟ ګل جوغاشیم؟ ګل نوروزي؟ ګزروپ؟ تاران؟ ابري؟ او داسې نور ...

هلکان هریو له میر څخه د ګلانو د نومونو پوښتنه کوي او له ډېرو پوښتنو څخه وروســته، د مثال په توګه يو هلک چې پوښتنه وکړي: ګزرپ؟ ناڅاپي میر وايي:(دهِ! دَه سر ګزرپ)(یعنــې ســم دې وويــل) او ډبلۍ هغــه ته ورکوي. هغه هلــک چــې اوس ګويــا (ښــکاري) دی، ډبلــۍ نیسي او له خپل ســر

څخه بلې يې ګرده راتاووي او د ډګر په منځ کې په نورو لوبغاړو باندې يرغل کوي او په ډبلۍ باندې يې وهي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوبغاړي په مستۍ اوخندا ګانو سره منډې وهي، تښتي او په احتیاط سره ځانونه د ډبلۍ له ګزارونو څخه لرې ساتي، خو په عین وخت کې هڅه کوي چې ښکاري راونیسي.
لوبه لنډ وخت (لس – پنځه لس) دقیقې د هلکانو په منډو، ټوپونو او خنداګانو سره دوام کوي او په آخر کې ښکاري نېول کېږي او هغه په ځمکه باندې اچوي. سترګې یې پټوي. یو هلـــک ډبلۍ، بل د هغه خولۍ اخلي او په یوه پټ ځای کې یې ږدي او نور هلکان، ښکاري پـــه پټـــو سترګو د میر حضور ته راولي.
میر پوښتنه کوي: «چېرته تللی وې؟» هلک وايي: "ښکار اَشه مَشه" میر بیا پوښتنه کوي: "څو دې ووهل؟" ښکاری د وهل شوو ډبلیو شمېر وايي. که ځواب سم وي، باک نـــشته او کـــه ځواب سم نه وي ټول په یوه آواز وايي: "یوه ګناه" (څرنګه چې ټولو په دې منډو ترړوکـــې د ښکاري ګزارونه شمېرلي وو او دوی ته معلوم دی). میر بیا پوښتنه کوي: «ته چا څملـــولې؟» ښکاري د هغه کس په لورې چې دا یې څملولی و په طنز او ټوکې سره اشاره کوي او وایـــي چې: "دغه هلک" خولۍ چا راوړه؟ دې هلک، ډبلۍ له چاسره ده؟ خولۍ لـــه چاســـره ده؟ دا پوښتنې میر له ښکاري څخه کوي. طبعاً ښکاري ځینو پوښتنو ته سم ځوابونه وايي او په ځینـــو ځوابونو کې تېروتنه کوي.
د ښکاري ګناهونه د هغه د لیکا ځوابونو په اندازه ټاکل کېږي.
په پای کې ډبلۍ چې یې په هرځای کې پټه کـــړې وه، راوړي. میـــر د ښـــکاري د ګنـــاهونو (لیکاګانو) په شمېر په ډبلي باندی ښکاري په اوږه وهي. (البته دغه وهل د تَفَنُن او تفریح پـــه غرض دي نه داذیت او تکلیف ورکولو په مقصد) په دې ډول د لوبې یوه دوره پای ته رسېږي.
دا لوبه څو وارې د هلکانو په مستۍ، منډو، خنداګانو، ټوپونو او خیزونو سره یـــونیم یـــا دوه ساعته دوام کوي او کله چې ستومانه شول، لوبه پای ته رسېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پتنګ (کاغذ پران) لوبه

په ژمي کې ماشومان کومې لوبې کوي؟

د کاغذ پران لوبه د کابل ښار او د هېواد په نورو ښارونو کې د ځوانانو او خلکو ترمنځ په دودیزه توګه له پخوا څخه رواج لري.

ځوانان کاغذ پران د نازکو رنګه کاغذونو او د بانس له نریو لرګیو څخه په ډول ډول شکلونو جوړوي چې هغې ته یــوه پارچــه، دوه، درې، څلور یا پنځه پارچه، کــشمیري، واســکټي، کله ګنجشکي، چشمک دار او نوشته دار وایي.

د کاغذ پران جوړول هم خپل استاذان یا کسبګر لري چې په ډول ډول شکلونو یې جوړوي او په دکانونو کې یې خرڅوي.

د کاغذ پران جنګول

د کاغذ پران د جنګولو لپاره ټول شیان تر ځانګړو شرایطو لاندې تر سره کېږي دمثال په توګه:

د کاغذ پران او د هغه د شیشه وهل شوي تار او داســې نــورو لپــاره څــو کــسان د دوو لوبوکوونکو په منځ کې منځګړیتوب کوي. د تار جنسیت ګوري چې دواړه له یوې کارخــانې څخه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا یو کس د تار چرخه په لاس کې نیسي او بل کس کاغذ پران الوزوي او په هوا کې یې پــه مهارت د خپل سیال له کاغذ پران سره په جنګ اچوي او دواړه لوبه کوونکي هریو هڅه کوي چې لوبه وګټي.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په بېلا بېلو ډلو د بوبوګل چې؟ لوبه دلېسې د ورزش په ډګر کې ترســره کړي.
- زده کوونکي دې د کاغذ پران لوبې په اړه خپل نظرونه ووايي.

پوښتنې

- بوبوګل چې؟ څه ډول لوبه وه؟
- ستاسې پرته له دې دوه لوبو څخه نورې کومې لوبې زده دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هر یو د خپلو خپلوانو او مشرانو څخه د دوو دوو لوبو پوښتنې وکړي، په خپلو کتابچو کې دې ولیکي او ټولګی ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم ټولګي لنډیز

تفریحي اوسیمه ییزې لوبې د ماشومانو، ځوانانو او ان د لویانو په ژوندکې ډېر ارزښتونه لري.

لکه نیزه بازي چې ډیره لرغوني او په زړه پوري لوبه ده، زموږ د هیواد په سویلی سیمو کې ډیردود لري او ددې خلکو د ځانګړو دودونو څخه ده.

نیزه باز په ځانګړي آس سپرېږي، نیزه په لاس کې نیسي د آس په ځغلولو سره هغه میخ چې په لوبغالي کې پرځمکه ټکوهل شوی دی د نیزې په څوکه یې دځمکې څخه پورته کوي سیل کوونکي هغه تشویقوي او انعام او جایزه ورته ورکوي.

آس یو زورور، غښتلي، قوي او ښکلی حیوان دی چې د هغې څخه په پېټې وړلو، سورلۍ، وزلوبه اوپه نظامي موخوکې ګټه اخیستل کیږي.

آس د کار کولو او د پوستکي د رنګ له اړخه بېلا بېل ډولونه لري,چې د هغې ډولونه د رنګ او پوستکي له پلوه په لاندې ډول دي:

جیرن، قزیل، سمند، بوز، سرخون، توروغ، قره کُهر، کوکلان او داسې نور آسونه. د آس څخه په وزلوبه کې هم کار اخیستل کیږي. وزلوبه زموږ د هیواد د شمالي سیمو د خلکو پخوانۍ او لرغوني ورزش او لوبه ده چې دهغوی د شهامت او قهرمانۍ ښکارندویه ده. دوز لوبې آسونه غښتلي، تنومند او هوښیار دي او په ځانګړي ډول روزل کېږي. وزلوبه په دوه ډوله ده یو پخوانی سنتي ډول دی چې ډېر شمیر سوار کاران ورپکې ګډون کوي او ځانته کوم ټیمونه نلري. بل یې اصلاح شوی ډول دی چې چاپ اندازان د سیمې په معیار ورپکې دوه ډلې جوړوي او دسیالۍ په ترسره کولو پیل کوي او حلال شوی خوسی په سیالۍ کې کښېوي، که چېرته د خوسي پرځای یوبل جسم چې خوسي ته ورته وي وکارول شي غوره به وي.

سیمه ییزې لوبې د ځوانانو او ماشومانو په جسمي او رواني روزنه کې ډېر ارزښت لري.

او دا لوبې بېلا بېل دولونه لري لکه بوبوګل چې؟ او د کاغذ پران لوبه.

د بوبوګل چې؟ په لوبه کې چې ځوانان په یوه ډله کې لوبه کوي او یو میرلري، دیوه ګل په نوم د پوښتنې په وړاندې کولو سره چې د لوبه کوونکو څخه کیږي, په ډېرشوق او خوند سره لوبې ته دوام ورکوي.

د کاغذ پران لوبه هم د کابل ښار او دهیواد په نورو ښارونوکې د خلکو او ځوانانو ترمنځ د پخواڅخه دود درلوده چې هغه به یې د نري کاغذ او د بانس د نازکه لرګیو څخه جوړاوه او په هغه تار چې په خرخ کې یې تاو کړي وي په هواکې اوچتوي او دبل کاغذ پران سره یې په جنګ اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

مالداري، باغداري ، ځنګلونه، درملي بوټي او ميلې

د دې څپرکې موخې

زده کوونکي پوهيږي چې زموږ هيواد يو کرنيز هيواد دی. ددې برابره او مناسبه هوا د هيواد په ډېرو سيموکې د ونو د بيلابيلو ډولونو او دغورو او اعلی ميوو د ودې او نمو سبب شوې ده.

زموږ د هيواد ډېر خلك په کرنه، بڼوالی، د ځنګلونو په جوړولو، د شاتو ميچيو په روزلو، د ماهيانو روزلو، د غويانو او چرګانو په فارمونوکې مشغولتيا لري او ددې لارې څخه ډېرې ګټې لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې د هيواد زراعتي کېدلو ته خپل پام وګرځوي اود بڼوالی، د ځنګلونو جوړولو، دسيل ځايونو جوړولو او د ژوند د چاپيريال د ساتلو د پرمختګ مفکوره دې پيداکړي.

زده کوونکي بايد پوهه شي چې ځنګلونه او د سيل ځايونه د زرګونو فرهنګي او تاريخي ميراثونو په څنګ کې د نړۍ د سيل ګرۍ د صنعت د ودې او دنړۍ د سيلانيانو د پام راګرځول به ددې سبب شي چې د دې لارې څخه زموږ خلکوته ډېرې زياتې ګټې تر لاسه شي.

مالداري، باغداري او ځنګلونه

- تاسي د خپل هېواد د غوره مېوو ډولونه پېژنئ؟ نومونه يې واخلئ.
- بنه او غوره انار، انګور، زردآلو، شفتالو، توت، مڼه او غوره ناک د افغانستان په کومو سيمو کې پيدا کېږي؟

زموږ د ګران هېواد خلک په سلو کې له اتياوو څخه ډېر په کرنه او مالدارۍ بوخت دي؛ ځنګه چې د ګډو (مېږو) او وزو د څريدو لپاره پراخو ورشوګانو او څړځايونو ته اړتيا ده او دغه څاروي چې تل په دې کې څري؛ نو د ځمکو او ځنګلونو د ونو لرونکې پوښښ خوري له منځه يې وړي. د غرونو لمنې، دښتې او غرونه لوڅ او لغړشي چې دا خرابکاري د ليکرناکو سيلابونو د بهېدو لامل هم ګرځي.

زموږ د هېواد زياتو مالدارو او بزګرو په دې وروستيو کې دا هوډ کړی چې د وزو او ګډو پرځای د ډېرو غوښو او شيدو لرونکې اصلاح شوې غواوې وساتي او په خپلو ډېرو ځمکو کې ورته رشقې او شوتلې وکري او د هغوی د شيدو، غوښو، څرمنو او پوستکو څخه ښه ګټه واخلي. ځکه چې د غواوو ساتل او د هغوی د فارمونو اداره کول نسبت د وزو او مېږو ساتلو او پوولو ته آسانه او هم ډېر ګټور دي.

ځينو خلکو د غوښو او هګيو لاس ته راوړلو لپاره د چرګانو او کبانو فارمونه جوړ کړي دي چې چرګان او کبان پکې روزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باغونو او ځنګلونو شنه کول

له دې کبله چې زموږ ګران هېواد یو غرنی هېواد دی، د کرنې ډېره ښه ځمکه او مرطوبه (نمجنه) هوا لري نو د باغونو او ځنګلونو په جوړولو او روزلو او ان د چایو د کروندې لپاره؛(لکه د کونړونو په ولایت کې) ډېر ښه شرایط لري. په دې لحاظ خلکو د پخوا په شان د

نیالګیو نیالولو، د ونو روزلو او د ځنګلونو جوړولو ته پاملرنه کړې ده او دې نتیجې ته رسېدلي دي چې د ونو او ځنګلونو د ساتنې او روزنې ګټه، له هر کار څخه غوره ده؛ ځکه په دې پوهېږي چې ونې که مېوه لرونکې وي او که بې مېوې، دا لاندې ګټې لري:

د ونو او ځنګلونو ګټې

الف- د هغو مېوې هم په خپله خوري او هم یې خرڅوي او پیسې ترې لاس ته راوړي.

ب- زړې او وچې ونې پرې کوي او د سُوَن د موادو په توګه ترې کار اخلي او د کار ځینې سامانونه ترې هم جوړوي.

ج- د ونو زېلې (جرړې) په دښتو، غونډیو او غرونو کې د ځمکې د خاورې ساتنه کوي او د زیاتو سیلابونو د بهېدلو او د ځمکو د ویجاړېدو مخه نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د- دونو پاڼي لوگي او ناپاکه هوا جذبوي او د هوا ککړتیا له مینځه وړي. د سیمي هـــوا او د ژوند چاپیریال پاکوي.

هـــ - د ونو له گلانو او غوټیو څخه د شاتو مچۍ خپل خوراک برابروي او شات(گبین) ترې جوړوي.

و- په دښتو او غرونو کې د ونو او ځنگلونو شتون د سمسورتیا او ښکلا لامل گرځي چې هم د خلکو د روغتیا لپاره گټه لري او هم زموږ هېواد ته د نړیوالو سیلانیانو پام راگرځوي.

زموږ د هېواد غوره مېوې

زموږ د هېواد ټولې سیمې د میوه لرونکو او بې میوو ونو د روزلو لپاره مناسبې دي، مگر ځینې سیـــمې د ځینو ځانگړو ونو د ودې لپاره ډېرې مساعدې دي، د مثال په توگه:

د زردآلو، شفتالو، منو او د ناکو ونې په بدخـــشان، غزنـــي، میــــدان وردگ، لوگر، فرخار، اندراب، ایبک تاشقرغان او په چاه آب کې ښه وده کوي. غوره انار، انځر او زردآلو په تاشـــقرغان ، ایبـــک، تگاب، نجراب او قندهارکې. تور بې دانه غوره انگور په ســـان چارک، میمنه ، تگاو، قندهار، هرات اوغزني کې؛ اعلا انار او د انگورو ډېر ښه ډولونه په کندهار کې؛ د شلو څخه زیـــات د اعـــلا انگورو ډولونه او نورې مېوې په هرات کې؛ په غزنی او لوگر کـــې انگور او نورې مېوې؛ په غور بند، غزني، اروزگان، تخار، میــــدان وردگ، لوگر، او نورو ځایونو کې. امیري زردآلـــو؛ د بـــادامو مختلف ډولونه په پروان، استالف، کوهدامن، گلدره، شکردره

او پنجشیر کې د انګورو مختلف ډولونه؛ توتان او نورې مېوې شته.

پسته او بادام د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې؛ غوزان په پغمان، میدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، شینوارو، د کونړونو او نورستان په غرونو کې؛ کینو، مالټه، نارنج او زیتون په ننګرهار او د هغه په خواو شاکې؛ د جلغوزو ونې د پکتیکا، پکتیا، خوست، کونړ او نورستان په غرونو کې ډېرې دي او ښه حاصل ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ښيګڼې د غلو تر کرلو

زمونږ خلکو تجربې کړې او لیدلي يې دي که په ځمکو کې غنم، وربشې، جوار او نورې غلّې داني وکري نو مجبور دي چې هر کال هغه ځمکې یوې او ماله کړي. تخم او کود (سره) پکې وشيندي. کروندې خیشاوه کړي، څوځو واره اوبه ورکړي. دواپاشي يې وکړي، چې په څو میاشتو کې د ځمکې محصول ورسېږي؛ بيايې لو کړي او په درمند کې يې غوبل کړي، له ډېرو لګښتونو او زحمتونو څخه وروسته له ځمکې څخه حاصل واخلي او معلومه هم نه ده چې وروسته له دومره خواريو هغه لګښتونه پوره کوي او له هغې څخه یو څه زیاته ګټه ورته پاتې کېږي که نه؟

لږه خواري او ډېره ګټه

که چېرته په ځمکه کې نیالګي کښېنول شي، په دوو یا دريو کلونو کې مېوو ته رسېږي او حاصل ورکوي؛ څنګه چې د هر کال په تېرېدلو سره ونه غټېږي او ريښې يې په ځمکه کې نورې هم ښکته ځي نو د اوبو د نشتوالي یا کموالي په صورت کې ونه د خپلو ريښو په واسطه یوه اندازه اوبه د ځمکې له نم اورطوبت څخه چې د باران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او واورو له اوبو يې زېرمه کوي، جذبوي او په هغو اوبو يې ميوه رسيږي. په عادي ډول ونه له دوو يا دريو څلو څخه زياتو اوبو کولو ته اړتيا نه لري؛ حال دا چې د غلو کروندې لږ تر لږه په کال کې له پنځو يا شپږو وارونه زياتو اوبو کولو ته اړتيا لري.

د ونو روزنه

که څه هم د ونو روزنه او پالنه هم ډېره خواري، لکه د ونو خواوشا بېل وهل، د اضافي څانگو پرې کول،دوا پاشي او نور کارونه غواړي؛ خو دا خوارۍ او لگښتونه په کروندو کې د غنمو او جوارو تر زيارونو ډېر کم دي اوهم په همدې کارونو سره کېدلای شي چې د ونو لاس ته راوړنې ډېرې ښې او زياتې شي.

وکيل خاني مڼې

ځنگه چې دا تجربه د ډاکتر عبدالوکيل خان په نوم يو وطن دوست انسان د قرغې، پغمان، ميدان ښار، وردگو او لوگر په سيموکې عملی کړه. ځمکې يې د هغوی له خاوندانو څخه په اجاره واخيستلې او په دې ټولو ځمکو کې يې دوه ډوله (د سرو او زېړو) مڼو نيالگي کښېنول. نيالگي په څو محدودو کلونو کې غټ شول او مېوې ته ورسېدل او له جوارو او غنمو څخه يې څو واره زيات او فوق العاده حاصلات لاس ته راوړل چې نن ورځ د هېواد په داخل او بهرکې د وکيل خاني مڼو مينه وال او پيرېدونکي لري.

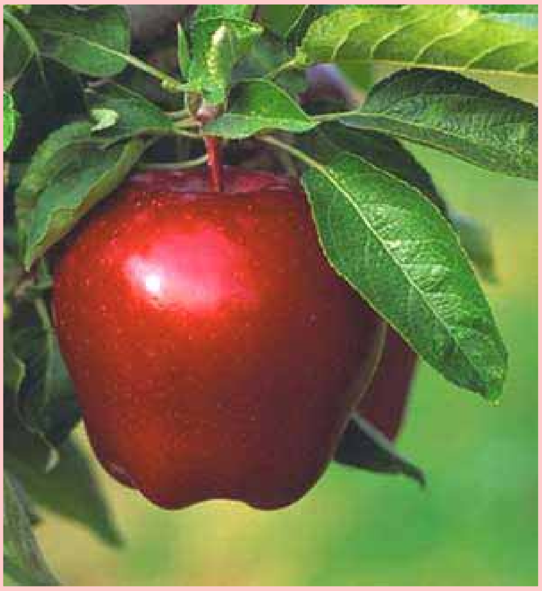

د وکيل خاني مڼو ډولونه چې هريو يې ځانته خوند اوکيفيت لري د مالينگ، بيروتی، او نورو نومونو باندې يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غرونو کې د نیالګیو کښېنول

[1]څرنګه چې مخکې مو ووېل، زموږ د هېواد دښتې، درې او غرونه داسې خاوره، اوبه، هــوا او طبیعي جوړښت لري چې په هر ګوټ کې د دښتو، درو، وادیو، ورشــوګانو څخــه سربېره په غرونو کې هم هر ډول مېوه لرونکــي او بــې مېوې ونې په خپله په طبیعي ډول له پخوا څخه شنې شوې دي او هم خلکو په هر ځای کې نیالګي کښېنولي، باغونه او ځنګلونه یې جوړ کــړي دي، لکه په شیخ علي، کشم او داسې نورو سیمو کې.

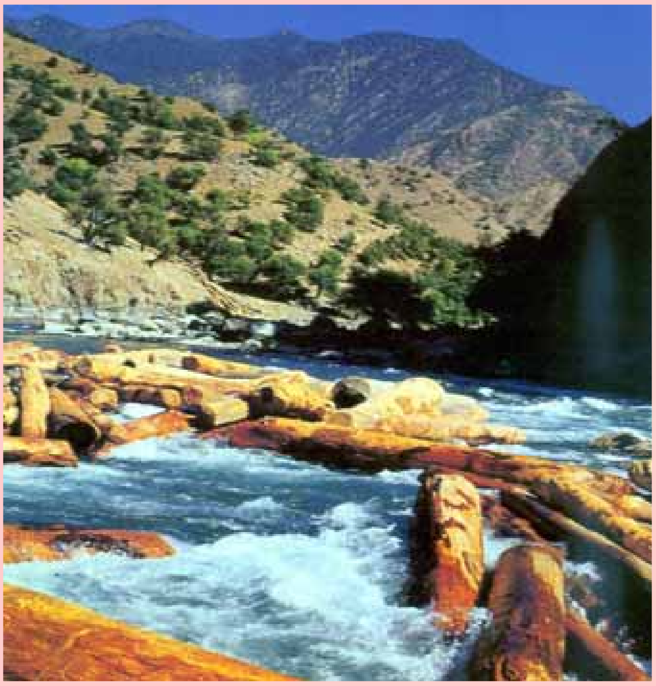

ځینې ونې اوبو ته ډېره اړتیا لري، لکه زردآلو، شفتالو، آلوبالو، ګیلاس، توت او داسې نور. دا ونې خلکو په هغو ځمکو کې چې ډېرې رواني اوبه لري، کښېنولي دي؛ خو ډېرې نورې ونې شته چې په لږو اوبو باندې هم ګوزاره کوي. ددې ونو ریښې په ځمکه کې ډېرې ښکته ځي او د هغو واورو او بــارانونو لــه اوبو څخه چې په ځمکه کې زیرمه شوي دي، استفاده کوي. لکه: پسته، بادام، غوزان، منه، ناک، تاک، انار، سنځله او داسې نور؛ همدارنګه څېړۍ (بلوط)، شینی ، ممانې او ګورګورې د غرونو په ګرنګونو کې په طبیعي ډول راشنې کېږي، وده کوي او لوی ځنګلونــه جــوړوي. ځینې کوچنۍ مېوه لرونکې ونې لکه قرهقات، یخمن، زرشک، دولانه او داسې نورې هم په غرونــو کې پخپله راشنې کېږي، وده کوي او که د هغوی ښه ساتنه وشي، ګڼ باغونه به منځته راشي.

لکه څنګه چې د«یخمن» په باره کې یو فولکوریک بیت داسې ویل شوی دی:

هوای ابر بهار - یخمن لب جوار (۱)

---

[1] - جویبار، ویاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغان هم باغونه جوړوي

د بدخشان ولایت د زردیو، سرغلام، شغنان، یفتلونو او درواز په ښکلیو درو او په یغمان کې غوزان (چارمغز) کارغه او عکه (سپین او تور کارغه) کښېنوي.

کله چې د غوزانو د ونو مېوې پخې شي څرنګه چې ددې مېوې زړې ډېر غوړدي؛ نو د مرغانو ډیر خوښېږي، مرغان د غوز داني په خپلو منبوکو باندې راشوکوي او له پاسه یې د ځمکې پر لور په لویو تیږو باندې را غورځوي. غوز ماتېږي زړي یې راوځي او مرغان یې خوري. کله چې یوڅو داني وخوري او ماړه شي، بیا لسګونه داني نورې راشوکوي او په هرځای کې یې تر خاورو لاندې زیرمه کوي چې وروسته یې بیا وخوري؛ خو وروسته بیا دغه د پټ کړي شوي غوز ځای له مرغه څخه ورکېږي او په دې ډول د غوز نیالګی یو کال وروسته راشین کېږي.

غرنی ناک او انګور

د بدخشان د (یفتلونو، شهر بزرګ، درواز، خواهان) په غرونوکې د شَکُندی او قَیِم په نومونو یو ډول ناک پخپله راخېژي چې میوه یې سخته او کلکه ده. خلکو د باغي ناک غوټۍ (پېوند) له هغو سره پیوندکړي دي چې د هغې حاصلات عیناً د باغي ناک غوندې خواږه او اوبجن دي.

د پستې ځنګلونه

د پستې ځنګلونه د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې په طبیعي ډول له پخوا څخه موجود وو.په ځانګړې توګه د بادغیس د غرونو (پسته لیق)، هر کال چې په ټاکلی موسم کې کله د پستې شول (ناغه) ماته شي د سیمې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو څخه سربېره د ګاونډيو ولايتونو خلک هم ورځي او د بادغيس له غرونو څخه ځانته پسته راټولوي. څرنګه چې پسته ارزښتناکه ميوه او قوی خواړه دي او هم سوداګريز او اقتصادي ارزښت لري؛ نو په دې وروستيو وختونو کې زموږ د هېواد د ډېرو سيمو خلک په اوارو ځمکو، دښتو، غونډيو او غرونوکې د پستې د ونو د تکثير لپاره لاس په کار شوي او ښې نتيجې يې ترې اخيستې دي.

د يادونې وړ ده چې پسته نرينه او ښځينه بيلا بيلې ونې لري.

د بادام ځنګلونه

د بادام ځنګلونه د سمنګان، کشم، فرخار، تاشقرغان، بدخشان، هرات او د هېواد د نورو سيمو په غرونو کې خلکو لېدلي دی چې پخپله په طبيعي توګه له پخوا څخه شنه شوي دي؛ نو په پام کې لري چې په ټولو دښتو او غرونو کې د بادام او همدارنګه د سينځلو، منو، ناکو او نوروميوو نيالګي کښېنوي، د يوه يا دوو کلونو څخه وروسته د اوبو کولو اود نيالګيو په بيخونو کې د ډکو منګيو د ښخولو په طريقه په لږ لګښت او خوارۍ سره زياتې ګټې لاس ته راوړي.

نخلستان

د هېواد په غربی سيمو د دل آرام او سيستان په خواو شا کې د (خرماليق) يا خرمازار يعنې د نخلستان په نوم يوه سيمه ده. له نامه څخه يې معلومېږي چې هلته پخوا د خرما ونې ډېرې وې. د دې خبرې د ثبوت لپاره زموږ د هېواد د غزنوي شاهنشاهۍ مؤسس ناصرالدين سبکتګين هغه کيسه چې خپل فيلبان ته يې په دې سيمه کې د يوه بزګر د خرما په شوکولو او خپلولو په سبب سخته سزا ورکړې وه، ښه مصداق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرخار او نورستان بې دانه توت ډېر اعلا دي.
د جرم بې دانه توت ډېر خواږه او اوبجن دي او خاص خوند لري.
د تېشکان بې دانه توتان د غټې گوتې په انـــدازه دي. د دې توتانو خوند او لذت د نورو ځایونو تر توتانو ډېر ښه دي.
زموږ د هېواد په شغنان ، درواز، میـــدان وردگ، کونړ، پغمان، لوگر، پروان، کاپیسا، تگاب، نجراب، غزني، پنجشیر، لوگر، هرات، دوشـــي،

خنجان او نورو ځایونو کې توتان او شاه‌توت ډېر پیداکېږي چې په پنجشیر، شغنان، اودروازکـــې سپین توتان په ژرندو باندې اوړه کوي او د ژمي د خوراک لپاره یې په کندوانو کې ساتي د تلخان په نامه یې یادوي. په شغنان کې چې کله توتـــان پاخه شي، هره ورځ تر ونو لاندې ځمکې جـــارو او پاکوي. چرگان او نور ځاروی په قطعی توگه نه پرېږدي چې تر ونو لاندې وگرځي او ځمکه او باغ ککړ کړي.
ځینې وخت توتان یا د توتانو اوړه (تلخان) له چارمغز سره یوځای په هاونگ کې ټکوي چې ډېر خوندور خواږه ور څخه جوړېږي او هغې ته (شکر پوستک) یا لچاڼک وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغاوي ناک

په شغنان کې يو ډول ناک دي چې د((مرغاوي ناک)) په نوم شهرت لري. د هغې شکل پــه سلوکې اتيا د هيلۍ د بچې غوندې دی چې پخپله منبوکه باندې د ونې په شاخ پورې نښتې وي.

يخناک او سيب رخش

د بهارک، فرخار او اندراب يخناک، منه او شفتالو د خوند، لطافــت، جــسامت او د اوبــو درلودلو له پلوه سارى نه لري.

د يادونې وړ ده چې په ټول افغانستان کې ښې منې روزل کېږي.

د لوست نوي اصطلاحات

تصميم	هوډ – عزم
تخريب	ورانول
مؤسس	بنياد گذار- بنسټ ايښودونکی
جلب	راغوښتل- راوستل
لطافت	نازکي
سارى	مثال
معطرې	ښه بوی لرونکې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د مختلفو مېوو لست جوړ کړي. د مثال په ډول:

تازه مېوې

هغه مېوې چې وچېدای شي

د یخو سیمو مېوې

د ګرمو سیمو مېوې

پوښتنې

- د کابل، غزني، پکتیا، پکتیکا، خوست او لوګر ولایتونو د مېوو لست جوړ کړئ.
- انار، انګور، زردآلو، شفتالو او اعلا ناک زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې تولیدېږي؟
- په ۱۳۸۷هـ. ل.کال د کابل په ښار کې د انارو نندارتون جوړ شوی و او زموږ د هېواد انار په نړۍ کې په لومړۍ درجه انارو کې پېژندل شوي وو. تاسې په دې هکله څه نوښتونه او وړاندیزونه لرئ؟ چې زموږ د هېواد انار د نړۍ په بازارونو کې وپېژندل شي او ښه پیرودونکي پیدا کړي.
- په ننګرهار، کونړ، او لغمان کې کومې مېوې تولیدېږي؟
- جلغوزي زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې پیدا کېږي، او د جلغوزو د ترویج او تکثیر لپاره کوم وړاندیزونه کوئ؟
- د نیالګیو کښېنول او د باغونو او ځنګلونو جوړول کومې ګټې لري؟ په تفصیل سره یې ولیکئ!
- تاسې څو ډوله ختیکي پیژنئ؟ ډېر ختیکي د افغانستان په کومو ولایتونو کې کرل کېږي؟
- که د امام جان، چاه آب او د خان آباد (قندک) ختیکیو لپاره بهر ته د لېږلو زمینه برابره شي څومره اقتصادی ګټې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو کورنیو څخه د هېواد د ختیکیو په باب پوښتنې وکړي او را غونډ شوي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي، په راتلونکي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي او په ټولګي کې دې ووایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

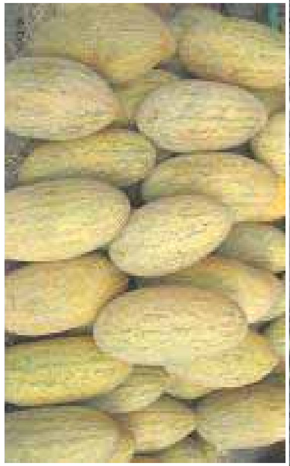

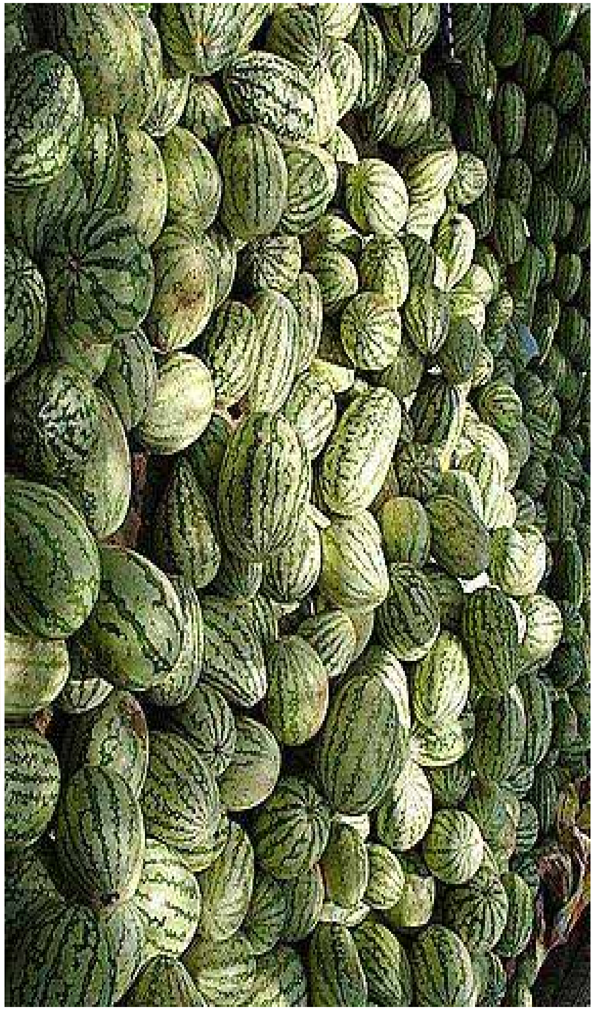

شپږ ویشتم لوست

درملي بوټي

درملي بوټي کوم ډول بوټي دي؟

زموږ ګران هېواد افغانستان چې د ځمکې د کُرّې په معتدله سیمه کې پروت دی. ډېر ښه او هر ډول اقلیم لري. څرنګه چې ډېرې برخې یې غرنۍ دي او دا غـــرونه په خپلو لوړو برخو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې واورې او کنګلونه لري چې هيڅ نه اوبه کېږي اوزموږ د هيواد د مستو سيندونو؛ لکه د کنړ، لغمان، تګآب، آمو، هيرمند، ارغنداو، هريرود، مرغاب، بلخاب او د کـوکچې د اوبـو سرشاره سرچينې جوړوي. د دې سيندونو او پريمانه اوبو شتون دی چې ښکلي شنه فـصلونه، مرطوبه (لمده) هوا او سلګونه ډوله طبي بوټي په غرونو او دشتو کې راشنه شوي دي چـې د نباتي دواګانو لويه خزانه يې جوړه کړې ده. دا ټولې زموږ طبيعي پانګې دي چې په لاندې ډول يې د بېلګو په توګه د يو څو نومونه يادوو:

د درملي يا دارويي بوټو ډولونه

زعفران،زنکۍ (شنه،سپينه او توره زيـره)، خـوږولي، کچمـاچو(يـا کرمـاچو) سـپېلني، خيروګل(ختمي)، اسفرزه (سپېغول)، خاکشير(يا جينجر)، ريدې، تروکې، غرني باديان، بنـګ دانه، سونډ، غاټول (خاټول) کاسني، غواژبې، تباشير، نانګان، بارتنګ، سپېرکۍ، تـرنجبين، د چای بوټي، اربړه(توره- زبړه)، مرخنۍ او داسې نور.

څنګه چې د دې دارويي بوټو ډېر ډولونه په کروندو او ځمکو کې د کرنې وړ دي نو موږ يـې زعفران د نمونې په ډول معرفي کوو چې دا ګټور او ارزښتناکه بوټی هرڅوک وپېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

زعفران یو داسې بوټی دی چې ګلان یې ښکلي، بنفش او ارغواني رنګ لري. د زعفران غوټه سخته، ګرده او غوښنه ده چې د نازکو قهوه یي رنګو پوښونو په واسطه پوښل شوې ده. د زعفران بوټي د لولې په شان درې ځانګې لري. مؤنثې ځانګې یې په درې واړو سرونو کې درې غوټې لري او نارنج ته ورته زیړ رنګ لري. معطر او قوی بوی او لږ تیز خوند لري چې د خوراک، رنګ او د عطرو په مقصد ترې کار اخیستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

د زعفران طبي ارزښت

زعفران زموږ د هېواد په غرونو او دښتو کې شنه کېږي. دا بوټی د انسان د بدن د سلامتیا او قوت لپاره ډېر ګټور او د درملني لپاره له ډېرو ښو بوټو څخه دی. زموږ خلک چې د زعفران په طبي او اقتصادي ارزښت پوه شوي دی نو په خپلو ځمکو کې یې د هغو په کرلو لاس پورې کړي دی؛ لکه څنګه چې د هرات کروند ګرو په ۱۳۸۸هـ. ل. کال پرخپله دوه سوه هکتاره ځمکه کې زعفران کرلي ، بهر ته یې صادر کړي او ډېره لوړه ګټه یې ترې لاس ته راوړې ده. د راپورونو په اساس پــه نړیوالـو بازارونو کې د هرات د زعفرانو جنسیت او کیفیت د ګاونډیو هېوادونو د زعفرانو تر جنسیت او کیفیت ډېر ښه او اعلا ثابت شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زعفرانو اقتصادي ارزښت

د زعفران بوټی ډېر زيات اقتصادي ارزښت لري لکه څنګه چې د هرات يو کيلو ګرام زعفران د امريکې متحده ايالاتو، عربي متحده اماراتو، ايتاليا او د هسپانيې هېوادونو په بازارونو کې د شپږ زرو څخه نيولې تر اوو زرو امريکايي ډالرو چې له (درې سوه زرو څخه تردرې سوه پنځوس زرو افغانيو سره برابرېږي) خرڅ شوي دي.

زعفران د کوکنارو، تنباکو او له بنګ دانې څخه زيات ارزښت لري، نو ځکه يې دهرات، فارياب او کاپيسا ولايتونو د بزګرو (نارينه او ښځو) پام ځانته را اړولی او هغوی د دې ګټور بوټي په کرنه لاس پورې کړی دی.

څنګه چې زموږ په ټول هېواد کې زيات خلک زعفران پېژني او د هغې په درملي او اقتصادي ارزښت باندې پوه شوي دي نو ټولو ته ښه ده چې په خپلو کروندو او ځمکو کې زعفران، زنکی او داسې نور ګټور درملي او اقتصادي بوټي وکري چې ډېرې اقتصادي ګټې ترې لاس ته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي. یوه ډله دې د هغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کې مو ولوستل او بله ډله دې د هاغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کــې یــې نومونه نشته.

پوښتنې

- زعفران کوم ډول بوټي دی؟ او زموږ د هېواد د کومو ولایتونو خلک یې کري؟
- د زعفران اقتصادي ګټې څومره دي؟
- له یوه جریب ځمکې څخه څومره زعفران لاس ته راځي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه د درملي بوټو د نومونو پوښتنه وکړي او هغــه دې لست کړي او د ښوونکي په لارښوونه دې د هغو په هکله معلومات ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوه ویشتم لوست

مېلې او د جهان گردۍ راښکون او زموږ د هېواد فرهنگي میراثونه

مېلې

- تفریح او مېله د انسانانو د جسمي او روحي پیاوړتیا لپاره څه اغېزه لري؟

بند امیر
(بامیان)

زموږ گران هېواد افغانستان یو غرنی هېواد دی. د غرونو لوړې څوکې يې په دايمي واورو پټې دي چې دا واورې د ډېرو اوبو او مستو سیندونو د بهېدلو لامل او سرچينې گرځېدلې دي. دغو جگو غرونو، سیندونو، درو، دښتو، پراخو او شنو ورشوگانو، زموږ هېواد ته طبیعي ښکلا او ښایست ورکړی دی چې دې ښکلا او ښایست د بهرنیو نړیوالو سیلانیانو پام ځانته را اړولی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم زموږ د هېواد ټولې سیمې ډېر ځړوبي (آبشارونه)، دښتې، شنې درې، د مېلو ځایونه، او سیل ځایونه لري؛ خو بیاهم په هره سیمه کې په زړه پورې تفریحي ځایونه شته چې په مختلفو موسمونو کې خلک هغو ځایونو ته ورځي، مېلې کوي او خپل فارغ وخت په خوشحالۍ تېروي.

د کابل د مرکزي حوزې په چارچاپېر او په نورو ولایتونو کې د مېلو مشهور ځایونه عبارت دي له:

د بابرشاه بڼ، د چهلستون د مانۍ بڼ، د شهر آرا بڼ، د جهان آرابڼ، د للندر د شاه توت دره ، ګلباغ، پغمان، د قرغې بند، استالف، ګل غونډۍ، صیاد، ګلبهار، سالنګ، پنجشېر او داسې نور.

پخوا به د کابل د ښار کسبګرو په ډله ییزه توګه باغ لطیف، د خواجه صفا ارغوان زار او د سیل نورو ځایونو ته تلل او مېلې به یې کولې.

د هېواد په شمال او شمال ختیځ کې پامېر، د ورسج او فرخار ښکلې تګاو او درې، اندراب، بدخشان، تاشقرغان، سمنګان، د فاریاب او د بادغیس کوهستانونه، دهېواد په غرب کې د هرات ښېلا ښېلې سیمې؛ لکه په کوه زنجیرګاه کې د تخت صفر په نوم د سیل او تفریح ډېر ښکلی ځای، پل مالان، د خواجه عبدالله انصاری آرامګاه،

د للندر د شاتوت دره
(کابل)

خواجه غلتان، او داسې نور ځایونه. په جنوبي سیمو کې د پکتیا د ګنو ځنګلونو غرنۍ سیمې. دهېواد د مشرقي سیمو په ننګرهار کې د سراج‌العمارت، د امیر شهید بڼ، د بهسود پُل، د مملې بڼ، موی مبارک، په کونړ او نورستان کې له ځنګلونو ډکې درې، د سیندونو په زړه پورې شنې غاړې، په لغمان کې د کله ګوش ښکارځی، زوړ الیشنګ[1] او د هغې د سیندونو شنې غاړې، د مرکزي افغانستان پراخې او غرنۍ سیمې، بامیان او دره آجر چې په هر ځای کې د مېلو او د سیل ځایونه د روانو اویخو اوبو چینې او د بودا تاریخي مجسمې لري چې

---

[1]- ښایي چې په اصل کې(ایل نشین) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک په ډېر شوق دې ښکلی او با طراوته سیمو ته د تفریح او سیل لپاره ورځي او دې سیلونو او مېلو ته له نیزه بازۍ، اتڼ، چوګان بازۍ او داسې نورو لوبو سره نور زیات خوند وربخښي.

له نیکه مرغه زموږ په هېواد کې په زړه پورې تاریخي، متبرکه ځایونه او ښکلي حیرانوونکي طبیعي مناظر ډېر زیات دي، لکه په هرات، غزني، بلخ او مزار شریف، آی خانم، د فراه او سیستان وادی، بامیان، بدخشان، کندوز، کابل، سمنګان او ایبک، کندهار، ننګرهار، کونړ، لغمان، پکتیا، پکتیکا او داسې نور چې په هغو کې زموږ د هېواد د پاچاهانو او امپراطورانو لکه میرویس نیکه، احمد شاه بابا، سلطان محمود غزنوی، ظهیرالدین محمد بابر، شاهرخ میرزا، شهزاده بایسُنغُر میرزا، د ملکه ګوهرشاد بیګم او داسې نورو تاریخي اوفرهنګي میراثونو لویې خزانې شته چې د سیلانیانو د لیدلو او سیل لپاره ځانګړې راښکون لري، ډېر په زړه پورې دي.

طاق بُست

ښکلی طبیعت او ښکلا

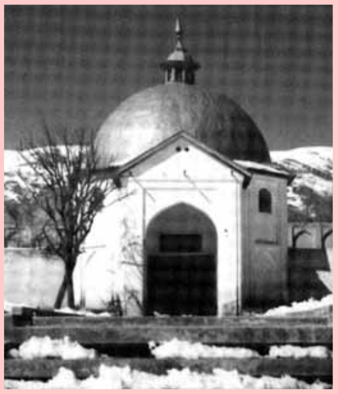
د سلطان محمود غزنوی آرامګاه
(غزنی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لازم تدارکات او آسانتیاوې لکه پاخه (اسفالت) شوي سرکونه، هوټلونه، ښه امنیت او داسې نورې لارې چارې برابرې شي، په یقیني توگه چې په کال کې به په ملیونونــو ډالــره له دې لارې زموږ د خلکو لاس ته ورشي او د هېواد د اقتصادی برخې په ښه کېدو او ودانولو کې به لویه اغیزه ولري.

بامیان

پامیر

د جام مینار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه درانی آرامګاه «کندهار»

د کابل بالاحصار

د دارالامان ماڼۍ (کابل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ د جهان ګردۍ راښکون

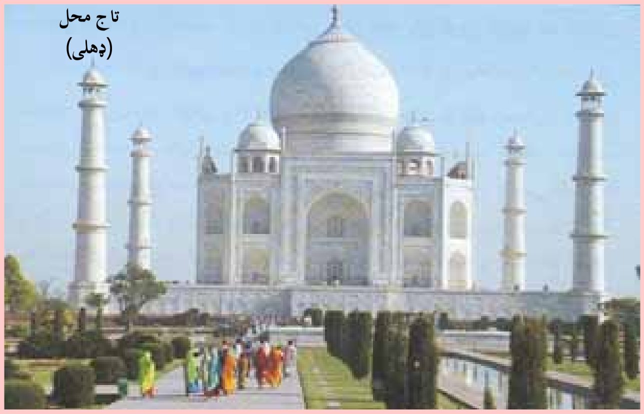

تاج محل
(ډهلی)

باید په یاد ولرو چې نن ورځ د نړۍ په ډېرو هېوادونــو لکــه سویس، ایټالیــا، د امریکــې متحده ایالتونه، ترکیه، مــصر، ایران، هند، سعودي عربستان، چین او داسې نورو کې توریزم اوجهان گــردي د اقتــصادي برخو یوله ډېرو عاید راوړونکو صنعتونو څخه ده.

ځړوبی

د نړۍ خلک له سیاحت او سیل سره مینه لري او غــواړي چــې تاریخي ځایونــه او عجایبــات ووینې. د ښارونو له ګڼې ګوڼې او له ککړې هوا څخه لرې پــه شنو تازه ځنګلونو، غرنیو سیمو او ښکلو مناظرو کې خپل وخت په هوساینې او خوشحالۍ تېر کړي.

د چین دیوار

د جمشید تخت
«شیراز»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایفل برج «فرانسه»

د بگ بن د ساعت برج «انگلستان»

په اروپا کې زړه مانۍ

په اروپا کې زړه مانۍ

(چین)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې زړه مانۍ

د لوست نوي اصطلاحات

ورشوګانې	څړ ځایونه
عجایبات	نا آشنا، حیرانونکی شیان او ځایونه

په ټولګي کې فعالیت

- ځو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او زموږ هېواد ته د سیلانیانو د پاملرنې او توجه د جلبولو لپاره چې کومو آسانتیاوو او هلوځلو ته اړتیا وي، د هغو په باب دې خپل وړاندیزونه او نظرونه بیان کړي.

پوښتنې

- د هېواد د لوړو غرونو او اوږدو سیندونو نومونه واخلئ؟
- دیخشیره آبشار، د شیوې جهیل، او د سیستان جهیل زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې موقعیت لري؟
- د کابل ښار او د هغې شاوخوا د تفریح ځایونه کوم دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو ولایتونو او ولسوالیو د کلتوري میراثونو، د طبیعي منظرو او د سیل د ښو ځایونو په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشپږم څپرکي لنډيز

زموږ د هيواد په سلوکې اتيا خلك په كرهڼه، مالدارۍ او باغوانۍ بوخت دي.
څرنگه چې وزې او ميږې هر وخت پيايې د ځمكې واښه او ځنگلونه خوري او له منځه يې وړي؛ نو لدې كبله زموږخلكو هوډ كړى دى چې د وزو او ميږو پرځاى اصلاح شوې غواگانې، چرگان او كبان، وروزي؛ څرنگه چې خلك پوهيږي چې د ونو كښېنول، د باغونو او ځنگلونو منځته راوړل هم د اقتصاد او هم د ژوند د چاپيريال او د سيمې د ښايست له پلوه ډير ارزښتناك او مهم دي؛ نو په دې اساس زموږ خلكو د ونوكښېنولو، د باغونو او ځنگلونو جوړولوته پاملرنه كړې ده.
زموږ په هيواد كې ډيرې په زړه پورې اعلى ميوې لكه مڼې، ناك، زردآلو، شفتالو، غوزان، توت, انار، انگور، پسته، بادام اوداسې نورو پريمانه ډولونه هم په دښتو او هم په غرونو كې توليد او روزل كيدلى شي. په لږه خوارۍ سره دونو حاصل دغلو په پرتله ډير ترلاسه كېږي, لكه څرنگه چې ډاكتروكيل خان دغه تجربه د پغمان، ميدان وردك او لوگر په ځمكو كې تر سره كړې ده او ډير فوق العاده حاصل يې ترې لاس ته راوړى دى.
زموږ د گران هيواد په تودو او يخو سيموكې د ميوو بېلا بېل ډولونه توليديږي. ان تردې چې د دل آرام په سيمه كې د خرما ونې شنې كېږى او حاصل وركوي. د بدخشان غرونوكې، د ميدان وردك، پغمان، لوگر، هرات، نورستان او نورو ډيرو ځايونو كې د غوزانو ونې راختلې دي چې هغه كار غانو او عكې كښېنولي دي. په دې ډول چې غوزان د راتلونكي وخت د خوړلو لپاره د خاورو د لاندي پټوي خو وروسته بيا د هغې ځاي ترې هېرېږي چې هماغه غوز په بل كال كې راشين كېږي.
زموږ د هيواد په ډيروسيموكې ناك، انگور، غوزان، پسته، بادام، مڼې، قره قات، گورگرې او نورې ميوې په غرونوكې په للمې ډول راخيژي او دهغې جرړې يا ريښې د واورې او باران د زېرمه شوو اوبو څخه اوبه جذبوي خپل ژوند ته دوام وركوي او ډير كلونه پرته له خوارۍ څخه حاصل وركوي.
له دې كبله زموږ خلكو اوس باغدارۍ او ځنگل دارۍ ته ډيره پاملرنه كړې ده او دهغې **څخه** يې ډيرې ښې نتيجې لاس ته راوړې دي؛ څرنگه چې ونې سربيره د ميوو او لرگيو د ژوند چاپيريال ښايسته او پاكوي.
جرړې او نېلې يې د ځمكې د خاورو ساتنه كوي او د ونو غوټۍ د شاتو د مچيو غوره خواړه دي چې دهغې څخه شات لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملي هویت پدیدې، رمزونه، نښې (سمبولونه)

د اووم څپرکي موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هیواد یو کرنیز هیواد دی، ددې مناسبه او معتدله هوا د هیواد په ډېرو سیموکې د ډول ډول ونو د پیدایښت او ودې لامل ګرځېدلی ده؛ په دې ډول زموږ د هیواد ډېر خلک د کرنې، مالدارۍ او د باغدارۍ سره سروکار لري او ددې لارې څخه ښه ګټه لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې په هیواد کې د کرهنیز کیدلو ارزښت ته مخه وکړي او د باغدارۍ، د ځنګلونو جوړولو، تفریحي ځایونو او د ژوند د چاپېریال د ساتنې مفکوره دې پیدا کړي.

زده کوونکي دې وپوهېږي چې زموږ په هیواد کې د زرګونو تاریخي او لرغونو میراثي ځایونو په خوا کې د ځنګلونو او تفریحي ځایونو جوړول، د توریزم د صنعت او د نړۍ د سیلانیانو د پام را ګرځولو د ودې سبب ګرځي چې د دې لارې څخه به زموږ هیواد والوته ډېرې ګټې په برخه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم لوست

بیرغ، ملي سرود او نښې

- تاسې کوم وخت درې رنګه ټوکر چې د هغې په منځنۍ برخه کې سمبول وي او د یوه لرګي په پورتنۍ سرکې ځړول شوی وي. لیدلی دی او که لیدلی مو وي وواياست هغه ټوکر چې په دې شان جوړشوی وي، څه نومیږي؟

- زموږ د هیواد په لویو رسمي غونډو کې لومړی د قرآن شریف تلاوت کیږي او له هغې څخه وروسته یو سرود غږول کیږي، هغه سرود کوم دی؟

د هر هیواد بیرغ د هغې د تیر شوی تاریخ څرګندوی او د خلکو د هویت د پیژندنې بیانونکی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ګران هېواد افغانستان چې د تېرو پیړیو په اوږدوکې ډېر ځلانده تاریخ لري او تراوسه پورې خپل بېرغ او ځانګړی ملي سمبول او رمزونه لري.
د تاریخ په مختلفو دورو کې د خپل هېواد بیرغ ګورو چې څه منشا لري؟ او کوم بدلونونه یې لېدلي دي؟

په تېرو وختونو کې زموږ په بیرغ کې بدلونونه

د اتمې هجري پیړۍ (د ابو مسلم خراسانی له زمانې) څخه نېولي، د افغانستان بیرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نیزې په څوکه ځړېده.
په لسمه او یوولسمه پیړۍ (د غزنویانو په دوره کې) د افغانستان بیرغ د زمری نښه درلودله او د شاهي بیرغ رنګ سور و. په پنځلسمه پیړۍ کې رسمی بیرغ زرنګار و. له هغې څخه وروسته په اته لسمه پیړۍ د احمد شاه ابدالي په زمانه کې تر نولسمې پیړۍ پورې رنګارنګ بیرغونه دود وو. په نولسمه پیړۍ کې یو ځل بیا د افغانستان د بیرغ رنګ تور او دهغې سمبول (نښه) (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو. د شلمې پیړۍ په (۱۹۲۸)م. کال کې د هېواد د لویې جرګې له خوا د بیرغ رنګ (تور، سور، شین) او د هغې سمبول (غر او لمر) وټاکل شو.
په ۱۹۲۹م. کال کې بیا له سره د بیرغ نښه محراب، منبر او د غنم وږی وټاکل شو. د مرحوم محمد داوودخان د حکومت په وخت کې د بیرغ په نښان باندې (عقاب) ورزیات شو، چې محراب او منبر په نامحسوس شکل سره د عقاب د ټټر او سینې په برخه کې ځای درلوده. د نور محمد تره کي د حکومت په وخت کې د افغانستان بیرغ یو سور رنګي ټوکر و چې په منځ کې یې د «خلق» کلمه لیکل شوې وه. د هغه څخه وروسته د افغانستان بیرغ څه بدلونونه ولېدل ترڅو چې د استاد برهان الدین ربانی د دولت او مجاهدینو په وخت کې د افغانستان بیرغ له پورته څخه په ښکته (تور، سپین، شین رنګونه درلودل او نښان یې محراب او منبر او په دواړو څنډو کې یې د غنمو دوه وږي) وو.
د طالبانو دحکومت په وخت کې د افغانستان د بیرغ رنګ ټول سپین و او د (**لا الــه الا الله محمد رسول الله**) مبارکه کلمه یې په منځنۍ برخه کې لیکل شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بیرغ منشأ

زموږ د بیرغ نښې چې له تېرو زمانو څخه راهیسي زموږ د خلکود فرهنګ، ملي ځانګړتیـــاوو، مسلمانۍ، دین دوستۍ، وطن دوستۍ، مېړانې، شهامت او سلحشورۍ ممثـــل او څرګنـــدونکي دي، دا نښې زموږ په ملي بیرغ کې په لاندې ډول ښودل شوي دي.

تور رنګ د خپلواکۍ د نه درلودلو نښه، سور رنګ د آزادۍ غوښتنې او جنګونو نښه، ســـپین رنګ د سولې غوښتنې او شین (زرغون) رنګ د خپلواکې نښه ده.

د زمري نښه د زړه ورتیا، توره او ټوپک، د جنګ غوښتنې، زړه ورتیا او عقاب دلوړ همت نښه ده.

جومات، محراب،منبر، د الله اکبر او توحید مبارکې کلیمې زموږ د خلکو د مسلمانۍ او اسلام غوښتنې نښې دي.

د غنمو وږی ښیي چې زموږ هېواد یو کرهنیز هېواد دی. غر او (لمر د ختلو په حال کې) د دې مطلب څرګندوونکي دي چې توره دوره په ختمېدلو او روښانه دوره راتلونکې ده.

زرنګار بیرغ په پنځلسمه پېړۍ کې دا حقیقت څرګندوي چې زموږ ګران هېواد په هغې دورې کې یو پرمخ تللی هېواد و، پوهنې او ښکلو هنرونو تکامل موندلی او خلکو په هوساینې ژوند کاوه.

زموږ د بیرغ اوسنی رنګ اونښان

اوس د افغانستان د بیرغ رنګونه په ترتیب سره (تور، سور او شین) یو د بل په څنګ کې ځای لري او نښان یې هماغه محراب، منبر او په دواړوخواوو کې یې د غنمو دوه وږي دي.

د افغانستان بیرغ، په کابل ښار کې د جمهوري ریاست په مقر د ارګ د یوه برج پـــه ســـر، د پارلمان، د سترې محکمې په ماڼیو باندې، همدا ډول په وزارتخانو، په ټولو دولتي مؤسساتو او ادارو، پوهنتونونو، مکتبونو، مدرسو، د هیواد په مرکز او ولایتونو، په ځـــانګړې توګـــه د رسمي وختونو په لړ کې، په بهرکې د افغانستان په سفارتونو، قونسلګریو او په سیاسي نماینده ګیو کې او دغه راز د ملګرو ملتونو په سازمان کې،تل رپېږي.

هغه بیرغ چې د ملي دفاع په وزارت کې دی، له قیمتي او ښکلي ټوکر څخه جوړ او په هغـــې باندې د قرانکریم مبارک آیتونه هم ګنډل شوي دي د (عَلَم مبارک) په نوم یـــادېږي. عَلَـــمَ مبارک په یوې تزیین شوې پایه باندې چې د دوو یا دوه نیم مترو په اندازه ده، نښلول شوي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په څوکه کې يې يو جلد قرآنکريم د يوې کوچنۍ ښکلې جعبې په منځ کې ایښودل شوی دی.

د هیواد د آزادۍ په جشن کې د اردو قطعاتو د رسم گذشت مراسم د لوژ (د مشرانو لپاره لوړ ټاکل شوی ځای) له مخې څخه چې د هیواد د درې واړو قواوو ارکان، کوردپلوماتيک، او نور مشران حضور لري، علم مبارک په ځانګړو مراسمو سره تېرېږي.

د افغانستان مِلّي سرود

د افغانستان مِلّي سرود په پښتو ژبه د (الله اکبر) او د افغانستان د نوم له ذکر سره په لاندې ډول دی:

دا وطــن افــغانســتــان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې، کور د تورې	هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټــولو کـــــور دی	د بلوڅو د اوزبيـــــکو
د پــښــتون او هــزاره وو	د ترکمــنو د تاجــکو
ورسره عرب، گو جـــردي	پاميريان، نور ســتانيان
براهوی دي، قزلـــباش دي	هم ايماق، هم پشه ييان
دا هيـــواد به تـــل ځلېږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کـــې د آســـيا، به	لکه زړه وي جـــاويدان

نوم د حـــــق مـــــــودی رهبر

وايو «الله اکبر»! وايو «الله اکبر»

په ملي سرود کې ويل شوي دي چې دا وطن د افغانستان د ټولو خلکو، د بلوڅو، اوزبيکـــو، پښتنو، هزاره وو، ترکمنو، تاجکو، عربو، گوجرو، پاميريانو، نورستانيانو، براهويانو، ايماقانو او پشه ييانوګډکور دی.

د دې قومونو پيدايښت منشأ او سکونت په دې هېواد کې دی. په دې کې د ملي يـــووالی او قوت رازونه دي چې د سرود د غږولو په وخت کې ټول اقوام په دې کې خپل ځانونهويني او د هغې په اورېدلو ټول د غرور او وياړ احساس کوي. ملي سرود د هر افغان د زړه آواز، د ملي عواطفو رڼا، هېواد پالنه او هېواد سره مينه او محبت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رسمي مراسمو او غونډو د پرانیستلو په وخت کې لومړی د قرآنکریم تلاوت او دعا کېږي او بیا ملي سرود غږول کېږي. ټول یې د احترام لپاره له خپلو ځایونو څخه اوچتېږي او په سکوت سره هغه اوري، همدا رنګه بهر ته زموږ د هیواد د جمهور رئیس د سفر په وخت او یا زموږ هېواد ته د بهرنیو دوستو هیوادونو د زعماوو د مسافرت په وخت د هغوی په حضور کې د دواړو هېوادونو ملي سرودونه غږول کېږي.

سمبولونه او ملي رمزونه

سمبولونه د هرې ملي پدیدې د منطقي شتون او ملي هویت څرګندونکي نښې دي. په تېرو دوروکې د بیرغ ډولونه، ملي بیرغ، د پوهنې سمبول، د ملي شورا سمبول، د افغانستان بانک سمبول، بانکنوټونه، مسکوکات، نښانونه، د (ښاروالۍ ، د سرې میاشتې ، د ملي اردو ، د ملي پولیسوسمبول،) د استقلال څلی، طاق ظفر او داسې نور زموږ ملی سمبولونه او رمزونه دي.

امیر حبیب الله خان 1919

شاه امان الله خان 1919-1928

محمد نادر خان 1929-1930

د سردار محمد داوود خان جمهوریت
1974-1978

نورمحمد ترکی او حفیظ الله امین
1978- 1980

ببرک کارمل 1980-1987

دکتور نجیب الله 1980-1992

مجاهدین 1992-1996

استاد برهان الدین ربانی

طالبان (ملامحمد عمر)1996-2001

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت (حامد کرزی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

منشأ- سرچینه، پیل
دوخت - گنډل
کورد پیلوماتیک: د بهرنیو هیوادونو سیاسي استازي

په ټولګي کې فعالیت

- هر زده کوونکی دې یو سمبول رسم کړي.

پوښتنې

- زموږ د ګران هیواد بیرغ د تاریخ په اوږدو کې کوم بدلونونه لېدلي دي؟
- د ابو مسلم خراساني په زمانه کې زموږ د بیرغ رنګ څه ډول و؟
- د غزنوي امپراطورۍ د بیرغ نښه څه ډول وه؟ او شاهي بیرغ کوم رنګ درلوده؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې په خپل کور کې له دریو رنګونو تور،سور او شین(زرغون) ټوکر څخه بیرغونه جوړ کړي، ټولګي ته دې راوړي او د لېسي د آرت (رسم) استاذ په مرسته دې د بیرغ نښان په هغې کې نقش یا ټا په کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اووم څپرکي لنډیز

د هر هیواد بیرغ د تاریخ په اوږدو کې د هغې خلکو دهویت څرګندوونکی او مُمثّل دی. زموږ ګران هیواد افغانستان چې روښانه تاریخ لري، د تېرو شوو پېړیو په اوږدو کې تر اوسه خپل ځانګړی بیرغ، سمبول او نښې لري. د اتمې پېړۍ څخه وروسته د ابومسلم خراساني په وخت کې د افغانستان بیرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سري نیزې پر سر به رپیده.

په اتلسمه پېړۍ کې د احمد شاه ابدالي له وخته تر نولسمې پېړۍ پورې ډول ډول بیرغونه معمول وو. په نولسمه پېړۍ کې بیا د افغانستان د بیرغ رنګ ((تور)) او د هغې نښه (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو.

په شلمه پېړۍ کې د هیواد د بیرغ رنګ (تور، سور، شین) او نښان یې (غر اولمر) غوره شو. په۱۹۲۹ میلادي کال کې یو وار بیا د بیرغ نښه(محراب، منبر او د غنمووږی) وټاکل شول او وروسته هم بیا په بیرغ کې بدلونونه راغلل.

د طالبانو په وخت کې د افغانستان بیرغ تول سپین رنګ درلوده او دهغې په منځ کې د(لااله الا الله محمدرسول الله) مبارکه کلمه لیکل شوي وه.

اوس د افغانستان په بیرغ کې (تور، سور، شین) رنګونه څنګ په څنګ قرار لري. او نښان يې د غنمودوږو ترمنځ محراب او منبر ځای لري.

زموږ د بیرغ منشأوې د پخوانیو زمانوڅخه تر اوسه پورې زموږ د خلکو د فرهنګ، مسلماني، ملّي ځانګړتیاوو، هیواد پالنې، د تورې او میړانې څرګندوونکي دي چې دا منشأوې د لوست په متن کې تمثیل او روښانه شوې دي.

په ملّي سرود کې د ټولو خلکو, دبېلابېلو ملیتونو د ملّي یووالي د ټینګښت، د زړه آواز، د ملّي عواطفو روښنایي، اسلام او وطن دوستۍ انعکاس کړی دی او دغږولو په وخت کې دوی ټول په هغې کې خپل ځایونه ویني او د ویاړ او غرور احساس پرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ - فردوسی، حکیم ابوالقاسم، (چاپخانۀ فرهنگ، انتشارات فخررازی، د چاپ کال ۱۳۷۰هـ.ش.

۲ - اویغون، حفیظ الله، د اقتصاد پوهنځی تحصیلی مونوگراف، د کابل پوهنتون.

۳ - ملي آرشیف، د صدارت خلورلاری، د کابل ښار.

۴ - توران، عبدالمجید، امینی، محمد صدیق، د (گونش) مجله، د افغانستان دترکمنو د فرهنگي ټولنې د نشراتو اداره.

۵ - عاطف، عبدالحمید، د بدخشان کلیوالی لوبې، فولکلور مجله، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو خانگه.

٦ - غبار، میر غلام محمد، (افغانستان در مسیر تاریخ) د چاپ کال ۱۳۴٦. هـ.ش.

۷ - (مجله ها و فصل نامۀ فرهنگی و پژوهشی) د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو څانگه.

۸ - (مجله های پرواز آریانا) د ترانسپورت او هوانوردۍ وزارت. سال های ۱۳۸۷-۱۳۸۹ هـ.ش.

۹ - یارقین، دکتور شفیقه، حقیق الله، عقیق (مجلۀ تربیت، فصل نامه تعلیمی و تربیتی برای کودکان و نوجوانان وزارت معارف.

۱۰ - حقمل (محقق بسم الله،) د تیو کلتور او فرهنگ، د کابل چاپ.

۱۱ - یارقین محمد حلیم، ثبت و نگارش بازی های عامیانه اوزبیکان جوزجان، دولتی مطبعه، کابل

۱۲ - بنووال، پوهاند دکتور محمد افضل، فولکلور شناسی، کابل.

۱۳ - (جهان پیرامون ما) د تاشکند د ښوونځیو درسی کتابونه، اوزبیکستان.

۱۴ - مجله های فرهنگ، فصل نامه فرهنگی و پژوهشی، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو څانگه.

۱۵ - (د انساني نبوغ گنجینه) په منځنۍ آسیا کې د اسلامي ثقافت پاتې شوی آثار.

۱٦ - (نگاهی به تاریخ) د ابوریحان البیرونی د علومو او شرق پیژاندنی د لیکی نسخو انستیتوت او فرهنگي مرکز . اوزبیکستان، تاشکند.

۱۷ - حبیبی، پوهاند عبدالحی (ظهیرالدین محمد بابرشاه)، د کابل چاپ.

۱۸ - گالری ملی (نگارستان ملی)، کابل:

۱۹ - مهدی، دکتور محی الدین، د افغانستان ملی متحده شورا، دوه اوونیزه مجله.

۲۰ - عاطف، وفي الله، عکسونه او تصویرونه، د کابل زاړه ښار مندوی، نوی ښار، د انتیک فروشۍ دکانونه، زرگری، د قالین خرخولو دکانونه او سرایونه، پوستین پلورونکی دکانونه او د پغمان د خواجه مسافر د باغونو څخه.

۲۱ - د معارف خبري، ادبي او فرهنگي اوونیزه، ۱۳۸۸. هـ.ش.

۲۲ - آریانفر، دکتور شمس الحق، هفته نامه مجاهد.

۲۳ - حمیدزی، عبدالغفار «دافغان زعفران» د شرکت رئیس، د شمشاد تلویزیون د خپرونو د ماښام د اوه نیموبجو څخه تر اته نیمو بجو پورې، ۱۸-۹-۱۳۸۸. هـ.ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library